

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Kristýna Ulmanová

Češi na světových výstavách

Czechs at World's Fairs

vedoucí práce: Prof. PhDr. Milan Hlavačka, Csc.

Praha 2010

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu diplomové práce Prof. PhDr. Milanu Hlavačkovi, CSc. za jeho ochotu, vstřícnost a metodické vedení. Dále bych chtěla vyjádřit své poděkování PhDr. Martinu Bošíkovi z Regionálního muzea v Litomyšli za poskytnutí přepisu cestopisu Quida Šimka, který mi byl neocenitelným zdrojem informací o každodennosti cestovatelů na světové výstavy. Mé díky patří rovněž JUDr. Richardu Ulmanovi a Bc. Čestmíru Kosinovi za pomoc při závěrečných úpravách práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů a literatury.

V Praze dne 7. 3. 2010

Podpis: .....

Anotace a klíčová slova:

V úvodu diplomové práce autorka stanovuje typologii českých cestovatelů, kteří navštívili některou ze světových výstav ve druhé polovině devatenáctého století. Práce se poté v rámci této typologie zaměřuje na dva typy cestovatelů, a to konkrétně na typ cestovatele-turisty a typ cestovatele-vzdělance. Typ cestovatele-turisty je nejprve vymezen pomocí dobového chápání pojmu „turista“. Poté jsou popsány podmínky, v jakých čeští turisté cestovali na světové výstavy, kde se ubytovávali a jak se stravovali. Následně autorka analyzuje důvody, proč český cestovatel-turista na světové výstavy jezdil, jaká byla jeho očekávání a zda tato očekávání odpovídala realitě. Práce také zachycuje vznikající fenomén hromadných zájedů do zahraničí. Část práce se rovněž zabývá kulturními stereotypy a sebereflexí českých turistů, jejichž podnětem byla konfrontace s cizinou a jejími obyvateli. Cestovatel-vzdělanec je charakterizován prostřednictvím srovnání s cestovatelem-turistou. Dále autorka věnuje pozornost mezinárodním kongresům, které byly součástí světových výstav a kterých se cestovatelé-vzdělanci často účastnili. Na příkladě Jednoty pro povzbuzení průmyslu v Čechách je ukázáno, jak byli vysíláni zástupci některých spolků na světové výstavy. V neposlední řadě pak práce zachycuje ohlas světových výstav v české společnosti.

Světová výstava

Dějiny cestování

Kulturní stereotypy

Annotation and key words:

In the introduction, the thesis author provides a typology of Czech travelers who visited one of the world exhibitions in the second half of the nineteenth century. Then the work focuses this typology on two types of travelers, namely the type of traveler-tourist and the type of traveler-scholar. The type of traveler-tourists is first defined by the contemporary understanding of the concept of "tourist." Then the conditions in which Czech tourists traveled to the World's Fairs are described, where they were housed and how they ate. Subsequently, the author analyzes the reasons why the Czech traveler-tourist traveled to the exhibition, what were his expectations, and whether those expectations were realistic. The work also captures the emerging phenomenon of mass trips abroad. Part of the work also deals with cultural stereotypes and self-reflection of Czech tourists, provoked by contact with other countries and their inhabitants. The traveler-scholar is characterized by comparison with the traveler-tourist. Furthermore, the author pays attention to international congresses, which were an integral part of the World's Fairs and in which the traveler-scholar often participated. The example of Unity of the Encouragement of Industry in Bohemia shows how the representatives of Czech organizations were sent to the World's Fairs. Finally, the work captures the response of world's fairs in the Czech society.

World's Fair

History of travelling

Cultural stereotypes

Obsah:

Úvod	s. 9
1. Cestovatel-turista	s. 19
1.1 Kdo je turista?	s.19
1.2 Turista versus cestovatel	s. 21
1.3 Cestovní příručka, nezbytná výbava turistova	s. 22
1.4 Jak správně cestovat?	s. 28
1.4.1 Doprava	s. 28
1.4.2 Ubytování	s. 34
1.4.3 Stravování	s. 38
1.5 Návštěva světové výstavy jako prostředek vzdělávání?	s. 43
1.6 Turistovo poznávání světa na světových výstavách	s. 51
1.7 Quido Šimek, typický turista na světové výstavě	s. 61
1.8 Hromadné zájezdy na světové výstavy	s. 65
1.8.1 Červencová výprava do Paříže 1889	s. 66
1.8.2 Srpnová výprava do Paříže 1889, pořádaná Klubem českých turistů	s. 68
1.8.3 Společné výpravy na pařížskou světovou výstavu 1900	s. 71
2. Cestovatel-vzdělanec	s. 74
2.1 Kdo je cestovatel-vzdělanec?	s. 74
2.2 Příprava cestovatele-vzdělance na cestu na světovou výstavu	s. 76
2.3 Mezinárodní kongresy – nedílná součást světových výstav	s. 78
2.4 Antonín Frič, Vojta Náprstek, František Křížík a Renáta Tyršová, čeští cestovatelé-vzdělanci	s. 82
2.5 Řemeslník a světové výstavy, příklad Průmyslové jednoty	s. 91
2.5.1 Nástin vzniku a vývoje Průmyslové jednoty	s. 91
2.5.2 Situace českého průmyslu ve druhé polovině devatenáctého století	s. 92
2.5.3 Průmyslová jednota jako iniciátor vysílání nemajetných řemeslníků na světové výstavy	s. 92
2.5.4 Argumenty Průmyslové jednoty k vyslání řemeslníků na pařížskou světovou výstavu 1867	s. 94
2.5.5 Kdo byl nakonec vyslán Průmyslovou jednotou do Paříže?	s. 97

2.5.6 Ohlas pařížské světové výstavy 1867 v Průmyslové jednotě	s. 100
2.5.7 Průmyslová jednota a světové výstavy od sedmdesátých let devatenáctého století	s. 101
2.6 Učitelé na světových výstavách	s. 103
2.7 Vliv světových výstav na českou společnost	s. 106
2.7.1 Snahy o zřízení českého průmyslového muzea	s. 106
2.7.2 Světové výstavy jako téma, kterým žila česká společnost druhé poloviny devatenáctého století	s. 108
Závěr	s. 113
Seznam pramenů a literatury	s. 118
Seznam příloh	s. 126
Příloha č. 1	s. 127
Příloha č. 2	s. 128
Příloha č. 3	s. 129
Příloha č. 4	s. 131
Příloha č. 5	s. 132
Příloha č. 6	s. 133
Příloha č. 7	s. 137
Příloha č. 8	s. 139
Příloha č. 9	s. 140
Příloha č. 10	s. 141
Příloha č. 11	s. 142
Příloha č. 12	s. 144
Příloha č. 13	s. 145

Seznam zkratek:

ARML – Archiv regionálního muzea v Litomyšli

ČČH – Český časopis historický

ČT – Časopis turistů

KČT – Klub českých turistů

LA PNP – Literární archiv Památníku národního písemnictví

NA – Národní archiv ČR

NL – Národní listy

PJ – Průmyslová jednota (Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách)

ÚVOD

Devatenácté století, a zvláště jeho druhá polovina, se vyznačovalo všeobecným a všudypřítomným optimismem, vyvolaným nezdolnou vírou v lidský pokrok. Zárukou tohoto pokroku měly být především technické vynálezy, které měly osvobodit člověka od dřiny a zmírnit sociální napětí ve společnosti. Světové výstavy, které se pravidelně konaly po celou druhou polovinu devatenáctého století, představovaly ztělesnění této víry v lidský pokrok.

Označení pro moderní světové výstavy není jednotné. Můžeme se setkat s výrazy jako *International Exhibition*, *World's Fair*, *exposition universelle* nebo *Weltausstellung*. Za první moderní světovou výstavu je považována světová výstava v Londýně, která se konala v roce 1851. Různé průmyslové výstavy byly sice pořádány již v osmnáctém století,¹ ale tyto výstavy připomínaly spíše středověké trhy či dvorní dobročinné bazary.² Moderní světové výstavy se vyznačovaly především detailně rozpracovanou klasifikací jednotlivých exponátů do tříd a skupin zahrnujících oblast průmyslu, zemědělství a umění³ a rovněž účastí co největšího množství zahraničních vystavovatelů.

Hlavním cílem světových výstav bylo prezentovat nejnovější technické vynálezy, které měly lidem usnadnit život a zároveň snížit sociální napětí ve společnosti. Téměř každá světová výstava přinesla nějaký revoluční vynález. V roce 1851 to byl plynový sporák, v roce 1855 první výrobky z hliníku, v roce 1876 psací stroj, v roce 1878 zimotvorný stroj, neboli lednička, v roce 1889 automobil s benzínovým motorem. Dále světové výstavy sledovaly pedagogický záměr, nabízely různá rozptýlení a v neposlední řadě vytvářely prostor pro soutěžení mezi jednotlivými státy.

Z rozmanitosti cílů světových výstav vyplývala rozmanitost jejich návštěvníků, kterou ve svých vzpomínkách zaznamenali již samotní návštěvníci výstav.⁴ Různorodost návštěvníků světových výstav souvisela s rozrůžňováním cestovatelů obecně. Typologii cestovatelů druhé poloviny devatenáctého století vytvořil například, Hyppolite Taine⁵ nebo Jiří Guth-Jarkovský.⁶ Inspirováni těmito typologiemi jsme stanovili novou typologii

---

¹ Za vůbec nejstarší průmyslovou výstavu je považována londýnská výstava z roku 1756/1757.

² Jaroslav HALADA, Milan HLAVÁČKA, Světové výstavy, Od Londýna 1851 po Hannover 2000, Libri, Praha 2000, s. 7

³ Umělecká díla byla poprvé vystavena na pařížské světové výstavě 1855.

⁴ Například Antonín Frič ve svém feuilletonu Druhá cesta do Londýna, publikovaný v knize s názvem Cesty po Evropě a Americe Dra Antonína Friče, Edvard Beaufort, Praha 1900, s. 157

⁵ Hyppolite Taine rozlišuje tyto typy : poslušný turista, stádovitý turista, turista jedlík, turista vědec atd. – Pierre LAROUSSE, Grand dictionnaire universel du XIXe siècle, tome XV, première partie, Slatkine, Genève-Paris 1982, heslo : touriste

⁶ Jiří Guth-Jarkovský rozlišuje pěšího turistu, novodobého turistu, kombinovaného turistu a horolezce. - Jiří GUTH-JARKOVSKÝ, Turistika, Turistický katechismus, Baset, Praha 2003, s. 22

cestovatelů na světové výstavy, která rozlišuje cestovatele-turistu, cestovatele-vzdělance a cestovatele-politika.

Pomocí této typologie se budeme snažit charakterizovat české návštěvníky⁷ světových výstav ve druhé polovině devatenáctého století. Především si klademe otázku, kdo z české společnosti na světové výstavy jezdil. V rámci dějin každodennosti prozkoumáme v jakých podmínkách se ve druhé polovině devatenáctého století cestovalo, kde se cestovatelé ubytovali a jak se stravovali. Dále nás bude zajímat důvod jejich cesty, tedy proč chtěl daný cestovatel navštívit světovou výstavu a zda považoval návštěvu světové výstavy za hlavní cíl cesty nebo existoval-li ještě jiný závažnější důvod, proč cestu do místa konání světové výstavy podniknul. Rovněž bychom chtěli zjistit, jaký vliv měla návštěva ciziny na české cestovatele. Jak prožívali styk s cizími kulturami, jak vnímali příslušníky cizích národů a jak viděli sami sebe při konfrontaci s cizím prostředím? V neposlední řadě bychom chtěli prozkoumat efektivnost vzdělávací funkce světových výstav. Byly světové výstavy opravdu takovým zdrojem ponaučení, jak to prohlašovali jejich organizátoři? Vraceli se čeští návštěvníci ze světových výstav obohaceni o nové poznatky? A jaký byl ohlas světových výstav v české společnosti?

Na tyto otázky odpovíme na základě rozboru dobových pramenů. Bude se jednat především o tak zvané „cestovní zprávy.“ Za cestovní zprávu považujeme jakýkoli osobní záznam o vykonané cestě, tedy osobní korespondenci, deníkové záznamy, zápisky, paměti, cestopisy návštěvníků světových výstav, ať nepublikované nebo publikované (samostatně nebo jako článek v novinách či časopise). Rozbor cestovních zpráv osobní povahy pak doplníme o rozbor česky psaných cestovních příruček, které měl v době konání světových výstav český cestovatel k dispozici. Okrajově se budeme zabývat rovněž cizojazyčnými cestovními příručkami od Karla Baedekera a Adolpha Joanna.

V této diplomové práci pojednáme pouze o prvních dvou typech českých cestovatelů na světové výstavy, tedy o cestovateli-turistovi a cestovateli-vzdělanci. Třetí typ cestovatele, cestovatel-politik, nebyl do této práce zahrnut především z toho důvodu, že zpracování tohoto typu cestovatele by vyžadovalo časově náročný archivní výzkum, který vzhledem k omezenému času na sepsání diplomové práce, nemohl být proveden v patřičném rozsahu a s patřičnou důkladností. Některé prameny k tomuto tématu nám navíc byly z důvodu uzavření knihovny nacházející se v budově pařížské radnice v době psaní práce nedostupné. Nicméně pro doplnění námi stanovené cestovatelské typologie uvádíme, že do typu cestovatele-politika

---

⁷ Používáme-li pojem Čech, český cestovatel atd., máme tím na mysli etnicko-jazykovou skupinu Čechů, která se postupně přetvořila v moderní národ, tak, jak to uvádí Jiří Kofalka ve své knize Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914, Argo, Praha 1996

řadíme F. L. Riegra, který během svých návštěv světových výstav hledal spojení pro svou slovanskou politiku v rámci habsburské monarchie, sokolskou výpravu, která se v čele s Janem Podlipným vypravila roku 1889 do Paříže a delegaci pražské městské rady, která byla v rámci pařížské světové výstavy 1900 slavnostně přijata pařížskou městskou radou. Ačkoli byla tato témata již některými historiky částečně zpracována,⁸ domníváme se, že z hlediska námi stanovené typologie by bylo možné doplnit již známé poznatky novými.

Vzhledem k rozsáhlosti tématu světových výstav ve vztahu k Čechům, se bude tato diplomová práce zaměřovat pouze na české návštěvníky světových výstav a nikoli na české vystavovatele. Čeští vystavovatelé by si zasloužili svou vlastní studii. Čeští vystavovatelé mohli obeslat světovou výstavu jednak individuálně, v rámci jednotlivých oborových výstav, a jednak prostřednictvím státem organizovaných sbírek, jejichž shromažďování měly obvykle na starost jednotlivé obchodní a živnostenské komory. České země nikdy neměly, na rozdíl od Uher, na světových výstavách svůj pavilón či vlastní oddělení. České exponáty byly vždy vystavovány v rámci rakouských sbírek. Mezi české výrobky nejčastěji prezentované na světových výstavách patřilo sklo, české granáty, hudební nástroje,⁹ obrazy,¹⁰ zápalky a národopisné exponáty.¹¹ Na světové výstavě v Paříži v roce 1900 pak bylo vystaveno i několik českých interiérů a výstavu rovněž obeslaly přední typografické závody.¹²

Co se týče časového vymezení práce, budeme se pohybovat ve druhé polovině devatenáctého století, konkrétně od roku 1851, kdy se v Londýně konala první světová

---

⁸ O F. L. Riegrovi : Robert SAK, Rieger, příběh Čecha devatenáctého věku, Semily 1993; sborník F. L. Rieger a česká společnost druhé poloviny 19. století, Semily 2003; Jan HEIDLER, Příspěvky k listině dr. F. L. Riegra I, II, Praha 1924 a 1926. O sokolské výpravě do Paříže 1889: Pavla HORSKÁ, Sladká Francie, Praha 1996; Jan OPOČENSKÝ, Le premier voyage des Sokols à Paris en 1889, L'Europe centrale, 1932, č. 33, s. 620-622. O výpravě pražské městské rady do Paříže 1900: Pavla HORSKÁ, Praha – Paříž. K zahraničně politické orientaci pražské městské rady na přelomu 19. a 20. století, in: Pražský sborník historický, 20/1987 a od téže autorky Praha-1900-Paříž, Slovo k historii, č. 36, Melantrich, Praha 1992 a dále diplomová práce Jeana-Philippe NAMONTA, Les relations entre les municipalités de Paris et de Prague 1889-1914, ved. dipl. pr. Bernard Michel, Université de Paris - I Panthéon Sorbonne, 1995/6. O česko-francouzských vztazích obecně pak pojednává například článek Pavly HORSKÉ Podíl české politiky z přelomu 19. a 20. století na vztazích rakousko-francouzských, ČČH, č. 17, 1969, s. 760-772 a článek Česká otázka v Rakousku-Uhersku 1897-1914 ve světle zpráv francouzských zastupitelských úřadů, ČČH, č. 15, 1967, s. 449-460 od stejné autorky. Dále pak Ivan PFAFF, Česká příslušnost k Západu v letech 1815-1878, k historii českého evropanství mezi vídeňským a berlínským kongresem, nakl. Doplněk, Brno 1996 a Jan OPOČENSKÝ, Francie a rakouští Slované v letech devadesátých, zvláštní otisk ze Slovanského přehledu, Praha 1932; sborník Francúzsko a stredná Európa, Vzťahy medzi Francúzskom a strednou Európou v rokoch 1867-1914, česko-slovensko francúzske kolokvium historikov, Bratislava 12.-13. novembra 1992, Academic Electronic Press, Bratislava 1995 a dizertační práce Iva VLČKA, La France et les pays tchèques de 1871 à 1914, školitel L'Huillier, Centre Universitaire des Hautes Études Européennes, 1970.

⁹ Nejúspěšnějším českým vystavovatelem hudebních nástrojů byl bez pochyby F. V. Červený z Hradce Králové, který byl za své žesťové nástroje na světových výstavách několikrát oceněn.

¹⁰ Na světových výstavách vystavoval například A. Mucha, V. Hynais, V. Brožík, J. Čermák a Z. Braunerová.

¹¹ Jednalo se především o různé výšivky. V roce 1893 tak bylo například na chicagské světové výstavě vystaveno 200 výšivek z českých zemí, které byly po skončení výstavy věnovány chicagskému národopisnému muzeu. - Zdeněk ŠOLLE, Vojta Náprstek a jeho doba, Felis, Praha 1994, s. 211

¹² Byl to F. Topič, J. Otto, F. Šimáček, J. Vilímek, F. A. Urbánek a další.

výstava, do vypuknutí první světové války v roce 1914. V takto vymezeném časovém prostoru proběhla řada světových výstav, z nichž některé považujeme z hlediska českých návštěvníků za stěžejní a některé za okrajové.¹³ V diplomové práci proto budeme hovořit především o těchto světových výstavách: Londýn 1851, 1862, Paříž 1855, 1867, 1878, 1889, 1900, Filadelfie 1876, Chicago 1893 a St. Louis 1904. Světovou výstavu ve Vídni, která se konala v roce 1873, záměrně vynecháváme, protože se konala v rámci habsburské monarchie, a Češi se na ní proto pohybovali v relativně známém prostředí.

Struktura práce vychází z rozlišení dvou protikladných typů českých cestovatelů na světové výstavy, cestovatele-turisty a cestovatele-vzdělance. První část práce se bude zabývat početnějším typem cestovatele, cestovatelem-turistou. Nejprve se pokusíme definovat typ cestovatele-turisty a charakterizovat jeho způsob cestování a poznávání cizích zemí. Rovněž se budeme zabývat podmínkami, ve kterých český cestovatel-turista cestoval, kde se v zahraničí ubytoval a kde se stravoval. Následně se na základě dobových pramenů pokusíme zhodnotit edukativní význam světových výstav z pohledu cestovatele-turisty. Zajímavým fenoménem, který se v souvislosti s pořádáním světových výstav začal v závěru devatenáctého století formovat, bylo pořádání hromadných výprav. Jak takováto organizace v české společnosti probíhala, vylíčíme v závěru první části práce.

Ve druhé části diplomové práce se zaměříme na typ cestovatele-vzdělance. Po srovnání tohoto typu cestovatele s cestovatelem-turistou budeme věnovat pozornost mezinárodním kongresům, které se staly v průběhu druhé poloviny devatenáctého století nedílnou součástí světových výstav. Cestovatel-vzdělanec byl často na světové výstavy vyslán různými institucemi či spolky, kteří mu cestu do zahraničí sponzorovali. Jak spolky peníze sháněly a jaké byly podmínky k získání cestovního stipendia bude ukázáno na příkladu Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a její snaze vyslat na pařížskou světovou výstavu 1867 delegaci řemeslníků. Výraznou skupinu v rámci typu cestovatele-vzdělance tvořili středoškolští a vysokoškolští učitelé, a proto se touto skupinou budeme zabývat v jedné z podkapitol. Na závěr druhé části práce pak zhodnotíme celkový vliv světových výstav na českou laickou i odbornou veřejnost.

Máme-li zhodnotit literaturu a prameny týkající se tématu této práce, začneme nejprve literaturou české a zahraniční provenience,¹⁴ která obecně pojednává o fenoménu světových výstav. Výhradně tématu světových výstav se v podstatě věnuje pouze jedna česky psaná

---

¹³ Z hlediska českých návštěvníků považujeme za okrajové světové výstavy v Sydney 1879, Melbourne 1888, v Antverpách 1894, Bruselu 1897, v Miláně 1906, v Bruselu 1910 a v Gentu 1913.

¹⁴ V rámci zahraničních odborných publikací vycházíme především z francouzské produkce, a to především díky naší možnosti studovat ji v rámci pobytu Erasmus v Paříži.

kniha, a to kniha od Jaroslava Halady a Milana Hlavačky *Světové výstavy, Od Londýna 1851 po Hannover 2000* (Libri, Praha 2000). Jedná se o výčet jednotlivých světových výstav, které se konaly v devatenáctém a dvacátém století, se základní charakteristikou každé z nich (doba trvání, rozloha výstaviště, počet zúčastněných zemí, způsob financování výstavy, počet návštěvníků apod.). V rámci francouzské odborné historické literatury existuje obdobným způsobem koncipovaná kniha od autorek Brigitte Schroeder-Gudehus a Anne Rasmussen s názvem *Les Fastes du progrès, Le guide des Expositions universelles 1851-1992* (Flammarion, Paris 1992). V češtině pak bylo ještě zpracováno téma pavilonu Bosny a Hercegoviny na pařížské světové výstavě 1900: Milan Hlavačka, Jana Orlíková, Petr Šembera, *Alfons Mucha – Paříž 1900: pavilon Bosny a Hercegoviny na světové výstavě* (Obecní dům, Praha 2002). Oproti tomu ve Francii je téma světových výstav v odborné literatuře relativně frekventované. Můžeme se setkat s díly, která chronologicky popisují jednotlivé světové výstavy, jedná se například o knihy: Linda Aimone; Carlo Olmo, *Les Expositions universelles 1851-1900* (Belin, Paris 1993); Marc Gaillard, Paris, *Les Expositions universelles de 1855 à 1937* (Les Presses franciliennes, 2003); Pascal Ory, *Les Expositions universelles de Paris, Panorama raisonné avec des aperçus nouveaux et des illustrations par les meilleurs auteurs* (Édition Ramsay, 1982); René Poirier, *Des foires, des peuples, des expositions* (Plon, Paris 1958) a Raymond Isay, *Panorama des expositions universelles* (Gallimard, Paris ?). Jiná díla francouzské provenience se zabývají různými sociálními fenomény v kontextu světových výstav. Jedná se například o knihy: Florence Pinot de Villechenon, *Les Expositions Universelles* (Que sais-je ?, PUF, 1992) nebo Werner Plum, *Les Expositions universelles au 19ème siècle, Spectacles du changement socio-culturel, Aspects sociaux et culturels de l'industrialisation* (Bonn - Bad Godesberg 1977). Zajímavou knihou je rovněž dílo Sylvaina Ageorgese, *Sur les traces des expositions universelles, Paris 1855-1937, À la recherche des pavillons et des monuments oubliés* (Parigramme, Paris 2006), která mapuje stavby a další památky z pařížských světových výstav, které se zachovaly do dnešní doby. Výše zmíněné knihy nejsou samozřejmě kompletním výčtem francouzských publikací pojednávajících o světových výstavách, ale jejich prostudování umožňuje dostatečnou orientaci v problematice. V knihovně Národního technického muzea jsou rovněž uloženy katalogy z některých světových výstav. Z důvodu rekonstrukce knihovny nám však tyto katalogy nebyly zpřístupněny.

Pro obecnou orientaci v česko-francouzských vztazích ve druhé polovině devatenáctého století jsme vycházeli z knih Pavly Horské, *Sladká Francie* (Knihnice Dějiny a současnost, Praha 1996) a *Prague-Paris* (Orbis, Praha, 1990) a z knihy Stéphana Reznikowa,

Frankofilství a česká identita 1848-1914 (Karolinum, Praha 2008), která rovněž obsahuje rozsáhlý soupis bibliografie týkající se česko-francouzských vztahů.

K nastudování rozvoje a celkového pojetí turismu ve druhé polovině devatenáctého století jsme z české produkce využili knihu Jiřího Gutha-Jarkovského, *Turistika, Turistický katechismus* (Baset, Praha 2003) a ze zahraniční provenience knihy: Robert Lanquar, *Sociologie du tourisme et des voyages* (Que sais-je ?, PUF, 3e édition, 1994); Laurent Tissot, *Construction d'une industrie touristique au XIXe et XXe siècle* (éd. Alphile, coll. Histoire, 2003) a historicko-antropologickou studii Jeana-Didiera Urbaina, *L'Idiot du voyage, Histoire de touristes* (Petite Bibliothèque Payot, Paris 2002). Informace k historii cestovních příruček jsme čerpali především ze sborníků *Les Guides imprimés du XVIe au XXe siècle, Villes, paysages, voyages* (Belin, 2000) a *Une histoire du Rhin* (ed. Marc Ferro, Édition Ramsay, Paris 1981). V knize od Bernarda Lerivray, *Guides bleus, guides verts et lunettes roses* (Les Éditions de CERF, Paris 1975) je rovněž v úvodu popsán způsob, jakým lze analyzovat cestovní příručky. O rozvoji francouzského hoteliérství pojednává kniha Jeana-Marca Lesura, *Les Hôtels de Paris, De l'auberge au palace XIXe – XXe siècle* (Editions Alphil, Neuchâtel 2005). Co se týče dějin dopravy, je třeba zmínit práci Milana Hlavačky, *Cestování v éře dostavníku, Všední den na střeoevropských cestách* (Argo, Praha 1996) a již zmíněnou knihu Laurenta Tissota.

Pro rozbor cestovních zpráv pro mne byly metodologickou inspirací především studie Mileny Lenderové, *Cestování a „obraz druhého“, Obraz Čechů ve francouzských cestovních denících 19. století* (in: Studie k sociálním dějinám 4 (11), 1999, s. 11-51), *Deux siècles de voyages ou la Bohême vue par les visiteurs français* (in: Scientific Papers of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, 4, 1998, s. 171-195), *Francouzská inspirace české kultury, cestování do Francie v průběhu „dlouhého“ devatenáctého století* (in: Scientific Papers of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, Supplement 3, 2000, s. 59-72), *Východní Čechy a Francie* (in: Sborník prací východočeských archivů 8, 2000, s. 148-173) a její články publikované v ČČH: *České frankofilství jako sociokulturní fenomén* (ČČH, 99/1996, č. 1, s. 66-80) a *Z Francie do srdce Evropy, Příspěvek k dějinám cestovních zpráv 18. století* (ČČH, 99/2001, č. 2, s. 253-277). Milena Lenderová ve výše zmíněných studiích a člancích charakterizuje české a francouzské cestovatele a popisuje praktické záležitosti cestování a vznik cestovatelova subjektivního obrazu poznávané země. Další metodologickou inspirací pro mne byla práce Milana Hlavačky, *Jubilejní výstava 1891* (Slovo k historii, č. 28, Melantrich, Praha 1991).

O organizaci a cílech kongresů, pořádaných během světových výstav, pojednává článek od Anne Rasmussen, *Les Congrès internationaux liés aux Expositions universelles de Paris 1867-1900* (Cahiers Georges Sorel, 1989, svazek 7, č. 1) a studie od Claude Tapia, *Paris, ville de congrès, de 1850 à nos jours* (in: *Le Paris des étrangers depuis un siècle* in: *Le Paris des étrangers depuis un siècle*, sous la direction de André Kaspi et Antoine Marès, Imprimerie nationale, Paris 1889).

Co se týče samotného tématu této diplomové práce, tedy Češi na světových výstavách ve druhé polovině devatenáctého století, dovoluujeme si tvrdit, že ještě nebylo nikým podrobněji zpracováno. V některých biografiích či jiných publikacích se například můžeme setkat s informacemi, v rozsahu od několika odstavců až po jednu kapitolu, zmiňující se o účasti dotyčného na světové výstavě, ale většinou se jedná pouze o kusé informace. Jako příklad můžeme uvést knihu Mileny Lenderové, *Zdenka Braunerová* (Mladá fronta, Praha 2000), knihu Zdeňka Šolleho, *Vojta Náprstek a jeho doba* (Felis, Praha 1994), knihu Ireny Štěpánové, *Renáta Tyršová* (Paseka, Praha/Litomyšl 2005) nebo studii Jiřího Majera, *Počátky musea Vojty Náprstka* (in: *Sborník Národního musea v Praze, Acta Musei nationalis pragrae*, svazek X-A-historický č.3, red. Gustav Skalský, Praha 1956). Tato diplomová práce je tedy prvním pokusem alespoň v obrysech nastínit, kdo z české společnosti světové výstavy navštěvoval. Ambicí této diplomové práce rozhodně není podat kompletní seznam českých cestovatelů, kteří světové výstavy navštívili nebo snad vyčerpávajícím způsobem analyzovat problematiku těchto návštěv. Stejně tak nemá tato diplomová práce předkládat kompletní seznam pramenů, které o těchto českých návštěvách pojednávají. Tato diplomová práce námi byla naopak pojata jako první pokus o uchopení tohoto rozsáhlého a členitého tématu.

V rámci pramenné základny jsme především vycházeli, jak již bylo jednou uvedeno, z rozboru tak zvaných „cestovních zpráv.“ Jejich forma může být různá. V první řadě se jedná o jakousi primitivní formu česky psaných cestovních příruček, které napodobovaly rozvinutější zahraniční cestovní příručky typu Baedeker. Jedná se o práce: Karel Adámek, *Paříž, Cestopisný úryvek* (J. Otto, Praha 1872); *Do Paříže. Bezpečný a praktický rádce všem, kteří hodlají navštívit Paříž 1900* (J. Lorenz, Třebíč 1900 ?); Jindřich Hantich, *Paříž a okolí, Praktický průvodce* (F. Topič, Praha 1900) a od stejného autora *Světová výstava 1900, Praktický průvodce* (F. Topič, Praha 1900), dále Raoul Klepal, *Krátké poučení o cestě do Paříže* (J. R. Vilímek, 1889); Michael Navrátil, *Paříž a její půvaby, Cestovní dojmy* (Milan Nedvídek, Tábor 1900) a *Svaté město Victora Huga, Vzpomínka na Paříž* (J. R. Port, Plzeň 1897) od stejného autora. Kniha Romana Nejedlého, *Do Paříže: praktická příručka pro toho, kdo neumí francouzsky* (Litomyšl 1889) nám bohužel z důvodu stěhování knihovny

Národního muzea nebyla dostupná, ale podle jejího názvu usuzujeme, že se bude jednat o dokument podobného typu jako výše jmenovaná díla. V duchu cestovního průvodce je rovněž napsána kniha *Paříž a okolí, Praktický průvodce, včetně Rouen, Havre, Trouville, Několik slovanských poznámek* (E. Beaufort, Praha 1889) a *Z Prahy do Paříže, Průvodce po cestě Horními Rakousy, Solnohradskem, Tyrolskem, Vorarlberskem, Švýcarsky a Francií. Seznam účastníků červencové výpravy do Paříže 1889* (Praha 1889). Tyto příručky popisují nejvýznamnější pařížské pamětihodnosti, případně radí cestovateli v oblasti dopravy, ubytování, stravování a podobně. Některé cestovní příručky kladou důraz na ovládnutí základních frází cizího jazyka, jak tomu bylo například u příručky Jindřicha Hanticha, *Osm dní v Paříži, Rozpravy francouzsko-české* (F. Topič, Praha 1900). Pokud jsou autoři těchto cestovních příruček známi, jedná se především o příslušníky inteligence z řad měšťanů. Karel Adámek byl od roku 1865 starostou hlineckého okresního zastupitelstva, Jindřich Hantich, který v letech 1886 až 1888 pobýval v Paříži, působil od roku 1888 jako učitel francouzštiny na obchodní akademii v Praze, Raoul Klepal, Čech žijící v Paříži, byl profesorem a starostou Československé besedy v Paříži, Michael Navrátil, doktor práv, pracoval jako úředník pražské městské rady a byl znám svými častými cestami do zahraničí a Roman Nejedlý, učitel v Litomyšli, který byl autorem četných učebnic a pedagogických pomůcek, sbormistrem litomyšlského pěveckého spolku Vlastimil a vydavatelem sborových zpěvů. Jednalo se tedy o lidi vzdělané, zcestovalé a často také veřejně činné. Ze zahraniční produkce jsme pro srovnání prostudovali dvě cestovní příručky, a to: Karl Baedeker, *Guide pratique du voyageur* (Paris 1860) a Adolphe Joanne, *Paris illustré, Nouveau Guide de l'étranger et du Parisien* (Hachette, Paris 1863).

Rady na cestu mohly být poskytovány rovněž prostřednictvím článků v novinách a časopisech. Ty, které nám připadaly nejpodobnější cestovním příručkám byly následující články z Časopisu turistů: Stanislav Břehovský, *Okolí Paříže* (ČT, roč. X, 23. března 1898, č.4), Jiří Guth-Jarkovský, *Do Paříže* (Pařížská příloha, ČT, roč. X, 1. ledna 1898, č. 1), L. Mareš, *Z Prahy do Paříže, Rozbor jízdy po dráze* (ČT, roč. I, duben 1889), P. Růžicka, *Vzpomínka na Paříž, O poslední výstavě světové* (ČT, roč. I, květen 1889, č. 5) a dále články s neuvedeným autorem: *Do Paříže !* (ČT, roč. I, srpen 1889, č. 8), *Deset dní v Paříži* (ČT, roč. I, srpen 1889, č. 8) a *Úvaha o výpravě do Paříže* (ČT, roč. I, říjen 1889, č. 10).

Jiný typ cestovních zpráv připomíná spíše cestopis, v němž autor líčí své putování cizí zemí. Jedná se především o rukopis litomyšlského kupce Quida Šimka, který je uložen v archivu reagoálního muzea v Litomyšli. Ačkoli je celý rukopis psaný s obvyklým nadhledem a všudypřítomným autorovým humorem, je tento dokument velmi cenným

pramenem pro dějiny všedního dne cestovatele. Dále se jedná o dílo učitele Jiřího Gutha-Jarkovského,¹⁵ *Moje prázdniny v Americe, Feuilletony a causerie z výstavní cesty* (Nakladatelství družstvo máje, Praha, rok vydání neuveden), dílo ředitele Ringhoferových závodů na Smíchově Františka Adolfa Heringa, *Cestovní upomínky z Ameriky* (J. Otto, Praha 1896), dílo profesora mineralogie a geologie na české polytechnice Jana Krejčího, *Cesta po Německu, Švýcarsku, Francii, Anglii a Belgii roku 1862. Se zvláštním ohledem na školství a průmysl* (Eduard Grégr, Praha 1865) nebo články čerstvě promováného doktora lékařství Antonín Friče, *Cesta do Londýna 1861* (Živa, roč. 9, 1861) a *Cesta do Londýna 1861 – dokončení* (Živa, roč. 9, 1861), které později vyšli s dalšími Fričovými cestopisy v knize *Cesty po Evropě a Americe Dra Antonína Friče* (Edvard Beaufort, Praha 1900). Někdy má cestopis až feuilltonistický charakter, jako například dílo Josefa Kuffnera, *Chvilé a otázky, Volné listy z kroniky rozvoje společenského, národního a osobního 1883-1893* (Bursík a Kohout, 1894), jindy se jedná spíše o odbornou zprávu: Karel Adámek, *Chicago* (F. Šimáček, Praha 1893) nebo Karel Vogel, *Zpráva o světové výstavě v Chicagu 1893* (Plzeň 1894).

Dalším typem cestovních zpráv jsou paměti. V našem případě jsme analyzovali paměti následujících návštěvníků světových výstav: *Paměti Františka Křížíka, českého elektrotechnika* (Knihnice dějin techniky, svazek 1, Technicko-vědecké vydavatelství, Praha 1952), v nichž Křížík popisuje svoji první návštěvu světové výstavy v Paříži roku 1878 a František Slaměník, *Vzpomínky starého učitele* (Knihovna Komenského, svazek VI, Zábřeh 1907), ve kterých autor stručně popisuje svoji návštěvu pařížské světové výstavy 1878 a 1900. Ač autoři těchto pamětí věnují příliš místa popisu návštěv světových výstav, přesto tento typ pramene představuje důležitou součást k vytvoření celkového obrazu Čechů na světových výstavách.

Také osobní korespondence může mít formu cestovní zprávy. V této diplomové práci jsme především využili osobní korespondenci Vojty Náprstka s jeho matkou Annou Fingerhutovou a s jeho budoucí manželkou Františkou Křížkovou, která je uložena v archivu Vojty Náprstka v domě u Halánků v Praze. Vojta Náprstek s oběma ženami během svého pobytu na londýnské výstavě 1862 čile korespondoval. Ve stejném archivu lze rovněž dohledat několik dopisů Renáty Tyršové adresované Františce Náprstkové z doby Renátina pobytu na pařížské světové výstavě 1889 a 1900. V osobních fondech jednotlivých českých návštěvníků světových výstav a jejich přátel či rodinných příslušníků by bylo jistě možné

---

¹⁵ Jiří Guth-Jarkovský (1861-1943) vystudoval gymnázium v Rychnově nad Kněžnou a poté studoval filosofii na univerzitě v Praze a Genevě. V roce 1882 obdržel doktorát z filosofie. V letech 1883 – 1887 byl vychovatelem princů ze Schaumburg-Lippe v Ratibořicích a ve Švýcarsku. Od roku 1887 působil jako středoškolský učitel češtiny a francouzštiny. V letech 1919 až 1923 byl generálním tajemníkem Mezinárodního olympijského výboru. Věnoval se rovněž překládání francouzských a německých děl.

nalézt další korespondenci týkající se cest Čechů na světové výstavy. Vzhledem k tomu, že hledání takovýchto materiálů v osobních fondech je velmi zdlouhavé a ne vždy přinese hodnotný výsledek, nepouštěli jsme se do systematického prohledávání těchto osobních fondů. Prošli jsme například fond Františka Palackého, Albína Bráfa, Libuše Bráfové a Antonína Friče v archivu Národního muzea a fond Františka Palackého v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, ale žádné využitelné dokumenty jsme tam bohužel nenalezli. V tomto ohledu rovněž zklamal archiv Národního technického muzea v Praze. Fondy techniků, kteří světové výstavy navštívili, většinou obsahují pouze jejich odbornou pozůstalost a nikoli prameny osobní povahy.

Ke zpracování kapitoly o Průmyslové jednotě a její snaze vyslat na pařížskou světovou výstavu 1867 delegaci řemeslníků jsme čerpali především z fondu Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách, který je uložen v Národním archivu ČR. Doplňující informace o Průmyslové jednotě jsme pak čerpali ve sborníku *Sto let Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách 1833-1933*, sborník statí o vzniku, vývoji a působení Jednoty Průmyslové (Praha 1934).

Abychom mohli zhodnotit ohlas světových výstav v české společnosti, prostudovali jsme především dobový tisk obecného zaměření (Hlas národa, Pražský ilustrovaný kurýr, Národní Listy, Světozor, Zlatá Praha, Osvěta) a odborného zaměření (Časopis pro průmysl chemický, Časopis turistů, Škola a život, Učitelské noviny, Maršnerův český Lloyd) a dále pak na lidové kalendáře, beletrii a podobně. Dobový tisk obecného zaměření, a to především Hlas národa a Národní Listy, nám byl také bohatým zdrojem informací týkajících se organizování hromadných zájezdů na světové výstavy.

1. CESTOVATEL - TURISTA

Motto: „Na cestách poznají se lidé snáze a důkladněji ve svých ctnostech i nectnostech, než dlouhým každodenním stykem v domovině. Utěšuj se při každé nesnázi tím, že dodává cestě ve vzpomínkách zvláštního půvabu.“

(Jiří Guth-Jarkovský, Turistika, Turistický katechismus, Baset, Praha 2003, s. 152)

1.1 Kdo je turista?

Pokud chceme v rámci cestovatelské typologie vymezit typ cestovatele-turisty, je třeba nejdříve definovat samotný pojem *turista*.

Slovo *turista* vzniklo na přelomu osmnáctého a devatenáctého století v Anglii, a to ze slova *tour*. Turista je tedy člověk, který je na cestě, který cestuje. Důležitou roli zde však hraje důvod této cesty. Turista necestuje z pracovních nebo z náboženských důvodů, ale čistě kvůli cestování samotnému. Cesta je mu cílem. Turistou tak podle francouzského antropologa Jeana-Didiera Urbaina můžeme nazvat toho, „*kdo cestuje z místa na místo pro své vlastní potěšení nebo proto, aby mohl ostatním vyprávět, že cestoval.*“¹⁶ Délka turistovy cesty by měla být delší než 24 hodin. V opačném případě by se totiž nejednalo o turistu, ale o pouhého výletníka.

Další charakteristika turisty je obsažena v pojmu, jehož autorem je rovněž Jean-Didier Urbain, a to turista jako *l'idiot du voyage*.¹⁷ Slovo *idiot* však u Urbaina nemá pejorativní význam, ale vychází z latinského *idiota*, které označuje člověka, který není znalcem určité oblasti. Turista je tedy ten, kdo cestuje po jemu neznámých krajích, kde je lehko rozpoznatelný od ostatního obyvatelstva podle své neznalosti tamějších mravů, zvyklostí, jazyka a podobně.

Slovo turista poprvé proniklo z angličtiny do francouzštiny, a to v roce 1816 v cestopise L. Simonda nesoucí název *Voyage d'un Français en Angleterre pendant les années 1810 et 1811*. Ve slovníku Francouzské Akademie se však slovo *touriste* objevilo až v roce 1878.¹⁸ V češtině se výraz *turista* ustálil pravděpodobně ještě později. Riegrův slovník naučný z šedesátých let devatenáctého století pojem *turista* neobsahuje vůbec, Ottův slovník naučný z devadesátých let devatenáctého století obsahuje heslo *turistika*, které zahrnuje

---

¹⁶ Jean-Didier URBAIN, *L'Idiot du voyage, Histoire de touristes*, Petite Bibliothèque Payot, Paris 2002, s. 45

¹⁷ op. cit., s. 9-10

¹⁸ op. cit., s. 45

rovněž definici slova *turista*.¹⁹ Masarykův slovník naučný ze třicátých let dvacátého století pak obsahuje pouze heslo *turistika*. O turistovi zde nenajdeme zmínku.

Podle Jiřího Gutha-Jarkovského „nelze za pravého turistu pokládati člověka, který jezdí jenom drahou, a to od města k městu, ve vlaku pobývá nejvíce ve voze restauračním, ve městě v hotelu a nejvýše se honí za dobrým pivem [...]“.²⁰ Vzhledem k rozvoji dopravních prostředků na přelomu devatenáctého a dvacátého století, uvádí Guth-Jarkovský ve svém Turistickém katechismu z roku 1917 nutnost definovat jednotlivé typy turistů. Pojem turista se tak začíná postupně zpřesňovat a zároveň rozšiřovat. Turistou již není pouze pěší, který občas využije na kratší vzdálenost vlakového či lodního spoje. Guth-Jarkovský rozlišuje turisty pěší, novodobé, kombinované a horolezce.²¹

Pěší turista je Guthem-Jarkovským považován za „původního a nejvlastnějšího turistu,“ pěší turistika pak za „zlaté cestování starého slohu.“²² Pěší turista se neváže na jízdní řády, kráčí krajinou volně a svobodně, a když už použije dopravního prostředku „nejraději sveze se fasuňkem sedláka domů se vracějícího, poněvadž tak nejméně se vzdálí přírodě.“²³

Mezi novodobé turisty řadí Guth-Jarkovský ty, kteří cestují vlakem, parníkem, automobilem nebo na kole. Hlavní výhodou takového cestování je jeho rychlost a poměrná láce. Má však i mnohé nevýhody: „Na dráze jsi otrokem času, otrokem jízdního řádu a směru, o volnosti ani potuchy [...]. Rychlou jízdou jsi unášen krásným krajem tak, že sotva jej pozdravíš, už zase ti zmizí, obrazy střídají se tak rychle, že není kdy a možnosti je náležitě jich vnímati nehledě k tomu, že jsou ti přístupny obrazy krajinné jen po té straně trati, na které sedíš. Běda jsou-li všechna sedadla u oken obsazena, pak vůbec nebudeš viděti nic nebo téměř nic jsa stěsnán mezi sousedy ne vždycky příjemné, dlouhou jízdou znaven, zmučen na těle i na duši. [...]A kde zůstal svěží, libý vzduch, který jen občas ti zavane, smíš-li pootevřít okno, vzhledem ke spolucestujícím? Strach před průvanem, třeba bezdůvodný, promění úzký prostor záhy ve škatuli kysličníku uhličitého, promíseného nad to páchněmi potravin, tabáku, voňavkami, výpary a kouřem z lokomotivy, deroucím se všemi skulinami do kupé zaprášeného a špinavého, do jehož polštářův usazují se někdy s odpuštěním i štěnice.“²⁴

---

¹⁹ Podle Ottova naučného slovníku je turista člověk cestující pro zábavu, a to ať cestuje pěšky, vlakem nebo parníkem. Ottův slovník naučný, Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, díl XV, Argo – Paseka, 2002, s. 932

²⁰ Jiří GUTH-JARKOVSKÝ, Turistika, Turistický katechismus, Baset, Praha 2003, s. 17

²¹ op. cit., s. 22

²² op. cit., s. 23

²³ op. cit., s. 23

²⁴ op. cit., s. 25

Kombinovaní turisté pak využívají různé dopravní prostředky, ale většinu času se pohybují pěšky. Guth-Jarkovský však zároveň uznává, že typ kombinovaného turisty se vlastně shoduje s typem novodobého turisty, protože se žádný člověk nemůže zcela oprostít od pěší chůze.²⁵

Definice turisty horolezce je pravděpodobně nejjednodušší a nejjasnější. Jedná se o ty turisty, kteří zdolávají vrcholky horských štítů, což vyžaduje jistou fyzickou kondici.

Dalším důležitým pojmem pro oblast cestování je *turismus*. Toto slovo vzniklo rovněž v Anglii, a to na přelomu osmnáctého a devatenáctého století z anglického *tourist* (turista) a označovalo zábavu tamější aristokracie. Pojem *turismus*, označující moderní terminologií tzv. cestovní ruch, nenajdeme ve výše zmíněných českých encyklopedických slovnících ani jednou. Z toho je patrné, že pojem *turismus* zdomácněl v českém jazyce ještě mnohem později, než pojem *turistika*.

1.2 Turista versus cestovatel

Od druhé poloviny devatenáctého století získává v Evropě slovo *turista* pejorativní nádech. Turistovi jsou vyčítány mnohé negativní vlastnosti. Má sklony k vandalismu,²⁶ jeho poznávání cizí země je povrchní a tudíž nedokonalé a zkreslující, jeho snahou není poznat cizí zemi a její kulturu, ale pouze se utvrdit ve svých předsudcích, nestará se o nic jiného než o své rozptýlení, neustále spěchá a neumí si všimnout věcí kolem sebe.²⁷ Dav turistů je často přirovnáván ke zvířecímu stádu.²⁸

Protikladem turisty se ve druhé polovině devatenáctého století stává cestovatel (*voyageur*).²⁹ Cestovatel objevuje místa, na kterých před ním ještě žádný jiný cestovatel ani turista nebyl, aktivně vyhledává dobrodružství, je zkušeným pozorovatelem a je ohleduplný k okolnímu prostředí. Z pohledu cestovatele je pak turista vnímán jako *ten, kdo neumí správně cestovat* (*un mauvais voyageur*).³⁰ Úlohou cestovatele tedy bylo objevit cestu k nějakému atraktivnímu cíli, za kterým se potom rozjely davy turistů. Rozvoj železniční dopravy pak přispěl k setření rozdílu ve vnímání cestovatele a turisty. S rozšiřující se sítí

---

²⁵ Jiří GUTH-JARKOVSKÝ, *Turistika, Turistický katechismus*, Baset, Praha 2003, s. 34

²⁶ Jean-Didier URBAIN, *L'Idiot du voyage, Histoire de touristes*, Petite Bibliothèque Payot, Paris 2002, s. 37

²⁷ Odtud označení turisty jako *l'aveugle en voyage* (cestující zaslepenec). *op.cit.*, s. 111-112

²⁸ *op.cit.*, s. 54

²⁹ *op.cit.*, s. 73

³⁰ *op.cit.*, s. 74

železnic již nedělalo turistovi problém dostat se tam, kam se dostal cestovatel. Objevitelská role cestovatele tím hodně utrpěla a postupně se vytrácela.

I v českém prostředí se rozlišoval pojem *turista* od pojmu *cestovatel*, ač se rozdíl ve významu těchto slov postupným vývojem dopravních prostředků stíral. Zatímco *turistika* je podle Gutha-Jarkovského cestování pro zábavu, *cestování* je pojem *turistice* nadřazený.³¹ Turistu pak můžeme nazvat „obyčejným cestovatelem“,³² protože chodí již po vyšlapaných cestách, kdežto „velký cestovatel“³³ během své cesty překonává různé obtíže a překážky. K časté záměně turistu za cestovatele Guth-Jarkovský podotýká: „*Odtud také z pouhého turistu uděláme velkého cestovatele, majíce na mysli jenom zdánlivou dálku jeho cesty, k jejímuž dosažení kdysi bylo potřeba svízelů a námahy, kdežto dnes nic, než posaditi se s plnou peněženkou do vagonu. A přece někdy takový novodobý turista holedbá se svým cestovatelstvím!*“³⁴ Jde tedy o jakési změlčení a odosobnění cestování. Rychlé a pohodlné dopravní prostředky, cestovní příručky, to vše měl turista k dispozici, kdežto velký cestovatel si musel všechny tyto informace a poznatky „vycestovat“ sám.

1.3 Cestovní příručka, nezbytná výbava turistova

Nezbytnou součástí turistického vybavení se během devatenáctého století stává cestovní příručka neboli turistický průvodce. Tohoto fenoménu si povšiml například Hippolyte Taine, který popsal takzvaného *poslušného turistu* jako metodického člověka, který má na očích brýle a nepřestává nahlížet do svého průvodce, který mu je jeho stálým společníkem a zároveň nejvyšší autoritou. Co je uvedeno v průvodci, je svaté a musí být dodrženo.³⁵ Proto když se poslušný turista v průvodci dočte, že je potřeba v dané restauraci poobědvat pstruha, protože je tam připravují široko daleko nejlépe, nic na plat, že například běžně ryby nejí. Průvodce se musí poslechnout, aby turista o tento kulinářský zážitek nepřišel.

Přesto nebyl cestovní průvodce v devatenáctém století novinkou. Tak, jak se postupně vyvíjelo cestování, vyvíjel se i cestovní průvodce. Přidržíme-li se čtyřstupňového dělení

---

³¹ Jiří GUTH-JAROVSKÝ, *Turistika*, Turistický katechismus, Baset, Praha 2003, s. 36

³² Tamtéž

³³ Tamtéž

³⁴ Tamtéž

³⁵ Pierre LAROUSSE, *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle*, XV, Slatkine, Genève-Paris 1982, heslo : *touriste*

vzniku turismu Marca Boyera,³⁶ můžeme konstatovat, že jedním z prvních významných cestovních průvodců v rámci první etapy vývoje turismu bylo dílo od Charlese Estienna nazvané *Le Guide des chemins de France*, vydané 1552 v Paříži.³⁷ O oblíbenosti tohoto průvodce svědčí skutečnost, že byl vydáván v různých reedicích až do roku 1658.

Pro druhou etapu vývoje turismu, osmnácté století, je typický cestovní průvodce *Handbuch für Reisende durch Europa* od Heinricha Augusta Ottokara Reicharda, který vyšel 1784 v Lipsku.³⁸ Reichardův průvodce měl v Evropě velký úspěch. V roce 1793 byl přeložen do francouzštiny a inspirovalo se jím mnoho dalších autorů cestovních příruček.³⁹

Do roku 1835 si však cestovní příručku mohli dovolit pouze ti nejbohatší. Jejich nákladnost byla dána především skutečností, že exempláře vycházely vázané v kůži. Skutečnou revoluci v šíření cestovních průvodců znamenaly až edice průvodců Johna Murray, Karla Baedekera a Adolpha Joanna. John Murray začal v roce 1836 vydávat první systematickou kolekci cestovních příruček, které byly na první pohled rozpoznatelné podle kapesního formátu a červených lepenkových desek. Právě díky jednoduché úpravě a díky použití levného materiálu si mohl koupit takového cestovního průvodce dovolit téměř každý.⁴⁰ Karl Baedeker, který pocházel z knihkupecké rodiny, se usadil v Koblenzi a v roce 1827 si zde otevřel knihkupectví.⁴¹ V roce 1828 vydalo nakladatelství Röhling cestovní příručku s názvem *Rheinreise von Mainz bis Köln – Handbuch für schnellreisende*. Karl Baedeker toto vydavatelství záhy koupil a po smrti autora výše zmíněné cestovní příručky vydal v roce 1835 její druhé revidované vydání pod názvem *Rheinreise von Strassburg bis Rotterdam*. Do roku 1912 pak vyšlo 32 edic Baedekerových průvodců zaměřených na různé země. Baedekerovy cestovní příručky měly napřed žlutý lepenkový obal, ale po vzoru Murray nakonec změnil Baedeker barvu svých průvodců na červenou. Od Murraye rovněž převzal uspořádání informací a zaoblené rohy knihy, které usnadňovaly zasouvání příručky do kapsy a její opětovné vytahování z kapsy.⁴² Baedekerovy cestovní příručky byly rovněž prodávány za

---

³⁶ Podle Marca Boyera můžeme rozdělit vznik turismu do čtyř etap : 1) 16. století 2) turistická revoluce v 18. století v Anglii 3) období romantismu v 19. století a 4) vznik masové turistiky v letech 1960 až 1980. Marc BOYER, Les séries de guides imprimés portatifs de Charles Estienne au XIXe et XXe siècle, in: Les Guides imprimés du XVIe au XXe siècle, Villes, paysages, voyages, Belin, 2000, kapitola XXV, s. 339

³⁷ Coulves CUILCHER, Naissance et développement du guide de voyage imprimé: du guide unique à la série, une stratégie de la conquête des lecteurs ?, in : op.cit., kapitola VI, s. 82

³⁸ op. cit., s. 83

³⁹ Byli to například Hyacinthe Langlois : Guide des voyageurs en Europe 1806 - 1818 nebo Samuel Leigh : New Picture of London, Road Book of England and Wales, Scotland and Ireland. op.cit., s. 85

⁴⁰ Cestovní příručka Johna Murraye stála v průměru 6 až 24 šilinků. op. cit., s. 93, pozn. č. 33

⁴¹ Le Collectionneur de Baedeker ... Dr. G. Dohrn – von Rossum in: Une histoire du Rhin, ed. Marc FERRO, Édition Ramsay, Paris 1981, s. 199

⁴² Coulves CUILCHER, Naissance et développement du guide de voyage imprimé: du guide unique à la série, une stratégie de la conquête des lecteurs ?, in : Les Guides imprimés du XVIe au XXe siècle, Villes, paysages, voyages, Belin, 2000, kapitola VI, s. 87

přijatelnou cenu a oproti Murrayovým a Joannovým příručkám nikdy neobsahovaly reklamy. Baedekerovy cestovní příručky se lišily od výše zmíněných příruček ještě jednou důležitou věcí. Zatímco Murrayovy příručky vycházely až na výjimky v angličtině a Joannovy ve francouzštině, vycházely Baedekerovy příručky nejen v němčině, ale od roku 1846 i ve francouzštině a od roku 1861 v angličtině.⁴³

Co se týče třetího, tentokrát ve francouzštině psaného, cestovního průvodce, jehož edice vycházely ve velkých nákladech a za lidové ceny,⁴⁴ vyznačoval se modrým kartonovým obalem a vydával ho od roku 1857 advokát a novinář Adolph Joanne v rámci nakladatelství Louise Hachetta.⁴⁵

Je nesporné, že se v devatenáctém století cestovní příručky podílely na upevňování kultury cestování. Nejenže cestovní průvodce turistovi doporučoval, která zajímavá místa stojí za návštěvu, ale také ho poučoval o tom, co vše je třeba zařídit, aby měl z cesty co největší užitek. Turista se tak v příručce dočetl, že nejdůležitější je si cestu předem velmi pečlivě naplánovat, a to jak z hlediska dopravy, tak z hlediska ubytování, stravování a seznamu míst, která chce v cizině navštívit. Všechny tyto informace měla turistická příručka turistovi poskytnout. Proto cestovní příručky obsahovaly dlouhé seznamy doporučených hotelů, restaurací a obchodů, převodní tabulky cizí měny, informace ohledně dopravy, plánky měst a soupisy pamětihodností označených podle jejich atraktivity jednou či více hvězdičkami. Cestovní příručky často neobsahovaly pouze obecné informace o jednotlivých památkách, ale také popisy pocitů, které turista zažije, když některou z nich navštíví. Turista tedy v cestovní příručce nenašel pouze téměř na minuty rozepsané itineráře například návštěvy Paříže za sedm dní, ale i popis emocí, které měl během objevování neznámého prostředí prožívat.

Cestovní příručka tak vlastně do jisté míry určovala, co turista v cizí zemi navštívil a jaký si o ní udělal obrázek. Zajímavé je, že se většina průvodců zaměřených na město Paříž omezovala ve svých doporučeních pouze na pravý břeh Seiny, a to hlavně na okolí velkých bulvárů a Palais Royale.⁴⁶ Většina doporučených hotelů, restaurací, obchodů a tras procházek se nacházela právě v této oblasti. K letmé návštěvě byly ještě doporučovány vršek

---

⁴³ Coulves CUILCHER, Naissance et développement du guide de voyage imprimé: du guide unique à la série, une stratégie du conquête des lecteurs ?, in: Les Guides imprimés du XVIe au XXe siècle, Villes, paysages, voyages, Belin, 2000, kapitola VI, s. 87

⁴⁴ Cestovní průvodce Joanne stál v průměru 9 až 15 franků. op.cit., s 93, pozn. 33

⁴⁵ op.cit., s. 86

⁴⁶ Tento trend lze vysledovat i v české produkci cestovních příruček. Například v programu návštěvy Paříže za deset dnů, který byl uveřejněn Časopisem turistů v srpnu 1889, byly pouze dva dny věnovány návštěvě levého břehu Seiny. – Deset dní v Paříži, ČT, roč. I, srpen 1889, č.8, s. 118

Montmartru a čtvrť Butte aux Cailles, kde měl turista možnost pozorovat lidové pařížské prostředí.⁴⁷

V devatenáctém století začíná být rovněž hojně navštěvována nejen samotná Paříž, ale i její okolí, což mimo jiné dokládá vydání Joannovy cestovní příručky *Les Environs de Paris illustrés* v roce 1856.⁴⁸ I v českém prostředí byly výlety po okolí Paříže doporučovány. Kupříkladu Časopis turistů (dále jen „ČT“) publikoval v březnu 1898 článek Stanislava Břehovského s názvem *Okolí Paříže*. Autor velmi doporučuje návštěvníkům nadcházející pařížské světové výstavy 1900, aby se mezi jednotlivými návštěvami rušného výstaviště osvěžili výlety do pařížského okolí, zvláště když podmínky k tomu byly více než příhodné: „*Asi málo které město světové může vykázati se okolím tak rozmanitým, pěkným a příjemným, nad to dostupným co nejpohodlněji, jako Paříž, a když si vzpomenu při tom na chatrné parníčky, které Pražany dopravují do Chuchle, na hrozné nepohodlí jiných výletů z Prahy, na přeplněné vlaky řečené zábavní snad proto, že není dokonce žádnou zábavou jich užívat, na neúpravné, blátivé nebo zaprášené cesty, bez chladu a stínu, na smutné a nečisté restaurace venkovské a jiné a jiné trudy pražského a českého turisty, a porovnáme-li to s okolím Paříže, pak teprve vidíme, ne jak jsme chudí, ale jak nedovedeme věci chopit se za pravý konec.*“⁴⁹ A dále ještě autor dodává: „*A to ještě zvláště dlužno připomenouti, že pařížský venkov docela je jiný než venkov pražský, a nemusíš se báti, že za drahé peníze dostaneš sotva starý syreček a špatné pití.*“⁵⁰

Pokud bychom měli říci, komu byly cestovní příručky typu Baedeker především určeny, bylo to převážně mužům měšťanům. Jen zřídka najdeme v cestovních průvodcích informace pro cestující rodinu nebo manželský pár. A pokud se takové informace objevují, jedná se většinou o doporučení obchodů vhodných k obstarání nákupů nebo o varování, kam nevodit ženu s dětmi, aby nedošly morální úhoně. Turista chystající se na světovou výstavu do Paříže v roce 1867 se tak mohl v průvodci Karla Baedekera dočíst, že „*nemá rozhodně vodit svoji ženu do tančírny Prado,*“⁵¹ zatímco ostatní průvodci pouze naznačovaly, že aby se mohl muž v Paříži bavit, je dobré, aby byl svobodný anebo aby alespoň předstíral, že jím je. Někdy mohlo cestování s dámou způsobit také potíže jiného druhu. V Americe se totiž na

⁴⁷ Frédéric MORET, *L'Espace et le temps des guides. Représentations et déformations de l'espace urbain parisien dans les guides 1855 – 1900*, in : *Les Guides impromés du XVIe au XXe siècle*, Villes, paysages, voyages, Belin, 2000, kapitola XXXI, s. 434-436

⁴⁸ Isabelle RABAULT-MAZIÈRES, *Les environs de Paris dans les guides touristiques du XIXe siècle* in: op. cit., kapitola XXIII, s. 317

⁴⁹ Stanislav BŘEHOVSKÝ, *Okolí Paříže*, ČT, roč. X, 23. 3. 1898, č. 4, s. 25

⁵⁰ Tamtéž, o strastech nedělních výletů Pražanů referuje rovněž článek *Nedělní výlety do okolí pražského*, *Pražský ilustrovaný kurýr*, příloha Hlasu národa č. 208, 29. 7. 1900.

⁵¹ Citováno podle Frédéric MORET, *L'Espace et le temps des guides. Représentations et déformations de l'espace urbain parisien dans les guides 1855 – 1900*, in: *Les Guides impromés du XVIe au XXe siècle*, Villes, paysages, voyages, Belin, 2000, kapitola XXXI, s. 430

přelomu devatenáctého a dvacátého století neslušelo, aby se jakákoli počestná a slušná žena vyskytovala v podniku, kde se čepovalo pivo. Pokud se tedy chtěl muž občerstvit pivem, musel dámu zanechat na ulici. Pokud tak nechtěl učinit, musel se spokojit s limonádou v cukrárně.⁵²

Byly to právě světové výstavy, které zavdávaly příčinu ke vzniku nových cestovních příruček nebo alespoň k jejich aktualizaci a znovu vydání. Tuto skutečnost dokládají dlouhé seznamy cestovních průvodců vydaných ve stejných letech, ve kterých se konaly světové výstavy.⁵³

V českém prostředí žádná velká edice cestovních příruček typu Baedeker nevznikla. Češi tedy mohli využít cestovní příručku Karla Baedekera nebo B. J. Meyera anebo vycházet ze skromnějších, česky psaných zdrojů. Z českých cestovních příruček, týkajících se přímo světové výstavy nebo alespoň města, ve kterém se světová výstava konala, jsou nám známy následující: *Paříž a okolí. Praktický průvodce*, vydaná Beaufortovým nakladatelstvím v Praze v roce 1889, *Světová výstava 1900. Praktický průvodce*⁵⁴ a *Paříž a okolí. Praktický průvodce*,⁵⁵ obě od Jindřicha Hanticha,⁵⁶ dále kniha *8 dní v Paříži* rovněž od Jindřicha Hanticha, vydaná v roce 1900 v Ottově nakladatelství, *Krátké poučení o cestě do Paříže 1889* od Raoula Klepala,⁵⁷ *Z Prahy do Paříže* od komitétu pro červencovou výpravu do Paříže 1889 a příručka Romana Nejedlého *Do Paříže*.⁵⁸ Dále příručka Karla Adámka *Paříž. Cestopisný úryvek*,⁵⁹ příručka *Do Paříže. Bezpečný a praktický rádce všem, kteří hodlají navštívit Paříž*

---

⁵² Jiří GUTH-JAROVSKÝ, *Moje prázdniny v Americe, Feuilletony a causerie z výstavní cesty*, Nakladatelství družstvo máje, Praha (rok vydání neuveden), s. 72

⁵³ Pro ilustraci uvedeme příklady některých francouzsky psaných cestovních průvodců vydaných v době pařížských světových výstav. Rozhodně se ale nejedná o úplný seznam. Viz příloha č.1

⁵⁴ Jindřich HANTICH, *Světová výstava 1900, Praktický průvodce*, F. Topič, Praha 1900

⁵⁵ Jindřich HANTICH, *Paříž a okolí, Praktický průvodce*, F. Topič, Praha 1900

⁵⁶ Jindřich Hantich (1855-1919) byl původně operním zpěvákem v Pištěkově kočovné operní společnosti. Tam se patrně také naučil francouzsky. Kvůli srdeční chorobě však musel svou operní kariéru předčasně ukončit. Mezi lety 1886 až 1888 pobýval v Paříži, kde se věnoval studiu francouzštiny. V roce 1888 nastoupil jako učitel francouzštiny na obchodní akademii v Praze. - Stéphane REZNIKOW, *Frankofilství a česká identita 1848-1914*, Karolinum, Praha 2008, s. 390

⁵⁷ V roce 1889 byl starostou Československé besedy v Paříži.

⁵⁸ Roman NEJEDLÝ, *Do Paříže: praktická příručka pro toho, kdo neumí francouzsky*, Litomyšl 1889. Roman Nejedlý působil v Litomyšli jako učitel, sbormistr tamějšího pěveckého spolku Vlastimil a jako vydavatel sborových zpěvů. O Nejedlého životě více viz František ČERVINKA, *Roman Nejedlý a Litomyšl*, Krajský dům osvěty, Pardubice 1985

⁵⁹ Karel ADÁMEK, *Paříž, Cestopisný úryvek*, J. Otto, Praha 1872. Karel Adámek (1840-1918) byl od roku 1865 až do své smrti starostou okresního zastupitelstva Hlinecka, od roku 1871 školním radou v Chrudimi, v letech 1879 až 1900 byl poslancem říšské rady a v letech 1881 až 1913 byl zvolen zemským poslancem za mladočeskou stranu. V roce 1896 se stal předsedícím zemského výboru království Českého. Karel Adámek rovněž hodně cestoval, mimo jiné navštívil pařížské světové výstavy 1867 a 1878 a světovou výstavu v Chicagu 1893. Více o Karlu Adámkovi viz Milan HLAVÁČKA, *Zlatý věk české samosprávy, samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862 - 1913*, Libri, Praha 2006, s. 168-171

1900,⁶⁰ příručka Michaela Navrátila *Paříž a její půvaby, Cestovní dojmy*⁶¹ a příručka od stejného autora s názvem *Svaté město Victora Huga, Vzpomínka na Paříž*.⁶²

Úlohu cestovních příruček v česko-jazyčném prostředí často převzaly tištěné cestopisy českých návštěvníků světových výstav.⁶³ Obsahově byly velmi blízké cestovním příručkám, i když například v porovnání s Baedekerovými příručkami neobsahovaly tak podrobné a přesné informace. Autoři těchto vzpomínek často sami v úvodu zdůrazňovali subjektivní povahu jimi podávaných informací. Ve vzpomínkách jsou nejčastěji popsány trasy s nejzajímavějšími památkami města a dále pak možnosti ubytování, stravování, dopravy a podobně.

Při nedostatečné znalosti cizího jazyka nebo při jeho úplné neznalosti bylo rovněž vhodné seznámit se alespoň s jeho základy, aby byla usnadněna komunikace v zahraničí. K takovému účelu byly vydávány různé konverzační příručky nebo byly organizovány jazykové kurzy. Co se týče francouzštiny, Jindřich Hantich vydal v roce 1889 francouzsko-českou konverzační příručku. V roce 1898 vyšlo nákladem jilemnického knihkupectví A. Neuberta sešitové vydání *Základy francouzské konverzace* od profesora Schmidta-Beauchez.⁶⁴ Cena jednoho sešitu byla 15 krejcarů a sešitů bylo celkem deset.⁶⁵ V době londýnské světové výstavy 1851 pořádala Pražská obchodní a živnostenská komora, ve spolupráci s Průmyslovou jednotou, cyklus třiceti přednášek o anglickém jazyce a anglických mravech. Přednášejícím byl docent francouzského a anglického jazyka K. M. Teubel. Přednášky probíhaly v čítárně Průmyslové jednoty a byly zdarma. K jejich návštěvě nebylo třeba žádných jazykových učebnic. Účast na přednáškách si tedy mohli dovolit i méně majetní zájemci.⁶⁶

---

⁶⁰ Do Paříže. Bezpečný a praktický rádce všem, kteří hodlají navštívit Paříž 1900, J. Lorenz, Třebíč 1900 (?)

⁶¹ Michael NAVRÁTIL, *Paříž a její půvaby, Cestovní dojmy*, Milan Nedvídek, Tábor 1900. Michael Navrátil byl v roce 1892 promován na doktora práv a pracoval jako úředník pražské městské rady.

⁶² Michael NAVRÁTIL, *Svaté město Victora Huga, Vzpomínka na Paříž*, J. R. Port, Plzeň 1897

⁶³ Viz příloha č.2

⁶⁴ Louis Schmidt-Beauchez (1848-1912), jeho otec Leopold Šmíd byl radikálním demokratem a po roce 1848 opustil Prahu, odjel do Paříže a oženil se zde s Francouzskou. Louis Schmidt-Beauchez studoval na Akademickém gymnáziu v Praze a roku 1866 nastoupil do advokátní kanceláře Julia Grégra. Patřil k nejradikálnějšímu křídlu mladočechů. V roce 1868 byl vězněn kvůli organizaci veřejných táborek. Po roce 1871 se živil jako žurnalista, příležitostný překladatel a učitel francouzštiny. - Stéphane REZNIKOW, *Frankofilství a česká identita 1848 - 1914*, Karolinum, Praha 2008, s. 120

⁶⁵ ČT, roč. X, 1. 10. 1898, č.10, strana nepaginována

⁶⁶ NA, fond : Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 12, Dopis K. M. Teubla vrchnímu ředitelství Průmyslové jednoty ze dne 10. 4. 1851

1.4 Jak správně cestovat ?

Aby cesta proběhla hladce, bylo třeba ji především dobře a s patřičným předstihem naplánovat. Dobře si naplánovat cestu do zahraničí znamenalo vyhnout se všemu neočekávanému, co by mohlo turistu během cesty nemile překvapit, a tím to zařídit tak, aby pro něj bylo cestování co nejpohodlnější a nejužitečnější.⁶⁷ To nejhorší, čeho se mohl turista dopustit, bylo plýtvání svým volným časem.⁶⁸ Otázka dobrého načasování cesty rovněž souvisela s rozvojem železniční dopravy. Dochvilnost byla pro cestování vlakem klíčová. Nestačilo se umět orientovat v jízdním řádu, ale turista se také musel naučit přicházet na nádraží včas. Na francouzských železnicích řešili pozdní příchody cestujících tak, že byl drážní čas podle nařízení z 15. listopadu 1846, článek XVII, o 5 minut opožděn. Toto opatření bylo zrušeno až v březnu 1911, kdy se čas hodin na nádraží a vně nádraží musel opět shodovat.⁶⁹

1.4.1 Doprava

První věc, kterou si musel turista zařídit ještě před svým odjezdem na světovou výstavu, byla doprava do zamýšlené destinace. Časy, kdy se cestovalo poštovními dostavníky, byly nenávratně pryč.⁷⁰ Hlavním dopravním prostředkem druhé poloviny devatenáctého století byla železnice.

Lístky na vlak si bylo možné obstarat předem. Na turistovi bylo zvolit si trasu, která se mu zdála nejvhodnější. Kupodivu však nebyla vždy za nejlepší trasu považována ta nejkratší. Tak například Klub českých turistů (dále jen „KČT“) vybral v roce 1889 trasu pro jím organizovanou výpravu na pařížskou světovou výstavu přes Linec, Solnohrad, Curych a

---

⁶⁷ Laurent TISSOT, *Construction d'une industrie touristique au XIXe et XXe siècle*, éd. Alphile, coll. Histoire, 2003, s. 85-86

⁶⁸ I když turista svou cestu plánoval sebeděle, občas se nepříjemnostem nevyhnul. Tak například 1. 6. 1889, měsíc po zahájení pařížské světové výstavy, byla dokončena a zpřístupněna pouze Eiffelova věž a Galerie strojů. V ostatních pavilonech se zatím pouze povalovaly bedny s nevybalenými exponáty. Rovněž katalog usnadňující orientaci po výstavišti nebyl z počátku návštěvníkům k dispozici. – NL, roč. XXIX, 1. června 1889, č. 150, Z Paříže o výstavě a o politické situaci, nepaginováno. Když Quido Šimek navštívil v červnu 1900 Paříž, expozice dopravních prostředků a sportu ve Vincennes ještě vůbec nebyla hotova. Světová výstava byla při tom oficiálně zahájena již v dubnu. – Archiv regionálního muzea v Litomyšli (dále jen ARML), fond : Sbírka Q. Šimka, inv. č. 19S-D-1, rukopis Cesta do Paříže 1900

⁶⁹ Laurent TISSOT, *Construction d'une industrie touristique au XIXe et XXe siècle*, éd. Alphile, coll. Histoire, 2003, s. 88

⁷⁰ Milan HLAVÁČKA, *Cestování v éře dostavníku, Všední den na středoevropských cestách*, Argo, Praha 1996

Basilej, ač se zdaleka nejednalo o nejkratší spojení Prahy s Paříží.⁷¹ Důvodem výběru této trasy byla její spektakulárnost. Turista se mohl po cestě kochat z okénka vlaku výhledem na Solnohradsko, na rozeklané vrcholky tyrolských Alp nebo na Bodamské jezero. Dalším, neméně závažným důvodem byla skutečnost, že německé dráhy, oproti drahám švýcarským, neposkytly slevu na jízdenky na pařížskou světovou výstavu.⁷²

Samotný přesun z místa na místo hrál při cestování ve druhé polovině devatenáctého století důležitou roli. Nešlo pouze o to, dopravit se co nejrychleji nebo co nejlevněji do vytčeného cíle, ale důraz byl kladen na maximální využití přesunu samotného. Tento fakt potvrzují četné popisy různých cestovních příruček, které do nejmenších podrobností líčí všechny zajímavosti, které lze během cesty zahlédnout z okénka vlaku. Příkladem takového popisu může být článek *Do Paříže!* publikovaný v srpnu 1889 v ČT, nedlouho před odjezdem české výpravy na pařížskou světovou výstavu, kterou organizoval KČT. V něm se rovněž můžeme dočíst, kdy bylo cestujícímu doporučováno odpočívat, aby mu neunikla žádná zajímavost. Spát měl turista po setmění, kdy neměl možnost z okénka vlaku cokoli zahlédnout. V této době měl cestující načerpat síly, aby již za rozbřesku mohl opět pozorovat ubíhající krajinu.

O tom, jaká péče byla věnována výběru trasy, svědčí rovněž další článek publikovaný v ČT, tentokrát v dubnu 1889.⁷³ Turistům je doporučováno, aby nejezdili do Paříže a zpět stejnou cestou, protože by tak zbytečně viděli z vlaku dvakrát to samé. V článku je podrobně rozepsáno deset různých železničních tras, kterými bylo možné dostat se z Prahy do Paříže. Kromě údajů ohledně ceny lístku a celkové doby trvání jízdy tu jsou rovněž vypsány zajímavosti, které měl turista během cesty možnost vidět.⁷⁴ Na základě těchto informací se pak měl turista rozhodnout, jaká trasa ho nejvíce zajímá. Vlakové jízdenky rovněž umožňovaly kdekoli na trase vystoupit a navštívit zajímavá místa v okolí. Cesta tam a cesta zpět ale nesměla přesáhnout délku 30 dní.⁷⁵

Také bylo třeba vybrat si druh vlaku (expres/schnellzug/rychlík nebo omnibus/personenzug/osobní vlak) a třídu, kterou chtěl turista cestovat. V roce 1863 již rychlíky dosahovaly úctyhodné rychlosti 60 až 80 kilometrů za hodinu. Cesta z Paříže do Marseille tak například trvala rychlíkem šestnáct a čtvrt hodiny, ale osobním vlakem

---

⁷¹ *Do Paříže!*, ČT, roč. I, srpen 1889, č. 8, s. 113-117

⁷² *Hlas národa*, 3. 5. 1889, č. 121, *Cesta do Paříže*

⁷³ L. MAREŠ, *Z Prahy do Paříže, Rozbor jízdy po dráze*, ČT, roč. I, duben 1889, č. 4, s. 53-54

⁷⁴ Viz příloha č.3

⁷⁵ ČT, roč. I, srpen 1889, č. 8, s. 120

dvacetdevět a půl hodiny.⁷⁶ V roce 1889 se bylo možné dostat rychlíkem z Prahy do Paříže přes Frankfurt nad Mohanem, Mohuč a Mety za 28 hodin.⁷⁷ Pokud ale člověk zvolil trasu přes Švýcarsko, cesta mu rychlíkem trvala nejméně 37 hodin.

Zdlouhavé cestování vlakem vyžadovalo jistou přípravu. Předně bylo nutné se co nejvhodněji obléknout, aby se během cesty cítil turista co nej pohodlněji. Navštěvování světových výstav využívali různí prodejci oděvů a turistických potřeb k propagaci svého zboží jako jediného vhodného na tak dlouhou cestu. František Keřlík s obchodem v Praze u Prašné brány například na cestu doporučoval kvalitní, lehké a praktické kufry, vaky a tašky vlastní výroby a členům KČT poskytoval pěti procentní slevu.⁷⁸ Firma J. & O. Vondráček vlastníci obchod s turistickým zbožím v Praze na Starém městě zase turistům na cestu do Paříže 1900 doporučovala koupit turistických košil z různých materiálů, turistické ponožky, nepromokavé haveloky a plédy.⁷⁹ Zatímco muži cestovali v kalhotách, košili, kabátě a klobouku, ženský cestovní oblek byl dvoudílný, s kabátkem a hladkou, vzadu podkasanou sukní.⁸⁰ KČT dokonce cestujícím na pařížskou světovou výstavu 1889 doporučoval vzít si s sebou do vlaku, pro větší pohodlí, na přezutí domácí trepky a čepici, která by nahradila tvrdý klobouk.⁸¹ Rovněž bylo vhodné vzít si s sebou do vlaku svačinu, nejlépe pak sýr, cerveláty,⁸² pečeni, chléb, housky a víno.⁸³ Vlaky sice pravidelně stavěly na nádražích, aby se mohli cestující občerstvit v tamějších kantýnách, ale vezmeme-li v úvahu, že zastávky na jídlo nebývaly delší než 20 minut, jednalo se spíše o spěšné občerstvení. Od osmdesátých let se proto tyto občerstvovací zastávky omezují a dává se přednost konzumaci jídla ve vlaku, a to buď jídla vlastního nebo zakoupeného přímo v jídelním voze vlaku.⁸⁴

I přes všechny předběžné přípravy se však mohly během cesty vyskytnout nepříjemnosti. Jednu takovou nepříjemnost, která se udála během cesty do Londýna, rok před londýnskou světovou výstavou, v roce 1861, popsal Antonín Frič ve svém referátu *Cesta do Londýna 1861*, který vyšel téhož roku v časopise Živa. „Večer odejel jsem do Paříže [ze Štrasburku], i měl jsem noc velmi nepříjemnou, předně jsem litoval, že jsem nechal kožich

⁷⁶ Laurent TISSOT, Construction d'une industrie touristique au XIXe et XXe siècle, éd. Alphile, coll. Histoire, 2003, s. 91

⁷⁷ L. MAREŠ, Z Prahy do Paříže, Rozbor jízdy po dráze, ČT, roč. I, duben 1889, č. 4, s. 51

⁷⁸ ČT, roč. I, srpen 1889, č. 8, s. 144

⁷⁹ ČT, roč. XII, 1. 5. 1900, č. 5, nepaginováno

⁸⁰ Eva UCHALOVÁ, Česká móda 1870-1918, Od valčíku po tango, Olympia, Praha 1997, s. 53. Viz příloha č. 13

⁸¹ Státní dráha poskytovala v roce 1889 za poplatek 50 krejcarů zapůjčení cestovního polštáře na cestu z Prahy do Vídně a zpět. – Hlas národa, 27. 2. 1889, č. 58, K pohodlí cestujících

⁸² druh uzeniny

⁸³ Do Paříže!, ČT, roč. I, srpen 1889, č. 8, s. 113

⁸⁴ Laurent TISSOT, Construction d'une industrie touristique au XIXe et XXe siècle, éd. Alphile, coll. Histoire, 2003, s. 91

doma, a zadruhé jsem se mohl udusit sirnými parami, pocházejícími od velmi humpoláckých sirek, jimiž si kuřáci zapalovali. Protože Francouz pořád mluví, sotva by si dovedl naší útlou sirku zapálit, pročez se zdejší obecně užívané fabrikáty spíše polínkám podobají. Skladatel písně Ó radostné cestování!⁸⁵ byl by mohl v mém postavení napsat nové verše o železnicích.“⁸⁶

Ani turisté, cestující na pařížskou světovou výstavu 1899 v rámci české výpravy organizované KČT, nebyli s dopravou zcela spokojeni. Tentokrát to však bylo způsobeno přeplněností jednotlivých kupé. Při přejezdu Švýcarskem sedělo v každém kupé více než deset osob, ve Francii pak v každém kupé po deseti osobách. „*Oproti této bezohlednosti jevíly se poměry ve vlaku na rakouské státní dráze přímo jako vzorné.*“ dodává autor článku *Úvaha o výpravě do Paříže* uveřejněném v říjnovém čísle ČT.⁸⁷

Velmi nepohodlné pak bylo cestovat vlakem přes noc, čemuž se cestující z Čech na světovou výstavu zpravidla nevyhnuli. I když se od poloviny osmdesátých let devatenáctého století začaly objevovat lůžkové vozy, čeští cestovatelé je kvůli úspoře peněz příliš nevyužívali. Nezbyvalo jim pak nic jiného než strávit noc vsedě v kupé. O jedné takové noci vypráví litomyšlský kupec Quido Šimek ve svém cestovním deníku z pařížské světové výstavy 1900. Usadil se se svými třemi přáteli do kupé druhé třídy, načež si k nim záhy přisedl německý pár. Nejprve se Quido Šimek bavil se svými přáteli česky a německý pár mezi sebou zase německy, ale víno, kterým se všichni v kupé občerstvovali je nakonec sblížilo, takže jim cesta rychle ubíhala. Noční hodina ale udělala příjemnému cestování konec. Dáma se natáhla na sedačce tak, že položila hlavu do klína svému manželovi a nohy do klína jednomu z přátel Quida Šimka. Celou noc se pak na sedadle různě převalovala a Quidovi Šimkovi a jeho přátelům tak nezbylo, než celou noc za vydatného pokuřování probdět.⁸⁸

František Adolf Hering, strojní inženýr působící v Ringhofferově smíchovské továrně,⁸⁹ se během své cesty na chicagskou světovou výstavu 1893 podívoval nepohodlnosti

---

⁸⁵ Autorem této písně byl F. L. Čelakovský.

⁸⁶ Antonín FRÍČ, *Cesta do Londýna 1861*, Živa, roč. 9, 1861, s. 124, Podobný názor na francouzské zápalky měl i Jan Krejčí, který je ve srovnání se sušickými zápalkami přirovnával k polínkům. - Jan KREJČÍ, *Cesta po Německu, Švýcarsku, Francii, Anglii a Belgii roku 1862*. Se zvláštním ohledem na školství a průmysl, Eduard Grégr, Praha 1865, s. 325. Jan Krejčí (1825-1887) dokončil v roce 1848 polytechnická studia. Stal se asistentem svého učitele F. X. Zippeho v oddělení nerostných sbírek Muzea království Českého a v roce 1849 jeho nástupcem. Vyučoval na české reálce v Praze, v šedesátých letech působil jako ředitel na vyšší reálce v Písku. Od roku 1861 až do své smrti byl poslancem zemského sněmu, byl členem pražského obecního zastupitelstva a v osmdesátých letech byl rovněž zvolen poslancem říšské rady. V roce 1864 byl jmenován profesorem mineralogie a geologie na pražské technice.

⁸⁷ *Úvaha o výpravě do Paříže*, ČT, roč. I, říjen 1889, č. 10, s. 162

⁸⁸ ARML, fond : Sbírka Q. Šimka, inv. č. 19S-D-1, rukopis *Cesta do Paříže 1900*

⁸⁹ Od roku 1891 byl jejím ředitelem.

amerických železničních vagonů a jejich vnitřní výzdobě: „*Konstrukce vagonu samého neodpovídá našim požadavkům bezpečnostním, a ani rozdělení sedadel a lůžek nevyhovuje našim nárokům v příčině pohodlí; ale vnitřek skýtá oku přepych, který při bezvkusnosti Američanově mnohdy neladem svým až uráží oko Evropanovo, zvyklé na zařízení estetičtější. Jen Američan, ve všem nad míru trpělivý, dá si líbiti, že jest ucpán po několik hodin do úzkého sedadla vedle cizí osoby, na niž se po celou dobu snad ani nepodívá, tím méně s ní vymění slůvko, ale za to oko jeho se zálibou pohlíží na massy bronzu, látek, skulptur a jiných tretek.*“⁹⁰

Quido Šimek byl naopak se svými přáteli příjemně překvapen francouzskou železnicí, a to hlavně hygienickým vybavením železničních vagonů: „*Praktický cestující vkročí-li do hotelu, prohlíží nejdříve záchody, neb podle těch pozná řádnou hospodu. Podobně jsme činili my, jenomže jsme neprohlíželi jen hotely, ale také i vlaky. V tomto francouzském vlaku jsme prohlídli nejdříve záchody. Tyto se nám zamlouvaly tak, že každou chvíli jsme si tam šli umýti ruce. Tam se totiž nacházelo praktické umývadlo zavěšené pod nádržkou a po umytí se opět poklopilo. Vedle visela plechová láhev končící rourkou a opatřená dole kličkou, kterou když se točilo, padalo z rourky umleté jemné parfumované mýdlo. Jaká to pochoutka pro nás! Jsouce upoceni, každou chvíli jsme mohli ušpiněné ruce si umýti a ještě k tomu na záchodě, kde ani skvostný ručník nescházel.*“⁹¹

V roce 1900, v době páté pařížské výstavy, nebylo již cestování vlakem na světovou výstavu nic komplikovaného. Mezi Prahou a Paříží existovaly pravidelné vlakové spoje, o veškeré pohodlí cestujících bylo postaráno. Samotná cesta tak zcela ztratila poslední zbytky dobrodružství. Této skutečnosti využili někteří senzacechtiví jedinci, kteří na sebe z různých důvodů toužili upoutat pozornost. Cestování vlakem bylo již tehdy něco naprosto běžného a bez fantazie. Proto se začaly vymýšlet jiné, netradiční, způsoby, jak by se dalo na pařížskou světovou výstavu dostat.⁹² Tento trend zaznamenal rovněž francouzský časopis *L'Illustration*, který napsal, že Prahu a Vídeň posedla bláznivost výstředního cestování do Paříže.⁹³ Netradičních způsobů cestování vynalezli pražané a vídeňané opravdu mnoho. Beznohý Jan Haslinger zdolal na dvoukolovém vozíku, odrážaje se holýma rukama, vzdálenost 1435 kilometrů, která dělí vídeňský Prátr od pařížského Buloňského lesíka. Cestu podnikl bez haláže v kapse, na živobytí si vydělával produkcí z fonografu, který měl připevněný na zádech. Z Vídně váleli dva mladíci do Paříže sud piva. Z Prahy se pro změnu vypravil pan

⁹⁰ F. A. HERING, *Cestovní upomínky z Ameriky*, J. Otto, Praha 1896, s. 73-74

⁹¹ ARML, fond : Sbírka Q. Šimka, inv. č. 19S-D-1, rukopis *Cesta do Paříže 1900*

⁹² Viz příloha č. 11

⁹³ Pražský ilustrovaný kurýr, ilustrovaná příloha *Hlasu národa*, 6. 9. 1900, č. 247, Beznohý vlastní silou se dostal z Vídně do Paříže

Poledna-Vlkovský, který se rozhodl dokopat do Paříže míč, aniž by se ho za celou cestu dotkl rukou.⁹⁴ Rozruchu ve společnosti způsobeného světovou výstavou v Paříži využili také pražští posluhové. Ti už si delší dobu naříkali na pokles užívání jejich služeb veřejností. Aby na sebe upoutali pozornost a veřejně demonstrovali svoji tělesnou a duševní zdatnost, vytrvalost a odhodlání, rozhodli se podniknout cestu z Prahy do Paříže pěšky a nejlépe ještě s nějakým břemenem. První se na cestu do Paříže vydali posluhové František Nešpor (posluha číslo 29 ze spolku Patria) a Hynek Javorský (posluha číslo 37 ze spolku Přemysl). Nešpor cestoval do Paříže pěšky, tlačíc před sebou prázdný dvoukolák, Javorský se vydal na cestu bos s dvoukolákem naloženým kufrem. Zanedlouho po nich vyrazil pěšky do Paříže Jan Wagner (posluha číslo 151 ze spolku Express), který hodlal po celou cestu nést velkou reklamní tabuli propagující pražskou továrnu na velocipedy Šubert Tombo a spol.⁹⁵ Wagner se nechal slyšet, že má v úmyslu předejít své konkurenty Nešpora a Javorského a dorazit do Paříže jako první.⁹⁶ Pražští posluhové svým soupeřením vzbudili velký zájem české veřejnosti a brzy se začalo spekulovat o tom, kdo z nich dorazí do Paříže jako první a stane se vítězem tohoto neoficiálního „závodu posluhů.“ Nakonec se Wagnerovi své dva kolegy nepodařilo předhonit a jako první do Paříže dorazil bosý Hynek Javorský, který cestu z Prahy do Paříže urazil za dvacet jedna dnů. V Bavorsku se mu podařilo předstihnout kolegu Nešpora. Podle toho, jaké zprávy o jeho cestě přinesl tisk, nebylo jeho putování žádný med: „[...] šel dnem i nocí, z větší části nocoval venku, i ve stohu slámy a na seně.“⁹⁷ V Paříži byl Javorský uvítán tamější českou komunitou a pohoštěn v českých restauracích Vyhnálka a Svobody. Byl se rovněž představit na rakouském velvyslanectví, kde byl pochválen za svoji zdatnost. V Paříži pobyl celkem čtyři dny a nazpět do Prahy se vydal tentokrát vlakem. Na jízdenku se mu složili pařížští Češi.⁹⁸

---

⁹⁴ Pražský ilustrovaný kurýr, ilustrovaná příloha Hlasu národa, 28. 6. 1900, č. 177, Do Paříže na výstavu

⁹⁵ Pražský ilustrovaný kurýr, ilustrovaná příloha Hlasu národa, 2. 9. 1900, č. 243, S plakátem do Paříže

⁹⁶ Pražský ilustrovaný kurýr, ilustrovaná příloha Hlasu národa, 5. 9. 1900, č. 246, Praha - Paříž

⁹⁷ Pražský ilustrovaný kurýr, ilustrovaná příloha Hlasu národa, 28. 9. 1900, č. 269, Bos došel do Paříže za jedenadvacet dní

⁹⁸ Tamtéž

1.4.2 Ubytování

Další věc, kterou si měl turista před svým odjezdem, vzhledem k vysoké návštěvnosti světových výstav, zajistit, bylo ubytování.⁹⁹ Možnosti byly obvykle dvě. Buď se ubytovat v hotelu nebo v pronajatém bytě.

V roce 1863 stála v Paříži jedna noc ve skromném hotelu tři franky. Naopak nejdražší apartmány ve velkých luxusních hotelech přišly cestovatele na dvacet až pětadvacet franků za noc.¹⁰⁰ Velké pařížské luxusní hotely nabízely rovněž pokoje nižší cenové kategorie. V době konání světové výstavy se však často ceny za ubytování až zdvojnásobily. Nejdoporučovanějším hotelem v Paříži byl Grand hôtel du Louvre, postavený v letech 1854 až 1855 mezi Louvrem a Palais Royal za účelem zvýšení prestiže druhého císařství u příležitosti pařížské světové výstavy 1855. Čítal šest set pokojů různých cenových kategorií a 70 salonů.¹⁰¹ V roce 1862 pak byl v Paříži otevřen další grand hotel, s výstižným názvem Le Grand-Hôtel, na bulváru des Capucines, tentokrát s osmi sty pokoji a s technickou novinkou – hydraulickým výtahem.¹⁰² Klientelu Le Grand-Hôtel tvořily především hlavy států, aristokracie, zámožní průmyslníci a umělci. Renomé, kterému se Le Grand-Hôtel těšil, však na přelomu devatenáctého a dvacátého století upadlo z důvodu otevření pařížského hotelu Ritz.¹⁰³

Oba dva výše zmíněné pařížské grand hotely byly postaveny podle vzoru amerických hotelů, které byly v tehdejší době považovány za vzorové. Jak to v takovém americkém luxusním hotelu vypadalo popsal F. A Hering ve svém spise *Cestovní upomínky z Ameriky* vydané v roce 1896: „*Hotel americký čítá z pravidla 400 – 800, mnohdy však i více pokojů. Při každém lepším pokoji je zároveň kabinet s lázní, umyvadlem a jiným ještě pohodlným zařízením. Skorem celé přízemí ohromné budovy hotelu záleží z několika velikých síní a vedlejších místností, v nichž může se zdržovati každý, ať jest v hotelu ubytován nebo ne. Všude podél stěn rozsáhlých těchto místností rozestaveno jest na sta pohodlných, plyšem bohatě potažených křesel a pohovek, na nichž ve dne v noci povalují se zdarma a jak dlouho jim libo lidé, kteří mnohdy snad ani jiného přístřeší nemají; rendez-vous obchodní ani soukromé nedává si nikdo na veřejné ulici, nýbrž v některém hotelu. V síních těch jest umístěno bureau,*

---

⁹⁹ Viz příloha č. 10

¹⁰⁰ Adolphe JOANNE, *Paris illustré, Nouveau Guide de l'étranger et du Parisien*, Hachette, Paris 1863, s. XXX

¹⁰¹ Kvůli velkým lednovým a únorovým mrazům v roce 1855 se stavba Grand hotelu zdržela a nemohla tak splnit plánovaný reprezentativní účel během pařížské světové výstavy, která skončila 15. 11. 1855 a Grand hotel byl slavnostně otevřen pouze měsíc a půl před jejím ukončením. – Jean-Marc LESUR, *Les Hôtels de Paris, De l'auberge au palace XIXe – XXe siècle*, Editions Alphil, Neuchâtel 2005, s. 66

¹⁰² op. cit., s. 74

¹⁰³ op. cit., s. 77

*kde se prodávají železniční lístky pro celou Ameriku, telegrafní stanice a zámořský Cabel-Telegraf. Ve zvláštních odděleních píší děvčata strojem rychle jako blesk [...] na objednávku vše, co se jim pro úsporu času diktuje, prodávají poštovní známky, noviny, knihy, doutníky, cestovní potřeby atd. Ohlušující ruch trvá tam po celý den, a lidí hemží se tu jako v oule. Vedle hlavní dvorany jest několik pisáren; psacího náčiní, papíru a obálek má tam každý (i cizí) k dispozici dle libosti. Všechny listy a obálky opatřeny jsou firmou hotelu, a dělá tudíž každý, kdo listů těch upotřebí, hotelu reklamu. Ve vedlejších místnostech jest zřízeno k volnému použití 20 – 30 umyvadel. Na válcích od stropu až k zemi umístěny jsou ručníky třeba i 20 metrů dlouhé. Chtěje ručníku takového použití, točíš jím jako řemenem na stroji po válci, až na něm najdeš ještě čisté místo. Mýdlo v kusech volně vyložené by se asi brzy s umyvadlem rozloučilo; proto zaděláno jest u každého umyvadla ve skřínce, a každý si ho zvláštním přístrojem nastrouhá, co ho potřebuje.“*¹⁰⁴ To ale nebylo zdaleka vše, co se týče služeb, které americké hotely svým hostům nabízely. V hotelu byli hostům dále k dispozici čističi bot, holiči a kadeřníci, lázně, lékárna a bar.¹⁰⁵

V pařížských hotelech bylo obvyklé pouze snídat. Snídaně vyšla zhruba na jeden až dva franky a skládala se z pečiva, másla a kávy.¹⁰⁶ Obědvalo a večeřelo se v restauracích, kde byly ceny o mnoho nižší než v hotelu. V Americe tomu bylo jinak. Pokud se dotyčný v hotelu ubytoval a nezaplatil si při tom i plnou penzi, dostal horší pokoj a bylo s ním obecně zacházeno méně slušně. F.A. Hering proto doporučoval zbytečně nešetřit a místo dvou dolarů za pokoj zaplatit dolary čtyři nebo pět, za které host dostal kromě lepšího pokoje a uctivého zacházení ještě „ráno skvostnou snídani s rozličnými masitými pokrmy, ovocem a konfekty [...], po té v 11 hodin bohatý lunch, v 6 hodin ještě skvostnější diner [...]“.¹⁰⁷

Co ale udivovalo Čecha v Americe nejvíce, byly nezvykle vysoké budovy, ve kterých se takovéto hotely obvykle nalézaly. Hotely mívaly osm až čtrnáct pater, do kterých hosty vyvážel výtah. Jaké pocity zažíval host ubytovaný v jednom z vyšších pater, popisuje opět F.A. Hering: „Hostu, bydlícímu v některém vyšším poschodí, bývá někdy ouzko, pomyslí-li na nebezpečí ohně. Jsou sice nejen na hotelích, ale i na soukromých domech všude železné ochranné řebříkové schody, které mnohdy až hyzdí uliční facadu [sic!] domu i jinak již nevkusnou, a v každém pokoji připevněn jest ještě na silné skobě dlouhý provaz, po němž se může pasažér v případě nebezpečí zachrániti; avšak jak by se dostal člověk v rozčilení ze 6. nebo 8. patra po takovém laně bez úrazu, zůstalo mi do dnes hádankou.“¹⁰⁸

¹⁰⁴ F. A. HERING, Cestovní upomínky z Ameriky, J. Otto, Praha 1896, s. 38-39

¹⁰⁵ op. cit., s. 39-40

¹⁰⁶ Jindřich HANTICH, Paříž a okolí, Praktický průvodce, F. Topič, Praha 1900, s. XX

¹⁰⁷ F. A. HERING, Cestovní upomínky z Ameriky, J. Otto, Praha 1896, s. 42

¹⁰⁸ op. cit., s. 42

Kdo chtěl v Paříži pobýt déle než čtrnáct dnů, tomu bylo doporučováno pronajmout si byt (tzv. appartement meublé). Byty k pronajmutí byly v Paříži označeny žlutou tabulkou nad vchody domů a pronajímaly se obvykle minimálně na měsíc.¹⁰⁹

Češi přijíždějící na světové výstavy se obvykle v grand hotelech neubytovávali. Okázalé utrácení peněz ostatně nebylo v měšťanské společnosti pokládáno za přednost. Čím byl hotelový pokoj ve vyšším patře, tím byl levnější. Cena pokoje se rovněž projevila na orientaci oken. Dražší pokoje měly výhled do ulice, levnější do dvora. Tuto zkušenost nabyl rovněž Antonín Frič při své londýnské návštěvě v roce 1861: „[...] načež jsem se ubytoval uprostřed města v malé komůrce, z které jsem měsíčně pouze jednu libru šterlinků (10 zlatých r.č.) platil, což jest pro Londýn velmi málo. Za to jsem měl ale pěknou vyhlídku – umouněnou zed' a sedm komínů, a jestliže jsem se hodně shýbnul, viděl jsem nahoře proužek nebe a na levo několik skleněných a taškových střech. Posud poznám šat a knihy podle čuchu, zda-li jsem je z Londýna přivezl – tak mne ty komíny podudily.“¹¹⁰ Každé mínus má ale obvykle i své plus a Antonín Frič byl nakonec velice rád, že se právě v tomto ne příliš komfortním hotelu ubytoval. „Velkou výhodou pro mne bylo, že jsem zde [v hotelu] našel krajana profesora Löbla, který zná Londýn lépe než já Prahu, a mně laskavě nápomocen byl radou i skutkem, čímž jsem mnoho času i peněz přišetřil a jemu za to vřelě díky vzdávám.“¹¹¹

Šetřit se ale dalo i jinde, jak to dokládá dopis Vojty Náprstka, který napsal 3.7. 1862 své budoucí manželce Josefě Křížkové z londýnské výstavy: „Prádlo pro cizince je zde ale drahé, právě jsem platil pradelně od košile 15 Kr[ejcarů], od šátku a punčoch po 4, spodky 12 Kr[ejcarů], ale čistě perou. Za opravy platí se zvlášť. Frak jsem si spravil dnes sám.“¹¹²

Způsobů, jak si mohli Češi zajistit ubytování v cizí zemi, existovalo několik. Pokud měli v zahraničí nějakého známého, bylo samozřejmě nejjednodušší požádat dotyčného o zajištění vhodného ubytování. Pokud ale žádný takový známý v zahraničí nebyl, bylo třeba si poradit jinak. Buď požádat o radu některého z krajanů, který danou zemi nebo město již navštívil, sledovat informace o světové výstavě v novinách nebo si pořídit aktuální cestovní příručku. V době konání světových výstav byly rovněž různými společnostmi pořádány přednášky poskytující praktické informace ohledně cestování na výstavu, ubytování a podobně.¹¹³ Informační centrum o londýnské světové výstavě 1862 vytvořil Vojta Náprstek v domě u Halánků, když z ní dovezl spoustu výstavních katalogů, prospektů a kontaktů. KČT

¹⁰⁹ Jindřich HANTICH, Paříž a okolí, Praktický průvodce, F. Topič, Praha 1900, s. XX

¹¹⁰ Antonín FRIČ, Cesta do Londýna 1861, Živa, roč. 9, 1861, s. 128

¹¹¹ Tamtéž

¹¹² Archiv V. Náprstka, karton č. 37, č. 186, Vojta Náprstek Josefě Křížkové 3. 7. 1862, Londýn

¹¹³ Takové přednášky pořádal například KČT (Hlas národa, 30. 4. 1889, č. 118, Rozprava o Paříži v KČT a Hlas národa, 2. 6. 1889, č. 151, Přednáška o Paříži) nebo pražská obchodní a živnostenská komora (Příloha Hlasu národa, 4. 4. 1900, Přednáška o výstavě pařížské).

ve svém ČT zřídil v roce 1898 speciální rubriku s názvem *Hovorna* na zodpovídání dotazů ohledně pařížské světové výstavy a rovněž tzv. Pařížskou přílohu, která podávala praktické informace o pařížské světové výstavě 1889. O pařížské světové výstavě také informoval spolek českého obchodnictva Merkur, který na tuto výstavu organizoval českou výpravu.¹¹⁴ Za účelem podávání informací o pařížské světové výstavě 1889 a zprostředkování dalších služeb založil Louis Schmidt-Beauchez¹¹⁵ kancelář Agence tchèque se sídlem v Praze (Václavské náměstí 55) a v Paříži (Boulevard Magenta). Hlavním cílem Agence tchèque bylo usnadnit českým turistům návštěvu pařížské výstavy 1889 a zvýšit tak počet Čechů, kteří by se na světovou výstavu vypravili. Agence tchèque nabízela zajištění ubytování v Paříži různých cenových kategoriích, vyzvednutí cestovatele delegátem na nádraží a jeho ubytování, průvodce po Paříži a světové výstavě, znalého francouzského jazyka, a to pro skupiny o deseti až patnácti osobách, pro rodiny nebo pro jednotlivce. Hlavním cílem Agence tchèque bylo umožnit Čechům, kteří neuměli francouzsky nebo uměli pouze nedostatečně, aby si řádně prohlédli všechny zajímavosti města Paříže a světové výstavy „s největší úsporou času a peněz.“¹¹⁶ Poplatek za zprostředkování služeb se pohyboval od pěti do pětadvaceti zlatých, podle požadavků jednotlivých cestujících.

V roce 1900 bylo českým turistům cestujícím na pařížskou světovou výstavu k dispozici takzvané České výstavní bureau, zřízené Výborem tělocvičné jednoty Sokol v Paříži. Prostřednictvím této kanceláře si bylo možno v Paříži předem zajistit ubytování za tři až šest franků denně¹¹⁷, průvodce po výstavišti za patnáct až dvacet franků denně, výlety do okolí Paříže a vstupenky na výstavu a do divadel.¹¹⁸

---

¹¹⁴ ČT, roč. XII, 1. dubna 1900, č. 4, s. 161

¹¹⁵ Louis Schmidt-Beauchez (1848-1912) byl synem radikálního demokrata Leopolda Šmída, který v roce 1849 opustil Prahu, oženil se s Francouzskou a usadil se v Paříži. Louis Schmidt-Beauchez studoval na Akademickém gymnáziu v Praze a roku 1866 nastoupil do advokátní kanceláře Julia Grégra. Patřil k nejradikálnějšímu křídlu mladočechů. Po roce 1871 se živil jako žurnalista, příležitostný překladatel a učitel francouzštiny. Na počátku dvacátého století se aktivně podílel na navázání vztahů mezi českými a francouzskými nacionalisty.

¹¹⁶ Paříž a okolí, Praktický průvodce, včetně Rouen, Havre, Trouville, Několik slovanských poznámek, E. Beaufort, Praha 1889, inzeráty na konci knihy, strana bez paginace

¹¹⁷ 1 Koruna odpovídala 1,48 Franků. ČT, roč. XII, 1. 4. 1900, č. 4, s. 161

¹¹⁸ ČT, roč. XII, 1. 3. 1900, č. 3, s. 127 a ČT, roč. XII, 1. 4. 1900, č. 4, s. 161

1.4.3 Stravování

Stravu si sice nebylo nutné v místě konání světové výstavy zajišťovat předem, ale bylo dobré alespoň vědět, kde se chutně a za přijatelnou cenu najíst.

Stravovat se bylo možné buď v hotelu,¹¹⁹ kde byl turista ubytován, v restauraci nebo na samotném výstavišti, kde byly za tím účelem zřízeny různé kiosky a restaurace. Vojta Náprstek komentoval občerstvení na londýnské výstavě 1862 takto: „*I podívání na tyto jídelny, kde se každodenně v několika hodinách 40-50 000 lidí nasytí je něco znamenitého, celá armáda posluhovatелů, ohromné pyramidy studených jídel, a to cinkání tisíců talířů a sklenic [...] a při tom všem nepozorovati nikdež nepořádku neb nečistoty.*“¹²⁰

Paříž byla ze všech měst, ve kterých se světové výstavy ve druhé polovině devatenáctého století konaly, považována, a to nejen v českém prostředí, za centrum vybraných delikates. Michael Navrátil ve své knize *Svaté město Victora Huga, vzpomínka na Paříž* píše: „*V Paříži je kuchaření v takové dokonalosti a jaksi v krvi lidu, že poslední řemeslník jí lépe upravené pokrmy, než u nás mnohdy vysoko postavený úředník atd. Paříž je universitou kuchařského umění.*“¹²¹ Francouzská kuchyně obecně měla ve světě velké renomé, ale přesto se našli i její kritici. Tak například v Joannově průvodci po Paříži z roku 1863 se dočteme, že „*ačkoli někteří gurmáni tvrdí, že kulinářské umění v Paříži upadá, a ač je opravdu možné, že se v současné době příliš nerozvíjí, přesto nemá Paříž v oblasti gastronomie konkurenta.*“¹²²

V Paříži existovalo několik typů restaurací. V restauracích *à prix fixe* byla pevně stanovená cena denního menu,¹²³ které obsahovalo čtyři až pět chodů. Dalším typem byla restaurace *à la carte*, kde se za každý chod platilo zvlášť a jejichž ceny byly různé. Posledním typem restaurace byly ty, které nabízely tzv. *tables d'hôte*, což byly ve své podstatě dnešní švédské stoly, kde si každý mohl za jednotný poplatek nabrat, kolik jídla chtěl.

Z polévek byly v pařížských restauracích servírovány zeleninová, hrachová, nudlová či bramborová, z předkrmů ředkvičky s máslem, krevety, sardinky v oleji, salámy, paštika z husích jater či plátek melounu, z hlavních jídel pak biftek, rostbíf, skopová kýta, srnčí hřbet

¹¹⁹ Stravování v hotelu bylo typické spíš pro Ameriku, ve Francii se například většina hostů stravovala v restauracích, kde je jedno jídlo vyšlo zhruba na tři franky, kdežto v hotelu až na patnáct franků. - P. RUŽIČKA, *Vzpomínka na Paříž, O poslední výstavě světové, ČT, roč. I, květen 1889, č. 5, s. 65*

¹²⁰ Archiv V. Náprstka, karton č. 88, č.10, Vojta Náprstek matce 14. 8. 1862, Londýn

¹²¹ Michael NAVRÁTIL, *Svaté město Victora Huga, Vzpomínka na Paříž*, nákladem Národní tiskárny J. R. Porta, Plzeň 1897, s. 18

¹²² Adolphe JOANNE, *Paris illustré, Nouveau Guide de l'étranger et du Parisien*, Hachette, Paris 1863, s. XLII

¹²³ Obvykle to bylo 2,50 franků.

či zajíc na černo a jako dezert sýry Gruyère, Roquefort či Brie.¹²⁴ V Paříži se rovněž nacházelo několik českých restaurací, například restaurace J. Husáka v Rue Port-Mahon nedaleko Opery, Vyhnálkova restaurace v rue d'Argenteuil, Hoffmannův hostinec U města Prahy v Rue des deux Boules nedaleko Pont Neuf¹²⁵ nebo Plzeňská pivnice Karla Makovského v Palais Royal v galerii du Beaujolais, kde se každý pátek vařily české knedlíky.¹²⁶

V Paříži byly nejvíce doporučovány restaurace à prix fixe v okolí Palais Royal a nebo Duvalův řetězec restaurací. Jak vypadaly a co nabízely Duvalovy restaurace se můžeme dočíst v ČT v článku P. Růžičky z května 1889: „Zvláště vynikají restaurace Duvalovy, elegantně zařízené. Posluhují v nich sklepnice, jediná to výminka; ve všech jiných hostincích a kavárnách je posluha mužská. U vchodu do restaurantu obdržíme malý seznam všech jídel a nápojů toho dne s cenami mírnými. [...] Za 3 franky lze takto velmi dobře poobědvati. Restauranty Duvalovy jsou jediné, kde dostati lze vařené hovězí maso a dobrou polévku.“¹²⁷ I Michael Navrátil se zmiňuje o vyhlášených Duvalových restauracích, ovšem obsluhu popisuje jako „nevalně hbité ženské s bílými čepečky na hlavě.“¹²⁸

Ne všichni ale měli to štěstí, že se v době oběda či večeře vyskytovali v okolí některé z doporučených restaurací, a tak byli nuceni experimentovat. Ne vždy takovýto experiment dopadl dobře, obzvlášť byla-li tu ještě jazyková bariéra. Tak Quido Šimek, kupec z Litomyšle, který se vypravil se svými třemi litomyšlskými přáteli na pařížskou světovou výstavu 1900, líčí ve svém cestovním deníku svou první návštěvu francouzské restaurace takto: „[...] vytáhli jsme našeho Hantycha¹²⁹ profesora z kapsy a ukazovali číšníkovi tisknutý po francouzsku název masa, které bychom rádi měli k jídlu. Chudák snad neuměl čísti, nevěděl si rady, neporozuměl nám, a tu ovšem nezbylo nic jiného, než jísti to, co nám přinesl. Nejdřív přinesl obligátní naši polévku; tu jsme lehko snědli, ta jediná nebyla tvrdá a pak přinesl biftek. Vrazíme do ubohé porcičky vidličky, zařiznem se do ní ostře broušeným nožem a hrůzo hrůzoucí, ona tekla z ní krev jako z ubohé Anežky Hrůzové. Sobotka a Vandas¹³⁰ jako dravci tu Anežku Hrůzovou zporcovali, ale mně a Veselkovi¹³¹ vypovídaly zuby službu. Ten krvák jsme vrátili a vybrali jsme si na bufetu kus z vyložené pečeně telecí. S velkou námahou

¹²⁴ Jindřich HANTICH, Paříž a okolí. Praktický průvodce, F. Topič, Praha 1900, s. XXIII-XXV

¹²⁵ ČT, roč. I, srpen 1889, č. 8, s. 143

¹²⁶ Michael NAVRÁTIL, Paříž a její půvaby, Cestovní dojmy, Milan Nedvídek, Tábor 1900, s. 69

¹²⁷ P. RUŽIČKA, Vzpomínka na Paříž, O poslední výstavě světové, ČT, roč. I, květen 1889, č. 5, s. 65

¹²⁸ Michael NAVRÁTIL, Svaté město Victora Huga, Vzpomínka na Paříž, nákladem Národní tiskárny J. R. Porta, Plzeň 1897, s. 18

¹²⁹ Buď se jedná o cestovní příručku Jindřicha Hantycha *Paříž a okolí. Praktický průvodce* vydaný v roce 1900 nakladatelstvím F. Topiče nebo o příručku od stejného autora s názvem *Světová výstava v Paříži 1900. Praktický průvodce*.

¹³⁰ Litomyšlský čalouník František Sobotka a majitel továrny na oleje Jan Vandas.

¹³¹ Litomyšlský kupec Quido Šimek a knihkupec Karel Veselík.

jsme polovičku nedopečené pečeně snědli a bylo po večeři. Vandas se najedl salátu, který si musel na míse sám upravit, což je v Paříži zvykem a přáli jsme mu tu baštu, neb to jest nadmíru sílící pokrm pro znavené turisty.“¹³²

Po této nepříjemné zkušenosti všichni čtyři litomyšlští měšťané na vyhlášenou francouzskou kuchyni zanevřeli. Následující dva dny se stravovali v areálu výstaviště: *„Kuchyň francouzská na výstavišti nám chutnala, jelikož jeden den ji připravoval kuchař bavorský v bavorském restaurantu Spatenbau a druhý den naší návštěvy jsme měli francouzskou kuchyň upečenou v české kuchyni u Vyhnálka¹³³ sebou [sic!] v papíře.“*¹³⁴ Vyhnálkovu restauraci pak Litomyšlští během svého pobytu v Paříži navštěvovali pravidelně, a to hlavně z toho důvodu, že k objednání jídla jim stačila čeština a francouzština, kterou z nich nikdo neovládal, nebylo potřeba. Navíc zde byly vyloženy ke čtení Národní Listy, ve kterých se mohli čeští turisté dovědět, co je ve vlasti nového. Na Vyhnálkovu kuchyni pěl Quido Šimek samou chválu: *„Kuchyň byla zde výborná, česká, nescházel nám ani ten dobrý náš chlebiček, ani pražské uzenky a ani náš národní laibšpajs uzené s knedlíkem.“*¹³⁵

Co se týče doby stravování, byla oproti českým zvyklostem o něco opožděna, což bylo zapříčiněno především ponocováním Francouzů do pozdních nočních hodin. M. Navrátil k tomu poznamenává: *„V Paříži se chodí pozdě domů [...] tedy obyčejně o jedné neb druhé hodině s půlnoci. Proto se také ráno pozdě vstává. Kdo přijde do kavárny ráno o osmé hodině a žádá kávu, může být jist, že ji nedostane. [...] Pravý Pařížan vstává před 11. hodinou dopolední a rovnou jde do restaurace na déjeuner – náš oběd.“*¹³⁶

Anglická kuchyně sice nebyla tak vyhlášená jako ta pařížská, ale málokdo z Čechů, který navštívil světovou výstavu v Londýně si stěžoval na stravu. O svém londýnském stravování na světové výstavě 1862 Vojta Náprstek píše: *„Na stravě jsem arci každý den jinde, když je zde přes 4000 restaurace. Mezi 9-10 obyčejně snídám, dříve se nic nedostane, špatnou kávu neb dobrý čaj a k tomu vejce, někdy šunku, mezi 7-9 večer obědvám: beafsteak neb mořské ryby neb 1 lobstra.“*¹³⁷ Co však Vojtovi Náprstkovi v Londýně scházelo, bylo české pivo. V dopise z 3. srpna 1862 prosí svého bratra Ferdinanda, aby mu nějaké do Londýna poslal. Bratr mu pravděpodobně vyhověl, jelikož v jiném dopisu z Londýna Vojta Náprstek bratrovi píše: *„[...] chutnal nám všem tebou zaslaný ležák, jen jsme litovali, že ho*

¹³² ARML, fond : Sbírka Q. Šimka, inv. č. 19S-D-1, rukopis Cesta do Paříže 1900

¹³³ Jednalo se o restauraci Čecha Vyhnálka v rue d'Argenteuil.

¹³⁴ ARML, Sbírka Q. Šimka, inv. č. 19S-D-1, rukopis Cesta do Paříže 1900

¹³⁵ Tamtéž

¹³⁶ Michael NAVRÁTIL, Svaté město Victora Huga, Vzpomínka na Paříž, J. R. Port, Plzeň 1897, s. 17

¹³⁷ Archiv V. Náprstka, karton č. 54, č. 80a, Vojta Náprstek matce 1. 8. 1862, Londýn

bylo tak málo.“¹³⁸ Posílání českých dobrot českým turistům do zahraničí nebylo neobvyklé. Renáta Tyršová v dopise Josefě Náprstkové píše: „*Koláč slavně došel a slavně chutnal. Měli jsme ho včera všichni k obědu s konfiturou a bylo to sice pro nás Čechy neslýchané, ale dobré. Pan Zeyer byl kvůli té vlastenecké krmi pozván k desertu.*“¹³⁹

Americká kuchyně byla F. A. Heringem hodnocena jako chudá. „*Masa z pravidla po anglickém způsobu beze vší další přípravy pekou na rošti na «steak», drůbež není k jídlu a polévky a zeleniny jsou rovněž bez chuti. Obstojné jsou ještě ryby a za nechutná masa odškodňujeme se sýrem a ovocem, jehož Američan při žádném stole nesmí postrádati.*“¹⁴⁰ Ani Jiří Guth-Jarkovský nebyl americkou kuchyní příliš nadšen. Nelíbilo se mu, jak Američané míchají všechna možná jídla dohromady a vůbec neberou ohled na to, že by měly být napřed servírovány pokrmy lehčí a potom teprve ty vydatnější. Jediné, čím byl Guth-Jarkovský v amerických restauracích příjemně překvapen, byly velké porce.¹⁴¹

Ať Češi hodnotili zahraniční kuchyni kladně nebo záporně, nikdy nedali dopustit na kuchyni českou. Zahraniční kuchyně mohla být seberafinovanější, ale přesto to nebylo úplně ono. Tak Jiří Guth-Jarkovský ve svém díle *Moje prázdniny v Americe* píše o stravě na zaoceánské lodi, která ho vezla na světovou výstavu do St. Louis 1904: „*Kdyby tento způsob života byl trvalý, tak že bych se topil v samých pečených kuřatech, rybách smažených i vařených, kroketách různých druhů, šunkách atd., neměl bych k několikanásobnému milionáři valně daleko. [...] Přesto nezapomínám svých pražských buřtů a tichých krajíčků nebo vajec na měkko či na tvrdo [...].*“¹⁴²

K návštěvě pařížské světové výstavy rovněž patřily návštěvy kaváren na velkých bulvárech. Kdo nebyl v kavárně na bulváru, jakoby ani v Paříži nebyl. Do kaváren se na kávu chodilo převážně po večeri. Za 35 až 40 centimů si bylo možno koupit šálek kávy, posadit se s ní ke stolku před kavárnou a pozorovat rušný noční život na bulvárech. To byla taková Paříž, jak ji prezentovala většina cestovních příruček, a jak si ji také představovali Češi, mondéní a elegantní Paříž, kde je všechno šik. Kavárenský život na bulvárech detailně popisuje P. Růžička ve svém článku *Vzpomínka na Paříž* z roku 1889: „*Zajímavý jest život Pařížský [sic], pokud turistovi na krátko sem zavítavšímu do něho nahlédnouti lze. Nejbližší příležitost k tomu poskytuje posezení na kterémkoli boulevardu. Všechny restauranty a kavárny jsou tu etablovány na širokých chodnících. Malé stolky pomalované pod sklem*

¹³⁸ Archiv V. Náprstka, karton č. 70, č. 98, soubor drobných poznámek, zápisů, konceptů, koncept dopisu V. Náprstka bratru Ferdinandovi, nedatováno

¹³⁹ Archiv V. Náprstka, karton č. 44, inv. č. 38, Renáta Tyršová Josefě Náprstkové, 10. 10. 1889, Paříž

¹⁴⁰ F. A. HERING, *Cestovní upomínky z Ameriky*, J. Otto, Praha 1896, s. 83

¹⁴¹ Jiří GUTH-JARKOVSKÝ, *Moje prázdniny v Americe*. Feuilletony a causerie z výstavní cesty, Nakladatelské družstvo máje, Praha, rok vydání neuveden, s. 93-94

¹⁴² Jiří GUTH-JARKOVSKÝ, op. cit., s. 17-18

*inzeráty jsou hostmi přeplněny. Každý má před sebou kávu, pivo nebo vodu se šťávou, nejvíce absynth, a pokuřuje cigaretu, baví se pohledem na hemžící se davy a kočáry. [...] A všude plno hovorného, veselého lidu. Život a ruch na boulevardech roste přibývajícím večerem a dosahuje vrchole k půlnoci, kdy je po divadle. [...] Teprve po druhé hodině bujný život ten utichne [...].*¹⁴³

Ne vždy bylo ale vysedávání u stolků před kavárnou tak romantické. Quido Šimek měl zkušenost poněkud jiného druhu: „*Obecenstvo sedící venku před restauranty jest obtěžováno různými prodavači, umělci, ba lépe žebráky. Obligátní prodavači novin lítají jeden za druhým, řvoucím a některý i chraptivým hlasem nabízí a strká vám pod nos svoje noviny. Tu přijde prodavač s pohledy a plány pařížskými, jiný nabízí šperky, sochy hrací, karty průsvitné [...]. Přijde také virtuos na housle [...] v patách za ním umělec vyššího stupně, ukloní se a přednáší báseň zvucným hlasem a provází svůj přednes potřebnými k tomu gestami. [...] Tu něco začne šimrat na botě, kouknete se a máte celou armádu malých psíčků pod nohama, jejichž majitel útrpně na vás pohlíží.*“¹⁴⁴ Turisté, vysedávající na doporučení cestovních průvodců před kavárnami, se tak často stávali snadným cílem pro různé pouliční obchodníky a umělce.

Kávu pili Pařížané obvykle černou, občas s malou sklenkou koňaku, a její pití bylo doprovázeno kouřením cigaret, které bylo tehdy velmi v módě.¹⁴⁵ Co se v pařížské kavárně naopak neslušelo, bylo vysedávat tam hodiny u jediného šálku kávy nebo odnášet domů cukr, který host dostal ke kávě a nespotřeboval ho.¹⁴⁶ Kromě kávy se v kavárnách konzumovala čokoláda, likéry, pivo, zmrzliny a samozřejmě absint, který byl kromě kávy dalším nápojem lákající české turisty k ochutnání. Většinou však u nich velký úspěch nesklidil.¹⁴⁷

Pařížské kavárny se od těch rakouských, a tedy i českých, lišily hlavně tím, že hlavním cílem jejich navštěvování nebyla četba denního tisku. Zatímco každá kavárna v Rakousku nabízela široký výběr domácích i zahraničních novin a většina jejich návštěvníků se věnovala jejich četbě, v pařížských kavárnách se převážně debatovalo. V tom byly pařížské kavárny podobné spíše rakouským hospodám.¹⁴⁸

¹⁴³ P. RUŽIČKA, Vzpomínka na Paříž, O poslední výstavě světové, ČT, roč. I, květen 1889, č. 5, s. 68

¹⁴⁴ ARML, fond : Sbírka Q. Šimka, inv. č. 19S-D-1, rukopis Cesta do Paříže 1900

¹⁴⁵ Karl BAEDEKER, Guide pratique du voyageur, Paris 1860, s. 16

¹⁴⁶ Tamtéž

¹⁴⁷ Například Gustav Haberman nebo Quido Šimek se svými přáteli si absint neoblíbili.

¹⁴⁸ Michael NAVRÁTIL, Svaté město Victora Huga, Vzpomínka na Paříž, nákladem Národní tiskárny J. R. Porta, Plzeň 1897, s. 20

1.5 Návštěva světové výstavy jako prostředek vzdělávání ?

Turistovi byly v cestovních příručkách poskytovány takové informace, aby vytěžil z cesty co nejvíce, tedy aby poznal co nejvíce nových věcí. Jedině tak byla cesta považována za efektivní. Otázkou ale je, do jaké míry mohla u turistů cesta na světovou výstavu plnit vzdělávací funkci.

Cestovní příručky přípravy na cestu natolik usnadňovaly, že nutnost zjišťovat si potřebné informace ohledně cesty, která cestujících zároveň obohacovala, téměř neexistovala. Vše potřebné se dalo zjistit v pohodlí domova v cestovní příručce. Na přelomu devatenáctého a dvacátého století se proto objevovaly názory, že „*nynější pohodlí, jakým člověk má po ruce poznatky, které dříve mu bylo vycestovat, ničí vlastní cenu cestování. Panoramata, Baedekery, cestopisy nahrazují snadno a rychle, co dříve člověk sháněl těžko a pomalu. Cestování, za stará prostředek vytvoření osobnosti, jest odosobněno a nadobro zvěčněno.*“¹⁴⁹ Čím více lidí cestovalo, tím se poznávání během cesty stávalo rychlejší a povrchnější. Cestování se tak stalo konverzačním lexikonem, naučným slovníkem. Odpadla každá námaha a starost, bojování a dobývání.¹⁵⁰

Nejenže samotné cestování se stalo módou, ale některé destinace byly módnější než jiné. Například návštěva světové výstavy byla v české společnosti prestižní záležitostí. Josef Kuffner¹⁵¹ například v jednom ze svých fejetonů píše o pařížské světové výstavě 1889: „*Je přímo dojemné, kterak dnes každý je přesvědčen, že v momentu tak světodějném, jakým je výstava, nesmí on v Paříži scházet. Nesmí, jménem vzdělanosti, jménem veliké revoluce, o jejíž oslavu běží, jménem devatenáctého století, jehož duch a práce na výstavě kulminují [...].*“¹⁵² Navštívit světovou výstavu znamenalo prokázat svůj zájem o pokrok lidstva a zároveň se na tomto pokroku do jisté míry podílet tím, že nabyté poznatky a zkušenosti z výstavy člověk uplatní pro blaho svého národa. Je však otázkou, jakým způsobem mohla světová výstava obohatit běžného turistu-laika, kterého na výstavu nevysílala žádná vzdělávací ani jiná instituce za účelem nashromáždění poznatků z určité oblasti.

Výstavní plochy na světových výstavách se především vyznačovaly svojí obrovskou rozlohou. Výstaviště jako jedno velké mraveniště, kde se hemžily tisíce návštěvníků, a kde se

¹⁴⁹ Jiří GUTH-JARCOVSKÝ, Turistika, Turistický katechismus, Baset, Praha 2003, s. 49

¹⁵⁰ Tamtéž

¹⁵¹ Josef Kuffner se narodil roku 1855. V sedmdesátých letech pobýval ve Vídni, kde spolupracoval s Janem Stanislavem Skrejšovským, kterému psal feuilletony a divadelní kritiky do jeho novin *Parlamentar a Tribune*. Prostřednictvím Gustava Eima začal v roce 1884 posílat své články do Národních listů. Vybrané články poté publikoval v roce 1893 pod názvem « Chvilé a otázky ».

¹⁵² Josef KUFFNER, Chvilé a otázky, Volné listy z kroniky rozvoje společenského, národního a osobního 1883-1893, Bursík a Kohout, 1894, s. 322

nacházely různé budovy plné exponátů, zábavných atrakcí, restaurací, odpočívadel a podobně. Vyznat se v tomto mumraji nebylo zajisté jednoduché, obzvláště byl-li turista na světové výstavě poprvé. Dokladem nepřehlednosti výstaviště nám mohou být různá svědectví Čechů, kteří světové výstavy navštívili. Tak například Vojta Náprstek na měsíčním shromáždění Průmyslové jednoty v červnu 1867 vysvětloval nutnost odborné průpravy, co se týče orientace ve výstavních katalozích, která často zabrala i několik týdnů.¹⁵³ K dezorientaci na výstavišti rovněž přispívalo ohromení návštěvníka jeho rozlehlostí. Antonín Frič popisuje své pocity z londýnské výstavy 1862 takto: „*Než jsem vstoupil [do výstavy], domýšlel jsem se, že pro mne nebude zjev výstavy právě nový, jelikož jsem viděl palác křišťálový v Sydenhamu*¹⁵⁴, v němž byla první světová výstava [londýnská světová výstava 1851] a v němž i před dvěma lety jsem cos podobného viděl. Mýlil jsem se ale velice a musím se vyznat, že dojem, který na mne výstava učinila, byl ohromující, a že jsem první den odcházel z ní takřka se zatajeným dechem.“¹⁵⁵ Vojta Náprstek roku 1862 napsal své budoucí manželce Josefě Křížkové z Londýna: „*Čím déle je člověk v Londýně, tím více nahlíží, že je to holá nemožnost, vše co zde důležitého a znamenitého poznat.*“¹⁵⁶

Cestování tedy mohlo napomoci vzdělání, ale muselo k tomu být ze strany turistů vyvinuto značné úsilí. Kromě nepřehlednosti výstaviště byl další překážkou turistova vzdělávání omezený čas, který byl určen na prohlídku výstavy. Doporučená minimální doba na návštěvu pařížských světových výstav bylo deset dní.¹⁵⁷ Turista však měl často času ještě méně.¹⁵⁸ M. Navrátil ve své knize *Paříž a její půvaby* píše, že na prohlídku tohoto města je týden málo (a to nepočítal s prohlídkou výstaviště), „*ale i za týden člověk prohlédne toho tolik, že mu jde až hlava kolem.*“¹⁵⁹ Podle Jiřího Gutha-Jarkovského bylo na poznání Londýna či Paříže potřeba dokonce několika měsíců.¹⁶⁰

Jak pak vypadala návštěva světové výstavy turistou-laikem, který byl pod časovým tlakem, popisuje článek *Deset dní v Paříži* v ČT: „*Kdo není zvláštním odborníkem, nejlépe učiní, když velkou řadu paláců výstavních bez dlouhého zdržování projde a zdrží se jen u věcí,*

¹⁵³ NA, fond : Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829-1950, karton č. 33, Stenografický protokol měsíčního shromáždění Průmyslové jednoty ze dne 6. 6. 1867, pod. č. 149

¹⁵⁴ Frič ho navštívil v roce 1861 během své první londýnské návštěvy. Křišťálový palác byl po skončení londýnské světové výstavy 1851 převezen z Londýna do 15 mil vzdáleného Sydenhamu a byla v něm zřízena stálá výstava poučných předmětů.

¹⁵⁵ Antonín FRIČ, *Cesty po Evropě* Dra Antonína Friče, E. Beaufort, Praha 1900, s. 141

¹⁵⁶ Archiv V. Náprstka, karton č. 65, inv. č. 104, Vojta Náprstek Josefě Křížkové, 24. 7. 1862, Londýn

¹⁵⁷ « Na prohlídku Paříže je týden málo, ale i za ten týden člověk prohlédne toho tolik, že mu jde až hlava kolem » píše M. Navrátil ve své knize *Paříž a její půvaby*. - Michael NAVRÁTIL, *Paříž a její půvaby*. Cestovní dojmy, Milan Nedvídek, Tábor 1900, s. 9

¹⁵⁸ Například F. Topič nabízel osmidenní pobyty v Paříži

¹⁵⁹ Michael NAVRÁTIL, *Paříž a její půvaby*. Cestovní dojmy, Milan Nedvídek, Tábor 1900, s. 9

¹⁶⁰ Jiří GUTH-JARKOVSKÝ, *Turistika, Turistický katechismus*, Baset, Praha 2003, s. 44

abychom tak řekli, exotických, jako jsou kolonie, země mimoevropské atd., jinak nebylo by možno za málo dní ohromnou výstavu prohlédnouti.“¹⁶¹ Novinář Josef Kuffner se vyjádřil ještě otevřeněji: „[...] tolik tisíc a tisíc cizinců přijede na výstavu, přijedou z dalekých krajín, utratí v Paříži ukrutně peněz a nebudou mít z výstavy nic, pranic. Jak to už při návštěvách výstav bývá: chumáč dojmů, zmatených, těžkých, které se točí ubožákovi jako mlýnské kolo v hlavě. To je všecko, co si odnesou. Prosím vás, ve čtrnácti dnech se více polapiti nedá. Ve čtrnácti dnech nenaučí se cizinec po Paříži ani chodit, ani koukat.“¹⁶² I Jiří Guth-Jarkovský popisuje ve svém Turistickém katechismu turistovu honbu za senzacemi, která často končí jeho úplným fyzickým vyčerpáním, ale nijak ho duševně neobohacuje: „[...] honbou po památkostech jsme pak unaveni mnohem dříve, než program je vyčerpán. V hlavě motají se nám obrazy mistrů starých i mladých, sochy mramorové i bronzové tancují v pestré směsici s vycpanými obludami v síních plných antikvit, budovy velké i malé, staré i nové míhají se před unavenými zraky a to všecko zatlačuje jenom jediná myšlenka na dobrou večeři a sklenici piva.“¹⁶³ Takovéto pojetí návštěvy světové výstavy je v protikladu s představou některých vědců, průmyslníků a jiných, kteří považovali návštěvu světové výstavy za obohacování se novými poznatky, jejichž zavedením do praxe v českých zemích bude obohacen rovněž celý český národ. Tendence světových výstav byla přímo opačná. Mnozí cestující se tak z cest na světové výstavy nevraceli o mnoho moudřejší, než jak se na ně vypravili.

Každá světová výstava se snažila předčít tu předcházející v počtu a monumentálnosti atrakcí pro návštěvníky.¹⁶⁴ V roce 1867 bylo možné na pařížské světové výstavě kromě průmyslových výrobků a uměleckých děl shlédnout také etnografickou výstavu. Jednalo se o stavby typické pro různé národy doplněné všemožnými atrakcemi. Vedle orientální čtvrti s minaretem a arabskou kavárnou bylo možno prohlédnout si ruské dřevěnice s mužiky, čínskou čajovnu nebo obří dioráma právě budovaného Suezského kanálu.¹⁶⁵ Velkou pozornost vzbuzoval rovněž skafandr s dýchacím přístrojem, ve kterém se člověk mohl potopit na dno velkého akvária.¹⁶⁶ Aby se návštěvníci při přesunu z pavilonu do pavilonu příliš neunavili, byla jim k dispozici speciální kolečková křesla a rovněž vyhlídkové ložky,

¹⁶¹ Deset dní v Paříži, ČT, roč. I, srpen 1889, č. 8, s. 118

¹⁶² Josef KUFFNER, Chvilé a otázky, Volné listy z kroniky rozvoje společenského, národního a osobního 1883-1893, Bursík a Kohout, 1894, s. 321

¹⁶³ Jiří GUTH-JARKOVSKÝ, Turistika, Turistický katechismus, Baset, Praha 2003, s. 43

¹⁶⁴ Viz Jaroslav HALADA, Milan HLAVÁČKA, Světové výstavy, Od Londýna 1851 po Hannover 2000, Libri, Praha 2000, s. 106-107

¹⁶⁵ op. cit., s. 50-51

¹⁶⁶ Sylvain AGEORGES, Sur les traces des expositions universelles, Paris 1855-1937, À la recherche des pavillons et des monuments oubliés, Parigramme, Paris 2006, s. 35

tzv. bateaux-mouches,¹⁶⁷ které spojovaly centrální výstaviště s ostrovem Billancourt,¹⁶⁸ kde bylo detašováno zemědělské oddělení světové výstavy.¹⁶⁹ Postaráno bylo i o nejmenší návštěvníky světových výstav. Pokud chtěli mít rodiče na prohlídku světové výstavy klid, mohli své dítě svěřit do péče výstavním opatrovníkům, speciálně určeným k této činnosti.¹⁷⁰ Průmyslový palác se sice zavíral v šest hodin večer, ale návštěvníci měli do půlnoci možnost ochutnat mezinárodní kuchyni v restauracích umístěných kolem Průmyslového paláce na Martových polích.

Na světové výstavě ve Filadelfii 1876 mohli návštěvníci vidět „Divokého muže z Bornea“ a mohli se pokochat vyhlídkou na výstaviště z obřího fragmentu Sochy svobody, skládajícího se z ramene, ruky a pochodně.¹⁷¹

Na pařížské výstavě 1878 byla na Martových polích vystavena hlava sochy Svobody, kterou vyztužil železnou konstrukcí Gustav Eiffel a upoutaný balon v Tuileriích vynášel vždy po 55 zájemcích do výšky až 600 metrů.¹⁷² Kolem výstaviště byla pro občerstvení návštěvníků výstavy umístěna anglickým mecenášem Richardem Wallacem pítka.¹⁷³

Hlavní atrakcí pařížské výstavy 1889 byla bez pochyby 300 metrů vysoká Eiffelova věž. Velkou pozornost rovněž budil obří sud z Champagne, ze kterého bylo možno naplnit 200 000 lahví. Nedaleko Rue Saint-Antoine byla vybudována vesnice, která měla napodobovat prostředí kolem pevnosti Bastila těsně před jejím dobytím v roce 1789. Pozornost návštěvníků rovněž lákaly pavilony kolonií na Esplanade des Invalides, kde byli k vidění arabští jezdci, indiští fakíři či tanečníci z Polynésie.¹⁷⁴ Dalším zajímavým exponátem, který byl na světové výstavě 1889 k vidění, byl tak zvaný šelmosmrtič neboli postrach pouště, zasláný Čechem Pacovským. Jednalo se o speciální oblek pro zápas se lvem a tygry. Exponát byl ve vitríně nainstalován v „zoufalém sklonění [...] s hroživým napětím neohebných rukou a železným rozkročením toporných nohou.“¹⁷⁵ Tento vynález vzbudil v pražské měšťanské společnosti takové nadšení a veselí, že byl zaslán do Paříže na světovou

---

¹⁶⁷ V Paříži fungují dodnes.

¹⁶⁸ V současné době nese ostrov, nacházející se na předměstí Issy-les-Moulineaux, název Saint-Germain.

¹⁶⁹ Důležitost dopravních prostředků umožňujících pohyb po obrovském výstavišti zdůrazňuje F. A. Hering. Na chicagské světové výstavě 1893 vyšla jízda ve vozičku na 9 zlatých, což nebyla zanedbatelná částka a elektrická dráha jezdila pouze po okraji výstaviště. Návštěvník se tak dlouhými přesuny rychle vyčerpal, obzvlášť nutily-li ho četné laguny zabíhající hluboko do výstaviště k dalším nedobrovolným zacházkám. - F. A. HERING, Cestovní upomínky z Ameriky, J. Otto, Praha 1896, s. 61-62

¹⁷⁰ Sylvain AGEORGES, Sur les traces des expositions universelles, Paris 1855-1937, À la recherche des pavillons et des monuments oubliés, Parigramme, Paris 2006, s. 35

¹⁷¹ op. cit., s. 70-71

¹⁷² Jaroslav HALADA, Milan HLAVAČKA, Světové výstavy, Od Londýna 1851 po Hannover 2000, Libri, Praha 2000, s. 80-81

¹⁷³ V pařížských ulicích jsou k vidění dodnes.

¹⁷⁴ Jaroslav HALADA, Milan HLAVAČKA, Světové výstavy, Od Londýna 1851 po Hannover 2000, Libri, Praha 2000, s. 87-89

¹⁷⁵ Hlas národa, 20. 8. 1889, č. 229, Pařížský vtíp o šelmosmrtiči

výstavu.¹⁷⁶ Noviny Hlas národa komentovaly tento exponát následovně: „V maloměstských vrstvách pražské společnosti došel tento humoristický vynález jisté popularity, ale v Paříži, o tom jsme byli přesvědčeni, nedělá nám mnoho slávy, všimnou-li si tam jeho původu.“¹⁷⁷ Šelmosmrtič neupoutal jen pražské měšťany, ale jeden z pařížských humoristických listů použil zobrazení tohoto vynálezu k zesměšnění neoblíbeného francouzského poslance.¹⁷⁸

Na chicagské světové výstavě 1893 bylo největší atrakcí takzvané Ferryho kolo. František Adolf Hering komentoval tuto atrakci velmi nevybíravě: „Čím byla výstavě pařížské Eiffelova věž, [...] tím měla se státi zde [na chicagské světové výstavě 1893] obrovská kolová houpačka inženýra Ferryho. Eiffelka byla důstojným a obdivuhodným dílem geniálního inženýra, a nikdo při pohledu na originální budovu tuto neupřel poklonu důmyslnosti vědy technické. Ferryho kolo však bylo paskvilem na umění technické a bylo zřízeno toliko pro výdělek a reklamu.“¹⁷⁹ Vyhlídka s vrcholu jeho byla skutečně imposantní. Že se po americkém způsobu děly na hračky této všelijaké výstřednosti, o tom svědčí i známá událost, že na nejhořejším obvodu kola dal se americký párek [...] oddati.“¹⁸⁰

Pařížská výstava 1900 nabízela návštěvu pompézního Paláce elektřiny, velké panorama cesty kolem světa, alpské panorama, které vystavoval Club Alpin, panorama pěti světadílů ve skleněném Palais lumineux, obrovský dalekohled na pozorování Měsíce v Palais de l'optique, obří koule o průměru osmi metrů umožňující sledovat pohyby jednotlivých planet, panorama cesty po Středozemním moři (tzv. Maréorama),¹⁸¹ taneční palác, kde se každý den konaly tři představení národních tanců, skleníky s akvárii, středověké pařížské ulice nebo tzv. balon-cinéorama, kde mohl návštěvník pomocí okružního kinematografu cestovat v balónu a sledovat pod sebou panoramata velkých měst.¹⁸² Bratři Lumièreové promítali v galerii strojů film na plátno o velikosti 21 x 16 metrů. Kromě Eiffelovky nabízelo pohled na výstaviště z výšky 110 metrů vysoké vyhlídkové kolo z Chicaga. Novinkou v rámci

---

¹⁷⁶ Šelmosmrtič se stal v pražské společnosti pojmem, který přežíval i v době po pařížské světové výstavě 1889. Dne 15. 2. 1900 vyšel v Hlas národa článek s názvem « Daňový šelmosmrtič », který kritizoval právě schválený zákon, který dostatečně neochraňoval maloživnostníky před velkovýrobci. V článku nebyl tento pojem nijak vysvětlen, pouze v úvodu článku byla učiněna narážka na tento exponát ze světové výstavy. Autor článku tedy předpokládal, že používá termín, který je srozumitelný všem čtenářům.

¹⁷⁷ Hlas národa, 20. 8. 1889, č. 229, Pařížský vtíp o šelmosmrtiči

¹⁷⁸ Tamtéž

¹⁷⁹ Ferryho kolo mělo v průměru 76 metrů a pohyboval jím parní stroj o 1000 koňských silách. Na obvodu kola bylo připevněno 36 vagonků, do nichž se najednou vešlo až 1440 lidí. Kolo se otočilo jednou za deset minut. - F. A. HERING, Cestovní upomínky z Ameriky, J. Otto, Praha 1896, s. 69-70

¹⁸⁰ Tamtéž

¹⁸¹ V místnosti byla instalována paluba lodi, na které stáli návštěvníci, a která se pohybovala jako při plavbě na moři, kolem diváků foukal vítr a kolem se míhaly obrazy znázorňující různé přístavy. - Sylvain AGEORGES : Sur les traces des expositions universelles, Paris 1855-1937, À la recherche des pavillons et des monuments oubliés, Parigramme, Paris 2006, s. 112

¹⁸² Jindřich HANTICH, Světová výstava 1900, Praktický průvodce, F. Topič, Praha 1900, s. 38-50

dopravy návštěvníků po výstavišti byl dvourychlostní jezdící chodník (4,2km/h a 8,5 km/h) instalovaný na viaduktu sedm metrů nad zemí.¹⁸³

Na výstavě v St. Louis 1904 byla vystavena sousoší z másla uchovávaná pod sklem v chladírně, obrovské hodiny sestavené z květinových záhonů nebo 133 metrů dlouhá klec s různými druhy amerických ptáků.¹⁸⁴

Jak můžeme z výše uvedeného výčtu atrakcí světových výstav pozorovat, jejich počet postupně narůstal. Na londýnské světové výstavě 1851 bychom turistických atrakcí našli jen pomálu. Pouze v Galerii strojů občas pro zpestření prohlídky zahrál orchestr.¹⁸⁵ Organizace světových výstav byla po finanční stránce velmi náročným podnikem, a proto jednou z priorit jejich organizátorů bylo, aby na sebe výstava co nejvíc vydělala. Ačkoli mnoho světových výstav ve druhé polovině devatenáctého století skončilo finančním deficitem, jedním z jejich hlavních cílů bylo přilákat co největší množství návštěvníků. K tomu ale nestačilo vystavovat pouze průmyslové stroje a výrobky, popřípadě umělecká díla či učební pomůcky. Tyto oblasti skutečně zajímaly pouze omezenou skupinu průmyslníků, umělců či učitelů. Klíčem k vysoké návštěvnosti byly především atrakce, u nichž hrála vzdělávací funkce druhotnou roli.¹⁸⁶ Lidé se chtěli stále více bavit, zažít něco výjimečného. Od pařížské výstavy 1867 až do první světové války tak můžeme zaznamenat prudký nárůst zájmu o zajištění dostatečného rozptýlení pro návštěvníky výstavy. Jedinou výjimkou byla světová výstava v Paříži 1878, jejíž organizátoři trvali na striktním oddělení větší, vzdělávací, části výstavy od části čistě zábavní. Upoutaný vyhlídkový balón, který návštěvníkům poskytoval výhled na Paříž z výšky byl z centrálního výstaviště na Champs de Mars vykázan do Tuillerií. Můžeme pouze spekulovat, zda právě toto „vykázání“ zábavní sféry z centrálního výstaviště nebylo příčinou největšího deficitu v rámci světových výstav pořádaných v Paříži.¹⁸⁷

Dalším průlomem v zavádění atrakcí na světové výstavy byla pařížská světová výstava 1889, jejímž symbolem se stala Eiffelova věž. Účel zbudování této 300 metrů vysoké věže byl čistě turistický. Gustav Eiffel sice při představování plánu na stavbu věže

---

¹⁸³ Sylvain AGEORGES, *Sur les traces des expositions universelles, Paris 1855-1937, À la recherche des pavillons et des monuments oubliés*, Parigramme, Paris 2006, s. 105

¹⁸⁴ Jiří GUTH-JARCOVSKÝ, *Moje prázdniny v Americe, Feuilletony a causerie z výstavní cesty*, Nakladatelství družstvo máje, Praha (rok vydání neuveden), s. 129-130

¹⁸⁵ Florence PINOT DE VILLECHENON, *Les Expositions Universelles, Que sais-je ?*, PUF, 1992, s. 13

¹⁸⁶ Turistickou atrakcí se však neplánovaně mohl stát například i vystavený obraz či socha v uměleckém oddělení výstavy. Vojta Náprstek si na londýnské výstavě 1862 poznamenal : « Nahota nezdá více vadit Angličankám, právě u takových [maleb] dlouho se zdržují, též i u soch. » - Archiv V. Náprstka, Sešit se zápisky Vojty Náprstka o jeho návštěvě londýnské výstavy 1862, zatím neinventarizováno

¹⁸⁷ Deficitem skončily světové výstavy v Paříži 1855 – 20 000 000 franků, ve Filadelfii 1876 – 22 000 000 franků, v Paříži 1878 – 37 000 000 franků, v Chicagu 1893 – 140 000 000 franků, v Paříži 1900 – 2 000 000 franků. - Jaroslav HALADA, Milan HLAVÁČKA, *Světové výstavy, Od Londýna 1851 po Hannover 2000*, Libri, Praha 2000, s. 31, 63, 73, 91, 98

zdůrazňoval možnost jejího vědeckého využití, ale kromě několika ojedinělých pokusů k těmto účelům využívána nebyla.¹⁸⁸ Eiffelova věž měla být památníkem na oslavu stoletého výročí francouzské revoluce, která zahájila evropskou průmyslovou éru, jejímž vyvrcholením měl být megalomanský projekt železné věže. Hlavní funkcí Eiffelovy věže však mělo být nalákat na výstaviště co největší počet návštěvníků. Stěžejní roli Eiffelovy věže jako turistického lákadla zdůrazňuje i fakt, že před zahájením její stavby v roce 1886 panoval názor, že by bylo efektnější postavit ji na vyvýšeném místě, aby v krajině lépe vynikla, a ne v údolí Seiny na Champs de Mars. Prioritou ale bylo, aby věž zůstala v centru dění světové výstavy, tedy právě na Champs de Mars.¹⁸⁹ Ačkoli věži několikrát od uzavření pařížské světové výstavy v říjnu 1889 hrozila demolice, nakonec na svém místě setrvala dodnes. Eiffelova věž se tak stala snad jediným uměle vytvořeným lákadlem pro turisty v rámci světových výstav, které se dochovalo. Ač se v závěru devatenáctého století předpokládalo, že symbolická funkce Eiffelovy věže jako pomníku Velké francouzské revoluce se rychle vyprázdní, nestalo se tak. Došlo pouze ke změně obsahu symbolu. V průzkumu v roce 1987 prohlásilo 25 procent Francouzů Eiffelovu věž za historickou památku, která nejlépe symbolizuje Francii. Posun ve vnímání Eiffelovy věže od památníku Velké francouzské revoluce 1789 až k symbolu celé Francie dokládá také skutečnost, že v roce 1989 se slavilo sté výročí postavení věže zcela nezávisle na oslavách výročí Velké francouzské revoluce.¹⁹⁰

O Eiffelově věži se mluvilo po celé Evropě a nebylo tomu jinak ani v českých zemích. České noviny pravidelně informovaly čtenáře o stavbě a postupném zpřístupňování věže.¹⁹¹ Kdo plánoval cestu na pařížskou světovou výstavu, plánoval automaticky návštěvu Eiffelovky. Novinář Josef Kuffner ve svém fejetonu o přípravách na pařížskou světovou výstavu 1889 píše: „*Hltali jsme to všechno [zprávy krajanů, kteří již Eiffelovku navštívili] a těšíme se, až na věž Eiffelovu polezeme sami. Máme před sebou model mřížkový. Tadyhle asi někudy polezeme a odtuhle budeme se dívat dolů. [...] Nahoře se zapíšeme do pamětní knihy a počkáme si na příští číslo Figara de la tour d'Eiffel [sic], kde naše jméno již bude vytištěno. [...] Kvůli Eiffelově věži vlastně všichni na výstavu pojedeme.*“¹⁹² A dále pokračuje: „*Jeho věž [Eiffelovu] uhlídáme všichni, nepřehlédneme nikdo a neopomineme vystoupit! Ona je středem, představitelkou, stěžejem výstavy. K ní obrací se všechny zraky domácích i*

¹⁸⁸ Henry LOYRETTE, La tour Eiffel in: Les lieux de mémoire 3, sous la direction de Pierre Nora, Quarto Gallimard, 1997, s. 4274

¹⁸⁹ op. cit., s. 4274-4275

¹⁹⁰ op. cit., s. 4286

¹⁹¹ Hlas národa, 9. 5. 1889, č. 127, Cestou po světové výstavě; Hlas národa, 12. 5. 1889, č. 130, Ze světové výstavy pařížské; Hlas národa, 17. 5. 1889, č. 135, Světová výstava v Paříži; Hlas národa, 18. 5. 1889, č. 136, Na Eiffelovu věž !

¹⁹² Josef KUFFNER, Chvilé a otázky, Volné listy z kroniky rozvoje společenského, národního a osobního 1883-1893, Bursík a Kohout, 1894, s. 320

*cizinců, k ní směřují vlaky ode všech končin světa. [...] Upomínka na ni, těch 300 metrů její výše, bude jediný jasný a správný pomysl, který si odtamtud [z pařížské světové výstavy 1889] odvezeme a který bude nám všem společný! [...] Neříkejme déle: pojedeme na výstavu! Nýbrž: pojedeme na čtrnáct dní k Eiffelově věži!*¹⁹³ Ne všichni ale byli nakonec výstupem na Eiffelovu věž okouzleni. Rozhodně to nebyli ti, kteří trpěli závratěmi a mezi které patřil rovněž Josef Kuffner: *„Není zrovna příjemná procedura to zvedání! [vyvezení výtahem na vrchol věže] Představte si, že máte známého, kterého chcete navštívit, ale který je obr a bydlí někde v nejvyšším patře. Aby vám uspořil cestu po schodech, popadne vás vlídně za vlasy a táhne jako králíka podél stěny vzhůru do svého okna. Takový dojem dělá páně Eiffelovo zvedadlo. Není v té kleci, která jde vzhůru k nebesům, dvakrát volno. A potom ta výška! [...] Páně Eiffelova věž je triumf našeho století, ale ve druhém patře měl jsem jí dost.*¹⁹⁴

Pařížská světová výstava 1900 pak byla spíše velkým lidovým jarmarkem než výstavou v duchu Londýna 1851.¹⁹⁵ Pařížské výstaviště nabízelo na různých místech různé radovánky. Organizátoři amerických světových výstav volili v rozmístění atrakcí na výstavišti jinou strategii. V Chicagu 1893 byla v rámci výstaviště zřízena zábavní zóna, tzv. Midway Plaisance, téměř dva kilometry dlouhá třída, na které byly soustředěny všechny zábavné atrakce. Podobně tomu bylo na světové výstavě v St. Louis.¹⁹⁶ Ne každého turistu ale tento zábavní prostor oslovil. František Adolf Hering o zábavní zóně na chicagské světové výstavě píše: *„Dlouhý a široký prostor, Midway-Plaisance zvaný, větší nežli Václavské náměstí, vykázán byl všelikým tingl-tanglům a kuriozitám, pod jejichž zdánlivě vážnou rouškou skrýval se mnohdy hnusný brak. Hned u vchodu byla «výstava krásk.» V budově, zvěřinci podobné, uvelebena byla na vyvýšených podiech děvčata všech národů světa v národních krojích, jejichž půvabům, mnohdy dosti problematickým, mohl se každý za 25 centů obdivovati.*¹⁹⁷ Dále pak František Adolf Hering vyjmenovává, co vše dalšího bylo v Midway Plaisance k vidění. Irská vesnice, babylonská věž, fabrikace českého a benátského skla, zvěřinec v němž lvi prohlíželi si obecenstvo ze zasklených lodžii z 1. patra, japonský bazar a japonské divadlo, holandská vesnice, panorama švýcarských Alp, německá vesnice, turecká vesnice s minaretem, ulice z Cařihradu s krámy a harémy, maurský palác, perský bazar nebo ulice z Káhiry.

¹⁹³ Josef KUFFNER, Chvilé a otázky, Volné listy z kroniky rozvoje společenského, národního a osobního 1883-1893, Bursík a Kohout, 1894, s. 323

¹⁹⁴ op.cit., s. 330

¹⁹⁵ Sylvain AGEORGES, Sur les traces des expositions universelles, Paris 1855-1937, À la recherche des pavillons et des monuments oubliés, Parigramme, Paris 2006, s. 102

¹⁹⁶ Florence PINOT DE VILLECHENON, Les Expositions Universelles, Que sais-je ?, PUF, 1992, s. 13

¹⁹⁷ F. A. HERING, Cestovní upomínky z Ameriky, J. Otto, Praha 1896, s. 69

Takovéto množství atrakcí a oslav spojených se světovou výstavou zastínilo například na pařížské výstavě 1900 i tak významnou událost jako bylo slavnostní otevření pařížského metra dne 14. 7. 1900.¹⁹⁸ I největší novinky automobilového průmyslu byly přesunuty na detašované výstaviště ve Vincennes, nacházející se několik kilometrů od centrálního výstaviště.¹⁹⁹ Rovněž statistiky návštěvnosti hovoří ve prospěch zábavní části pařížské světové výstavy. Zatímco výstaviště ve Vincennes s nejaktuálnějšími průmyslovými novinkami navštívilo 2 500 000 návštěvníků, centrální výstaviště s atrakcemi navštívilo 2 800 000 návštěvníků.²⁰⁰ Situace se tedy během druhé poloviny devatenáctého století zcela obrátila. Zatímco londýnské světové výstavě 1851 vévodily nejnovější technické vynálezy a zábavní složka byla omezena na minimum, v roce 1878 v Paříži již nebyl tento koncept světové výstavy udržitelný. Poptávka společnosti se změnila. Na pařížské světové výstavě 1900 pak byly nejnovější technické vynálezy odsunuty do pozadí a hlavní pozornost byla soustředěna na atrakce poskytující návštěvníkům rozptýlení.

Didaktický záměr světových výstav tak postupně ustupoval do pozadí. Největší počet návštěvníků světových výstav na nich hledal především zábavu. Situaci trefně vystihl Jiří Guth-Jarkovský v článku *Do Paříže* publikovaném v ČT: „*Je pravda, že kdož vzpomínají na výstavu z roku 1889 je méně jich, kdož myslí na to, co se dělo v galerii strojů nebo v oddělení hospodářském, a že spíše vzpomenu na hlučné chvíle v ulici káhirské, na tanečnice z Jávý [...] a na celou tu exotickou směs na náměstí Invalidů.*“²⁰¹

1.6 Turistovo poznávání světa na světových výstavách

Navštívil-li turista ve druhé polovině devatenáctého století některou ze světových výstav, snad nikdy svou cestu neomezil výhradně na návštěvu výstaviště. Nejenže již samotná cesta na světovou výstavu obvykle sloužila k různým odbočkám do turisticky významných měst, ale i samotné město, kde se konala světová výstava, skýtalo turistovi mnoho možností k poučení. Turista tak svůj čas strávený v jednom z výstavních měst dělil mezi návštěvu výstaviště a mezi prohlídku pamětihodností města.

---

¹⁹⁸ Hlavním projektantem pařížského metra byl Fulgence Bienvenüe, Hector Guimard vytvořil ozdobné secesní vstupy do metra. První linka metra vedla mezi Porte de Vincennes do Porte Maillot. Lístek stál 15 centimů. - Sylvain AGEORGES, *Sur les traces des expositions universelles, Paris 1855-1937, À la recherche des pavillons et des monuments oubliés*, Parigramme, Paris 2006, s. 105

¹⁹⁹ Pascal ORY, *Les Expositions universelles de Paris, Panorama raisonné avec des aperçus nouveaux et des illustrations par les meilleurs auteurs*, Édition Ramsay, 1982, s. 123

²⁰⁰ op. cit., s. 123

²⁰¹ Jiří GUTH-JAROVSKÝ, *Do Paříže*, Pařížská příloha, ČT, roč. X, 1. 1. 1898, č. 1, s. 6

Specifické postavení měla mezi výstavními městy Paříž, město velkých kulturních tradic, město bulvárů, kaváren, elegance, nevázaných radovánek a absintu. Pařížské výstavy nepředčila ani světová výstava v Chicagu 1893, ač co do velikosti byla třikrát větší než pařížská světová výstava 1889.²⁰² Jen v Paříži mohlo být soustředěno nejvíce vkusu a chichu.²⁰³ Obzvlášť americká města se ve srovnání s Paříží mohla na první pohled jevit jako nezajímavá. Toto zdání ale mohlo klamat. Jiří Guth-Jarkovský o tom napsal: „*Turista, který v době co nejkratší chce vidět a slyšet co nejvíce a co nej pohodlněji, v Americe tuze brzo je hotov: nemá tam než tu a tam zajímavou krajinu a ve městech nic než fádňi, jednotvárné domy vedle obrovských mrakodrapů. [...] Teprve jsi-li v Americe po druhé, po třetí nebo zůstaneš-li tam delší dobu, poznáváš její dobré a lepší stránky, kdežto například Paříž a mnohá jiná města evropská jsou zájem několikadenního návštěvníka, ale čím déle tam žiješ, tím více nedostatků tam nalézáš.*“²⁰⁴

O Paříži bylo v roce 1889 napsáno v Hlasu národa: „[...] Paříž sama bude většinu návštěvovatelů jistě aspoň stejně důležitá jako výstava. Světová výstava podává okamžikový obraz lidského vývoje téměř na celém okrsku zemském [...], ale Paříž jest obrazem civilisace soustředěné v jednom z největších světových ohnisek, podává tedy historický obraz vývoje tohoto za dlouhou řadu století na místě zcela neobyčejně poučném a památném. Tedy jen kdo hledají na výstavě studií docela speciálních a kdo Paříž již znají, věnují výstavišti největší část zdejšího pobytu s prospěchem – ostatní, zvláště praví, vlastní touristé učiní mnohem lépe, když vedle všeobecného pohledu na znamenitosti snesené z celého světa na výstavu aspoň polovici času zde stráveného obrátí na klidné ocenění pokladů, zvláště uměleckých, které nynější Paříž nahromadila [...].“²⁰⁵

Procházka Paříží se českému turistovi jevila jako jedno velké divadlo se spoustou herců a kulis. Ne náhodou se Paříži v českém prostředí říkalo „*Babylon na Sekvaně*.“²⁰⁶ „*Vídeň je proti Paříži velkou vesnicí*“²⁰⁷ napsal M. Navrátil a vyličil své dojmy z Paříže následovně: „*Když jdeš po ulicích, všechno je ti zajímavým. A všechno je také komedie. Procházka po tak zvaných velkých boulevardech, počínaje od Boulevardu St. Madeleine až k Place de la Bastille, je jako hotová výstava. Elegantní krámy, exotické obecnstvo,*

²⁰² Výstaviště v Paříži 1889 zaujímalu plochu 96 ha, kdežto chicagské výstaviště 1893, zaujímalu 278 ha. - Jaroslav HALADA, Milan HLAVÁČKA, Světové výstavy, Od Londýna 1851 po Hannover 2000, Libri, Praha 2000, s. 82, 91

²⁰³ Jiří GUTH-JARKOVSKÝ, Do Paříže, Pařížská příloha, ČT, roč. X, 1. 1. 1898, č. 1, s. 2

²⁰⁴ Jiří GUTH-JARKOVSKÝ, Moje prázdniny v Americe, Feuilletony a causerie z výstavní cesty, Nakladatelství družstvo máje, Praha (rok vydání neuveden), s. 74-75

²⁰⁵ Hlas národa, 6. 5. 1889, č. 124, Světová výstava v Paříži

²⁰⁶ S tímto pojmem se můžeme setkat například v knize M. Navrátila *Paříž a její půvaby* nebo v článku S. Břehovského *Okolí Paříže* publikovaném 23. 3. 1898 v ČT.

²⁰⁷ Michael NAVRÁTIL, Paříž a její půvaby. Cestovní dojmy, Milan Nedvídek, Tábor 1900, s. 1

neobyčejný ruch, všude zástupy lidstva, restaurace, kavárny, divadla – co si přeješ víc.“²⁰⁸ I v tisku se o Paříži jako kulturním centru mluvilo pouze v superlativech. Jakoby její jedinou vadou na kráse bylo pouze špatné a drahé pivo.²⁰⁹

M. Navrátil se však nespokojil s pouhou povrchní prohlídkou Paříže, tedy neprohlédl si pouze tu její část, kde se nalézaly velké bulváry a elegantní pařížská společnost. Jakmile odbočil do postranních uliček, objevila se špína, malé domky, lidé v ošuntělých šatech a bídné záchody „*zrovna tak jako na některém odstrčeném, předměstí varšavském.*“²¹⁰ Quidovi Šimkovi zase tyto úzké uličky se špinavými domy připomínaly neapolské předměstí.²¹¹

Ani pařížský noční život nemusel být vždy nóbl a chic. Tuto zažitou představu uvádí M. Navrátil na pravou míru ve své knize *Svaté město Victora Huga*: „*I v jiném ohledu panuje u nás mylné mínění co se týče Paříže v příčině mravů. Každý myslí, že tam je nejlepší škola naučiti se dobrému tónu, společenskému taktu a pěkným mravům. Zatím – chyba lávky! Právě v Paříži je ten nejnevázanější život. A co dovolují si kupříkladu studenti v tak zvané čtvrti latinské na Bulmišu,*“²¹² *tak by se u nás nesměl chovati nikdo. Strážník se směje výstřednostem mladé krve – u nás by přišel jménem zákona a řekl by «Sebere se a zavře se.»*“²¹³ Dále M. Navrátil popsal, jak vypadala typická zábava ve studentském podniku Paradis latin v Latinské čtvrti: „*Na jevišti zpívají tu šansonetky, produkují se umělci, vystoupí nějaký zpěvák a obecenstvo ho doprovází, takže tento mnohdy ani zpívat nemusí. Studenti tu lezou na stolice, ba dokonce vystoupí na stůl, mlátí holemi, vůbec je tu takový spektakl, který nikde jinde není k spatření. Je to vlastně horoucí peklo a žádný ráj.*“²¹⁴ V zahradě Moulin Rouge se zase jezdilo na oslech, prohlíželo se v karikujících zrcadlech a samozřejmě se také tančilo. M. Navrátil však varuje turisty tanečníky: „*Vezmeš-li nějakou děvku k tanci, ihned má žízeň*“²¹⁵ a tudíž bylo nutné jí okamžitě koupit sklenici piva. Jak vyplývá z předchozích citací, Paříž byla považována za město protikladů. Jednak to bylo v představách českých obyvatel kulturní centrum plné elegantních a uhlazených lidí, ale zároveň také město pokleslé zábavy a hříchu.

Do utkvělé představy Čechů o kulturní a elegantní Paříži se tak pomalu začínal vkrádat obraz pokleslých nemravných zábav. Ale i přes tyto negativní zkušenosti zůstávala Paříž v očích cizinců evropským městem všech měst. Konec konců bylo třeba poznat i ty stránky pařížského života, o kterých se v turistických průvodcích nepsalo. P. Růžička o

²⁰⁸ Michael NAVRÁTIL, Paříž a její půvaby. Cestovní dojmy, Milan Nedvídek, Tábor 1900, s. 11

²⁰⁹ op.cit., s. 10

²¹⁰ op. cit., s. 14

²¹¹ ARML, fond : Sběrka Q. Šimka, inv. č. 19S-D-1, rukopis Cesta do Paříže 1900

²¹² Zkratka pro Boulevard St. Michel

²¹³ Michael NAVRÁTIL, Svaté město Victora Huga, Vzpomínka na Paříž, J. R. Port, Plzeň 1897, s. 5

²¹⁴ Michael NAVRÁTIL, Paříž a její půvaby. Cestovní dojmy, Milan Nedvídek, Tábor 1900, s. 57

²¹⁵ op. cit., s. 58-59

nočním životě v Paříži píše: „Rozumí se, že kdo je v Paříži, také se podívá na pravý francouzský kankán, jenž se každodenně tančí ve velkých sálech Bal Mabile a Jardin Bullier. Tančí tu zvláště rádi studenti s grisetkami. Figury, jež se tu při française provádějí, vynikají nad naši fádni čtverylku nejen lepostí a elegancí, ale i nevázanou bujností. [...] Domáci Pařížan uvede nás i do oněch tajností pařížských, jež nebývají v Baedekeru uvedeny, jež ale chladný pozorovatel mravů lidských nemá vynechat.“²¹⁶

Ve srovnání s Paříží, Londýn českým turistům příliš neučaroval. Londýn byl považován za hlučné město plné dýmu. Antonín Frič o Londýnu píše: „Rychlým letem železnice blížil jsem se k Londýnu, a brzy poznal jsem dle [...] uhelného dýmu, že jsem u cíle [...]. První dojem, který Londýn na cizince činí jest sice jistě velkolepý, ale spolu též smutný a drsný – vše je mlhou zahaleno, všude jest cítit kamenouhelný čmoud a prsa bojí se vtáhnout do sebe ten nezdravý vzduch. Omámen hlukem vozů a množstvím lidu potácí se člověk dlouhými ulicemi nízkých jednotvárných domů a musí sebrati všecky síly, by k nějakému ourazu nepřišel.“²¹⁷ Oproti Paříži, městu zábavy a radovánek, byly neděle v Londýně svěceny jako dny odpočinku. Jak se vyjádřil Antonín Frič: „[...] posvátné ticho panuje všude a nelze nikam jít než buď do kostela nebo na procházku.“²¹⁸

Ani Chicago, kde se konala světová výstava v roce 1893, nebylo hodnoceno lépe. František Adolf Hering ho nazývá městem protikladů. V centru Chicaga byly široké vydlážděné ulice lemované výškovými budovami, bankami a obchody. Jakmile se však vyšlo z centra, octl se člověk na úzkých prkenných chodnících v ulicích plných prachu a bláta obklopených jednopatrovými domky montovanými v továrnách podle jednotné šablony.²¹⁹ Co naopak Hering hodnotil kladně, byla četnost parků ve městě a snadno dostupná kvalitní pitná voda.²²⁰

Obecně se však u českých návštěvníků světových výstav objevuje pocit: všude dobře, doma nejlíp. Cizina mohla být sebeskvělejší, ale doma bylo doma. Renáta Tyršová během svého pařížského pobytu 1889 napsala: „Paříž je krásná, ale Praha líbí se mi předce ještě lépe a těším se již, až tu naši stověžatou matičku českou zas spatřím. Těším se tím více, že mezi těmi šedými zdmi naleznou nejen svoji dobrou maminku, jež toužebně mne očekává, ale také dobré a známé přátele, po česku upřímné.“²²¹ Rovněž Vojta Náprstek, obdivovatel Londýna, se těšil na návrat do Prahy, i když k ní měl jisté výhrady: „Londýn vypadá ohromně

²¹⁶ P. RUŽIČKA, Vzpomínka na Paříž, O poslední výstavě světové, ČT, roč. I, květen 1889, č. 5, s. 70

²¹⁷ Antonín FRIČ, Cesta do Londýna 1861, Živa, roč. 9, 1861, s. 128

²¹⁸ Tamtéž

²¹⁹ F. A. HERING, Cestovní upomínky z Ameriky, J. Otto, Praha 1896, s. 48

²²⁰ op. cit., s. 51

²²¹ Archiv V. Náprstka, karton č. 44, inv. č. 38, Renáta Tyršová Josefě Náprstkové, 10. 10. 1889, Paříž

na mapě a v popisech, ale ve skutečnosti je ještě ohromnější. Navždy v takovém Babyloně žít jako je Londýn bych si nikdy nepřál, to mě naše malinké městečko na Vltavě předce milejší, jen bych si přál, aby náš lid měl trochu více toho «špiritusu», kterého mají Angličané až nazbyt.²²² Neznamená to však, že by čeští cestovatelé neuměli být k českým poměrům kritičtí. Typicky český nešvar, který byl samotnými Čechy během cestování v zahraničí vnímán nejčastěji, byla závist a nepřejícnost druhému. Jiří Guth-Jarkovský tuto, pro něj typicky českou vlastnost, srovnal během své návštěvy světové výstavy v St. Louis s povahou Američanů: „V Americe platí: mám-li se dobře já, ať se i tobě vede. [...] U nás [v Čechách] filosofujeme jinak: mně je zle, tobě tedy nesmí býti dobře.“²²³ Dále Jarkovský shledával Čechy ve srovnání s Američany za příliš plaché a nespolečenské.²²⁴

Turistovi tedy bylo doporučováno prohlédnout si kromě světové výstavy také samotné město, kde se světová výstava konala, protože i ono samo pro něho bylo zdrojem ponaučení. Nejenže si mohl turista ve městě prohlédnout historické památky, ale mohl rovněž pozorovat tamější obyvatele, jejich vzhled, chování a zvyklosti. Stejně tak se Češi seznamovali s představami a názory, které o nich měli tamější obyvatelé. Čeští cestovatelé na sebe rádi upoutávali pozornost tím, že mezi sebou mluvili česky, cestovali oblečení do čamar a bavili se tím, jak si okolní cizinci lámou hlavu, odkud pocházejí. Tak píše Antonín Frič o své cestě lodí na londýnskou světovou výstavu 1862, kterou absolvoval se dvěma dalšími Čechy: „Činilo nám to zvláštní vyražení na celé cestě a zvláště na lodi, nechat na sobě znáti, že neumíme německy, rozmlouvající mezi sebou česky a s kapitánem anglicky, čímž přivedli jsme své spolucestovatele do rozpaků, co asi jsme za národ. Konečně usoudili, že moji společníci jsou Španělové a já že jsem byl již dlouho v Anglicku. Jiní měli nás dle čamar za Maďary, ale že jsou na světě též Slované, to žádnému z nich nenapadlo.“²²⁵

Rovněž vzezření obyvatel cizího města neuniklo pozornosti českých turistů. F. A. Heringa například udivovalo, že módou amerických dam bylo nechávat si plombovat zuby zlatem. „Nezvyklý dojem učiní na cizince, zatřpytí-li se v ústech spanilé Američanky při konversaci celá řada zlatých a pozlacených zoubků.“²²⁶ poznamenává F. A. Hering. Častý výskyt zkažených zubů Američanek pak přisuzuje přílišnému mlsání cukrovinek, pití ledové vody a častému pojídání zmrzliny, „za kterou by se nejbídnější náš cukrář styděl.“²²⁷

²²² Archiv V. Náprstka, karton č. 65, inv. č. 104, Vojta Náprstek Josefě Náprstkové, 24. 7. 1862, Londýn

²²³ Jiří GUTH-JARKOVSKÝ, Moje prázdniny v Americe, Feuilletony a causerie z výstavní cesty, Nakladatelské družstvo máje, Praha (rok vydání neuveden), s. 17

²²⁴ op. cit., s. 93

²²⁵ Cesty po Evropě a Americe Dra Antonína Friče, Edvard Beaufort, Praha 1900, s. 140-141

²²⁶ F. A. HERING, Cestovní upomínky z Ameriky, J. Otto, Praha 1896, s. 81

²²⁷ Tamtéž

Vyhlášenými kráskami byly Pařížanky. Toto klišé poopravila Renáta Tyršová v dopise Josefě Náprstkové z pařížské výstavy 1889: „*Pařížanky jsou hezké dokud jsou mladé, ale příliš se malují.*“²²⁸ M. Navrátil se o Pařížankách vyjádřil podrobněji: „*Pařížané jsou lid dobrosrdečný, dobrý. Mezi muži možno nalézt dosti krásných tváří, ale mýlil by se ten, kdo by chtěl nalézt spanilou Pařížanku. Ty jsou šarmantní, půvabné, okouzlující, nenucené svým chováním, zkrátka chic, jak to všichni národové zovou, ale krásné nejsou. Jakkoli co do krásy Pařížanka s Vlaškou, Vídeňkou závoditi nemůže, má její gracilita cenu nemenší. Její pohyby a chování je netušeně půvabné, tělo méně plných forem, útlé, podobné jako u Italek. Velkou ruku nebo nohu u dámy ve Francii nespatriš.*“²²⁹ Co se týče zájmů pařížských obyvatel, podle M. Navrátila je nezajímalo nic než „*pes, kočka, dostihy, sázky a rybolov.*“²³⁰

Celkově však byli Pařížané vnímáni jako lidé, kteří se vůči cizincům chovají s povýšeným odstupem. O této vlastnosti Pařížanů bylo napsáno v Hlasu národa v roce 1889 následující: „*Velký národ, velký duševně i hmotně rozkvétá, i když ostatní svět zná povrchně a město [Paříž], které jest obrovským přílivem cizinců jisto, i když jim přes všechnu zdvořilost a lahodnost ve svých novinách den co den dává na srozuměnou, že jsou přece jenom lidé trochu nižší kategorie, považují se snadno za celý svět a milují ostatní lidstvo jen jako potřebné svědky své slávy.*“²³¹ Co bylo naopak na Francouzích hodnoceno pozitivně, byla jejich trpělivost, s jakou uměli čekat, i když se toto čekání ukázalo jako marné. „*V čekání jest Francouz mistrem,*“ psalo se v Hlasu národa, „*i pak, musí-li čekat nadarmo, nedá se vzhledem k jiným národnostem skoro nikdy unést k výstřednosti.*“²³²

Kromě Pařížanů budili v Paříži pozornost u českých turistů, a pravděpodobně nejen u nich, turisté angličtí. Návštěvníci světových výstav z britských ostrovů představovali typ turisty ad absurdum. Zatímco se obyčejně turisté, kteří navštívili vrchol Eiffelovy věže, dlouze kochali výhledem na Paříž z ptačí perspektivy, Angličan „*sotva otočí se na věži, již s nejbližším ascenseurem*“²³³ *dá se svéztí dolů. Chce jen na [Eiffelovu] věž, aby mohl říci jednou při návratu domů: «Byl jsem tam také.»*“²³⁴

Při návštěvě města, ve kterém se konala světová výstava, docházelo k paradoxní situaci. Turista chtěl kromě výstaviště poznat také město a jeho obyvatele, ale ve městě obvykle došlo kvůli světové výstavě k takovým změnám, že zdaleka nevypadalo jako

²²⁸ Archiv V. Náprstka, karton č. 44, inv. č. 38, Renáta Tyršová Josefě Náprstkové, 10. 10. 1889, Paříž

²²⁹ Michael NAVRÁTIL, Svaté město Victora Huga, Vzpomínka na Paříž, J. R. Port, Plzeň 1897, s. 4

²³⁰ op.cit., s. 7

²³¹ Hlas národa, 10. 5. 1889, č. 128, Světová výstava v Paříži

²³² Hlas národa, 11. 5. 1889, č. 129, Světová výstava v Paříži

²³³ výtahem

²³⁴ Michael NAVRÁTIL, Paříž a její půvaby. Cestovní dojmy, Milan Nedvídek, Tábor 1900, s. 20

obvykle, když se v něm světová výstava nekonala. Josef Kuffner píše: *„Jsme zase o jedno zklamání bohatší! Totiž my, co jsme za záminkou výstavy vyjeli na Sekvanu, abychom na pařížské eleganci zase trochu si narovnali svoji chuť, poněkud už porouchanou. Elegantní Paříž? Kde pak je vlastně? Běželi jste na bulváry, vnikli do zrcadlových síní předních restaurantů, zaplatili židovi v lokaci dvojnásob za vstupenku do divadla, ve výstavě spěchali jste od pavilonu k pavilonu. Všude plno lidu, hluk, tlačence, nouze o místo. Lidí jako smetí, pravda, ale elegance? [...] Nikde po ní stopy. Nikde ani postavy, která by stála za ohlédnutí. [...] Zkrátka, kdo byl v Paříži o výstavě, neviděl Paříž, pravou Paříž. Ta pravá, elegantní Paříž nebyla doma, vystěhovala se na dobu výstavy. Přenechala město cizincům a domácím spekulantům, kteří toho mají zapotřebí. Sama se odklidila, aby ji nebylo vidět, aby byla ušetřena nezřízenou zvědavostí hltavých návštěvníků. A tak se stalo, že jsme viděli Paříž bez Pařížanů, Paříž, která si nebyla podobna, Paříž, jaká nebývá, jaká není, zkrátka Paříž, která nebyla Paříží.“*²³⁵ Josef Kuffner se domníval, že příčinou exodu elegantních Pařížanů z Paříže po dobu světové výstavy byla skutečnost, že tito elegantní Pařížané nebyli přívrženci Francouzské republiky, na jejíž počest se světová výstava 1889 konala, a proto raději z Paříže odjeli, aby výstavě nedělali reklamu. Také M. Navrátil vyvrací představu elegantně oblečených obyvatel Paříže: *„Po ulici se mnoho na zevnějšek nehledí. Po boulevardech potkáš profesory, studenty v docela prostém, obyčejném, ošumělém oděvu. Za to hledí Francouz velice, až přepjatě, na čisté prádlo. Cestuje-li, vystoupí na každé větší stanici a mění svůj límec a manchety. V tom u nás panuje omyl, ježto se všeobecně za to má, že v Paříži najdeš všude nejskvostnější toaletu. Do koncertu, do divadla a do soirée dostaví se ovšem obecenstvo v bezvadné toaletě. Po ulici chodí dámy v prostých černých šatech.“*²³⁶

Elegantní Pařížané v Paříži scházeli. Zato zde bylo početně anglických turistů. Josef Kuffner měl dokonce během své návštěvy světové výstavy v Paříži 1889 pocit, že na ní potkal více Angličanů než Francouzů.²³⁷ Na výstavišti se dá anglický turista lehkou rozpoznat, a to svým nezvyklým chováním: *„Ostatní obecenstvo přichází na výstavu kvůli honneur, přichází se poklonit k oltáři kultury a vymoženosti lidského ducha, kráčí s úctou kolem vystavených předmětů, podívá se, zakývá zbožně hlavou a uctivě se ubírá dále. Jediný Angličan a hlavně Angličanka, obyčejně matka s dcerami, zastavují se opovážlivě, oslovují vystavovatele, ohmatávají věci, nabízejí cenu a smlouvají.“*²³⁸

²³⁵ Josef KUFFNER, Chvilé a otázky, Volné listy z kroniky rozvoje společenského, národního a osobního 1883-1893, Bursík a Kohout, 1894, s. 326

²³⁶ Michael NAVRÁTIL, Svaté město Victora Huga, Vzpomínka na Paříž, J. R. Port, Plzeň 1897, s. 5

²³⁷ Josef KUFFNER, Chvilé a otázky, Volné listy z kroniky rozvoje společenského, národního a osobního 1883-1893, Bursík a Kohout, 1894, s. 328

²³⁸ op. cit., s. 329

Vojta Náprstek ve svém dopise z londýnské výstavy 1862 vnímá Angličany velmi pozitivně: „Angličan je vcelku všude přímý, čistě praktický chlapík, poctivý, pracovitý a hrdý na svůj národ a to vším právem. Každý se kterým jsem se posud setkal byl nad míru vlídný a úslužný a na moje steré otázky dostávám vždy ochotně odpovědi a poučné. To samé platí i o dámách s kterými jsem se v rozličných ústavech neb v rodině sešel.“²³⁹

Při procházkách městem nebo výstavištěm bylo neustále třeba mít se na pozoru před kapsáři či jinými podvodníky. Ti jako by byli světovými výstavami doslova přitahováni. O situaci v Chicagu během světové výstavy F. A. Hering píše: „Pro úplnost sluší podotknouti, že i zlodějství, lup a všecka ničemnost nachází se v Americe na obdivuhodně vyvinutém stupni. [...] I v tomto ohledu jest Američan «the greatest of the world». V Chicagu asi všecka chátka obojího pohlaví a lupičská čeládka celé Ameriky v době výstavy měla stálý kongres; neboť postavy, které člověk večer na ulicích potkával, ponoukaly pokaždé přesvědčiti se, je-li revolver v obvyklé kapse.“²⁴⁰ Ani Vojta Náprstek se během své londýnské návštěvy 1862 kapsářům nevyhnul. Ve svém zápisníku si dne 8. července poznamenal: „Na Haymarketu byl jsem okraden, tobolku mně vytáhli z kapsy.“²⁴¹

Ptáme-li se, jak cizinci vnímali Čechy, v případě Francouzů, byla situace velice komplikována jejich špatnými zeměpisnými znalostmi. V lepším případě byli Češi považováni za Maďary.²⁴² Češi však byli ve francouzském prostředí často zaměňováni rovněž za cikány, a to z toho důvodu, že francouzské slovo *bohémien* znamená nejen český, ale také cikánský. V Hlasu národa bylo povědomí Francouzů o Česích popsáno v roce 1889 následovně: „Francouzi si sami postačí, zpravidla neučí se vůbec cizím jazykům a necestují, a proto jsou jim Čechy se svými poměry asi tak vzdáleny jako nám Teherán. Brzo pokládají Rakušany za celistvý zvláštní národ, brzo nás mají podle dualistického dělení říše za Němce nebo podle domnělé podoby jmen za Maďary, ne-li již za cikány. Vyměňování [zaměňování] s cikány ani ze společnosti vzdělané zde posud dokonce není vyloučeno.“²⁴³ O nedostatečné orientaci Francouzů ve slovanských poměrech napsal rovněž francouzský slavista Louis Léger: „[...] moji drazí sourodáci snadno se nadchnou, pociťují vždy potřebu tleskati někomu nebo něčemu. Čtyřicet tomu let, co u nás se volalo: Ať žije Polsko! Dnes volá se: Ať žije Rusko! Dva tyto výkřiky shrnují v sobě vše, co většina Francouzů věděla kdy o světě

²³⁹ Archiv V. Náprstka, karton č. 65, inv. č. 104, Vojta Náprstek Josefě Náprstkové, 24. 7. 1862, Londýn

²⁴⁰ F. A. HERING, Cestovní upomínky z Ameriky, J. Otto, Praha 1896, s. 83

²⁴¹ Archiv Vojty Náprstka, Zápisky Vojty Náprstka z jeho návštěvy londýnské výstavy 1862, zatím bez inventárního čísla, s. 40

²⁴² Michael NAVRÁTIL, Paříž a její půvaby. Cestovní dojmy, Milan Nedvídek, Tábor 1900, s. 70-71

²⁴³ Příloha Hlasu národa, 2. 6. 1889, Světová výstava v Paříži

slovanském. Pro široké vrstvy, které myslí o sobě, že jsou osvíceny, národnosti méně známé nežli Polsko a Rusko tvoří část jakéhosi Uherska více nebo méně balkánského.“²⁴⁴

Během pařížských světových výstav byli turisté rozlišováni pouze na dvě kategorie: na Angličany, kteří byli většinou movití a pro hoteliéry a majitele restaurací představovali tučný zisk, a na ty ostatní. „Mluvte v Paříži kterou chcete cizou řečí, mají vás za Angličana.“²⁴⁵ tvrdí Josef Kuffner a dodává: „Nechcete-li být Angličanem, nejste ničím. Neboť považovati vás za Němce galantní Pařížan nechce a na jinou národnost si nevzpomene.“²⁴⁶

Podle Jiřího Gutha-Jarkovského si však ostatní evropské národy neměly ohledně znalostí o Česích nic co vyčítat a ve svém *Turistickém katechismu* dodává: „Na cestách poznáme nejlépe, jak je krutý osud býti příslušníkem národa malého, opuštěného, pomlouvaného, porobeného, o němž nikdo neví, a ví-li, ví věci nepěkné, z úst a novin nám krajně nepřátelských.“²⁴⁷ Tento názor potvrzuje Antonín Frič, který v roce 1861 navštívil křišťálový palác v Sydenhamu, nedaleko Londýna, ve kterém bylo mimo jiné vystaveno české sklo. K tomu Antonín Frič dodává: „Bohužel jest to ale skoro všechno, co Angličané o českém království vědí, a jen někteří vzdělanci mají známost o tom, že Mistr Jan Hus byl Čech, a teprva v nejnovější době zvykají si čtenáři Times na myšlenku, že nejsme toliko [...] část Německa, nýbrž samostatný národ, sdílející osud s Maďary a Vlchy.“²⁴⁸

Tato neinformovanost a dezinformovanost dala podnět ke vzniku knihy, která měla ve frankofonním prostředí šířit pravdivá fakta o Česích, jako o jednom z neněmeckých národů Rakouska Uherska.²⁴⁹ Kniha dostala název *La Bohême historique, pittoresque et littéraire* a jejími autory byli Josef Václav Frič²⁵⁰ a Louis Leger.²⁵¹ Vyšla k příležitosti pařížské světové výstavy 1867 v pařížském nakladatelství Librairie internationale. Pařížská světová výstava měla knize zajistit dostatečný odbyt, aby se tak mohly informace o českém národu šířit mezi

²⁴⁴ Louis LEGER, Paměti slavomilcovy, nákladem týdeníku Student, Praha 1907, s. 3

²⁴⁵ Josef KUFFNER, Chvilé a otázky, Volné listy z kroniky rozvoje společenského, národního a osobního 1883-1893, Bursík a Kohout, 1894, s. 329

²⁴⁶ Tamtéž

²⁴⁷ Jiří GUTH-JARKOVSKÝ, Turistika, Turistický katechismus, Baset, Praha 2003, s. 153

²⁴⁸ Antonín FRIČ, Cesta do Londýna 1861 - dokončení, Živa, roč. 9, 1861, s. 201-202

²⁴⁹ Brožurka v angličtině obsahující všeobecné informace o českém národu chtěl vydat už Vojta Náprstek po zkušenostech s neinformovanou anglickou veřejností, se kterou přišel do styku na londýnské světové výstavě 1862. Tento plán však nakonec nebyl uskutečněn. - Jiří MAJER, Počátky musea Vojty Náprstka, in: Sborník Národního musea v Praze, Acta Musei nationalis praeae, svazek X-A-historický č.3, red. Gustav Skalský, Praha 1956, s. 119, pozn. 73

²⁵⁰ Od roku 1859 pobýval v Paříži.

²⁵¹ Louis Leger byl francouzský slavista, který v roce 1864 podnikl svou první vědeckou cestu do Čech. Od roku 1868 přednášel na Sorbonně ruskou mluvnici, mezi lety 1871-1872 vydával v Praze časopis La Correspondance slave, jehož hlavním cílem bylo posílit česko-francouzské vztahy. V roce 1885 byl jmenován profesorem slovanských jazyků a literatur na Collège de France. Udržoval styky s J. V. Fričem, Juliem Grégrem, Emanuele Tonnerem a s dalšími Čechy. Byl dopisovatelem časopisu Osvěta.

co největší počet lidí. Kniha čítala celkem 470 stran a obsahovala statě různých autorů,²⁵² které byly rozděleny do dvou hlavních celků: historie českých zemí a česká literatura. Kniha kromě samotných textů obsahovala 21 rytin, mapu českého království a šest českých písní přeložených Louisem Legerem do francouzštiny. Kniha vyjadřovala, jak chtěla být část Čechů vnímána cizinci. Měla podat svědectví o vyspělosti a dlouhé tradici české kultury sahající až do středověku a rovněž měla rozptýlit mylné domněnky Francouzů o maďarském, německém či cikánském původu Čechů a vysvětlit jejich postavení v Habsburské monarchii. Dílo vznikalo narychlo a od počátku byli autoři nuceni potýkat se s finančními obtížemi. Ani spolupráce mezi Josefem Václavem Fričem a Louisem Legérem nebyla ideální, o čemž svědčí stížnosti Josefa Václava Friče v dopise Louisi Legérovi: „*Vy jen se usmějete a pokrčíte rameny! Ale bude-li to tak dále trvat, budeme za tři léta hotoví. V tiskárně praví zas, že se jim zlomila mašina, a tak už hrom potluč všecko! [...] Prospektus zase není hotov! Byl jsem v tiskárně, je to k zoufání! Vy také nemáte korekturu, a tak se nic, pranic nedělá [...]*“.²⁵³ Do svého zápisníku si poté Josef Václav Frič poznamenal: „*Stálo to práce, než jsem to s rozmarným Legérem přivedl do proudu.*“²⁵⁴ Kniha tedy nakonec vyšla, ale nevyvolala prakticky žádný ohlas a zcela zapadla v ruchu pařížské světové výstavy. V Rakousku-Uhersku kniha pro změnu u vlády vzbudila podezření a byla odsuzována. Proto když bylo toto dílo vystaveno na české národopisné výstavě v Praze v roce 1895, byly vystaveny pouze jeho desky, uvnitř kterých se nalézal jakýsi spis z oboru chemie.²⁵⁵

---

²⁵² Jednalo se například o příspěvky : Louis Leger – La Bohême et les Habsbourg, Documents relatifs à Jan Žižka, La Chronique de Dalimil, Josef Frič – Le congrès slave de Prague 1848, Karel Sabina – Slavisme et panslavisme, Sofie Podlipská – Les ruines de la Bohême, L. Mieroslawski – L'insurrection des Husites en Bohême, Ludovic Brzozowski – Jan Ámos Komenský, Alexandre Chodzko – La renaissance littéraire en Bohême, Contes populaires tchèques.

²⁵³ J.V. Frič v dopisech a denících, uspořádal Karel Cvejn, Československý spisovatel, Praha, 1955, s. 164-165

²⁵⁴ op. cit., s. 165

²⁵⁵ Louis LEGER, Paměti slavomilcovy, nákladem týdeníku Student, Praha 1907, s. 44

1.7 Quido Šimek, typický turista na světové výstavě

Názorným příkladem cestovatele turisty nám může být litomyšlský kupec Quido Šimek, který po sobě zanechal rukopis cestopisu líčící jeho pouť na pařížskou světovou výstavu 1900.²⁵⁶ Na výstavu se vypravil spolu se svými třemi přáteli: čalouníkem Františkem Sobotkou (1862-1919), majitelem továrny na výrobu olejů Janem Vandasem (1872-1928) a knihkupcem Karlem Veselíkem (1873-1936).²⁵⁷

Od dubna 1900 shromažďovali tito čtyři přátelé všechny informace potřebné na cestu na světovou výstavu. Ty z tisku příliš povzbudivé nebyly. Stále nedokončené pavilony na výstavišti a dražota v Paříži způsobená přívalem návštěvníků světové výstavy rozhodně k návštěvě výstavy nelákaly. Kvůli narychlo dokončovaným stavbám na výstavišti pak docházelo k různým nehodám. Tou největší bylo zřícení 115 metrů dlouhé a pět metrů široké cementové lávky pro pěší, která spojovala Champs de Mars s jednou z hlavních atrakcí výstavy, obřím glóblem. Nehoda si vyžádala devět mrtvých a několik raněných.²⁵⁸

Situaci litomyšlských přátel ještě navíc komplikovala skutečnost, že ani jeden z cestovatelů neovládal francouzštinu. Rovněž vyřizování ubytování, získávání cestovních průvodců a opatření jízdenek na vlak vyžadovalo jisté úsilí, a tak se čtyři litomyšlští měšťané sami sebe několikrát ptali, zda jim návštěva světové výstavy opravdu stojí za to. Nakonec

---

²⁵⁶ Quido Šimek (1857-1933) se narodil jako čtvrtý z pěti dětí v rodině litomyšlského kupce Josefa Šimka. Studoval na litomyšlském piaristickém gymnáziu, ale studia nedokončil. U otce se učil kupeckému řemeslu a v letech 1873 až 1875 byl na zkušené ve Vídni, kde se rovněž zdokonalil v němčině. Od roku 1875 vypomáhal v rodinném obchodě a zaváděl zde novinky, kterým se přiučil ve Vídni (např. zřízení výkladní skříně). Po smrti otce (1873) a matky (1877) převzal Quido Šimek vedení rodinného obchodu. Této činnosti se věnoval až do roku 1911. V letech 1886 až 1904 byl členem zastupitelstva Litomyšle. Byl rovněž členem mnoha českých vlasteneckých spolků jako například Vzdělávacího spolku v Litomyšli, Muzejního spolku, Obchodního grémia, Klubu velocipedistů nebo recesistického spolku Hnízdo kosů litomyšlských. Roku 1893 podnikl Quido Šimek cestu po Itálii, v roce 1896 navštívil průmyslovou a živnostenskou výstavu v Berlíně a v roce 1900 pařížskou světovou výstavu. Podílel se na vzniku městského muzea v Litomyšli, ve kterém pracoval do roku 1912. Vzhledem ke svým rozsáhlým veřejně prospěšným aktivitám byl Quido Šimek považován Československou obchodnickou besedou v Praze za ztělesnění ideálního typu kupce, který má v rámci svého kupeckého povolání i vyšší zájmy než jen vydělávání peněz. V závěru svého života se již Quido Šimek věnoval výhradně svému sběratelskému koníčku, hlavně své numismatické sbírce, sbírce starožitností a umělecko-průmyslovým výrobkům. Pokračoval rovněž ve psaní rodinné kroniky a později sepsal také kroniku města Litomyšle za první světové války. Quido Šimek zemřel 22. 7. 1933 a na své přání byl pohřben žehem. Podrobnější informace o Q. Šimkovi viz Martin BOŠTÍK, Quido Šimek (1857-1933), Život a dílo neobyčejného litomyšlského kupce, Paseka, Praha-Litomyšl, 2007 a Martin BOŠTÍK, Hnízdo kosů litomyšlských 1889-1903, K dějinám spolkového života v Litomyšli na přelomu 19. a 20. století, Regionální muzeum v Litomyšli, Litomyšl 2006

²⁵⁷ K. Veselík navštívil Paříž již v roce 1889 při příležitosti tamější světové výstavy v rámci červencové výpravy. – Z Prahy do Paříže, Průvodce po cestě Horními Rakousy, Solnohradskem, Tyrolskem, Vorarlberskem, Švýcarsy a Francií. Seznam účastníků červencové výpravy do Paříže 1889, Praha 1889

²⁵⁸ Pražský ilustrovaný kurýr, ilustrovaná příloha Hlasu národa, 5. 5. 1900, č. 124, Globus nebeský, místo neštěstí na pařížské světové výstavě, viz příloha č. 8

usoudili, že stojí. Už jen proto, že celá Litomyšl pařížskou světovou výstavou doslova žila a „lid místo obvyklého Dobrého jitra se tázal mezi sebou *Pojedete do Paříže?*“²⁵⁹

S prosbou o pomoc se obrátili na člena litomyšlského humoristického spolku Kosí hnízdo, jakéhosi Wágnera, který tou dobou pobýval v Paříži. Wágner ale na jejich prosbu nereagoval, a tak byli litomyšlští cestovatelé odkázáni sami na sebe. Trasa cesty do Paříže byla nakonec stanovena přes Norimberk, Štrasburk a zpáteční cesta vedla přes Švýcarsko, Tyrolsko a Solnohradsko. Dne 2. června 1900 nasedla čtyřčlenná skupina litomyšlských cestovatelů do vlaku na litomyšlském nádraží, kam se s nimi přišli rozloučit jejich příbuzní a známí a také zástupci různých místních spolků od Sokolů po Divadelní jednotu, jelikož Quido Šimek se svými přáteli byli první z Litomyšle, kteří se vypravili na pařížskou světovou výstavu 1900. Přes Kolín a Český brod se Litomyšlští dostali do Prahy, kde si v Živnostenské bance vyměnili francouzské a německé peníze a Quido Šimek si rovněž za dvanáct zlatých zakoupil cestovní havelok. První zastávka byla v Norimberku, kde se cestovatelé ubytovali a prohlédli si historické pamětihodnosti města. Po večeři se pak vydali znovu ven do ulic, aby se seznámili s norimberským nočním životem. Ve svém cestopise Quido Šimek rovněž popisuje taktiku všemi mastmi mazaného turisty, který si chce prohlédnout interiér restaurace, aniž by si v ní cokoli objednal: „*Prohlédli jsme několik skvostných restauránů hotelních i koncertních, aniž bychom si něco byli porouchali, všude jsme to prošli a na otázky číšníků, co si přejeme, byla vždy stejná odpověď, že hledáme profesora Vobejdu z Litomyšle.*“²⁶⁰

Další zastávkou byl Stuttgart. Ten si Litomyšlští během odpoledne zběžně prohlédli a večer již seděli ve vlaku směr Paříž. Co ale cestovatele ve Štutgartu nejvíce nadchlo bylo pravděpodobně zdejší nádraží. Quido Šimek o něm píše: „*[...] svou rozsáhlostí, praktickým zařízením a zároveň s báječnou elegancí, se nám náramně líbilo. I na záchodě jsme viděli novinku; oddělení pro odbývání větších procesů jsou ovšem jako všude jinde dvěřmi uzamčeny, ale zde jsou opatřeny dvěře automatem a po vhození 10ti pfeniku do dírký dvěří se tyto otevrou. Papíru jest po vhození 5ti pfeniku jakékoliv množství k dispozici. Jest vidět, že tu o pohodlí obecnstva cestujícího jest postaráno, ale ne zadarmo.*“²⁶¹

Dne 5. června 1900 kolem druhé hodiny odpoledne dorazila skupinka litomyšlských cestovatelů do Paříže. Ač téměř již od Štrasburku vyhlíželi netrpělivě z okénka vlaku, zda náhodou někde v dálce nezahlednou Eiffelovku, jejich první dojmy z Paříže byly smíšené, radost z dosažení cíle cesty se střídala s obavami z neznámého prostředí: „*Radost naše se jaksí ve vagóně rázem změnila v strach nad tím hrozným městem a nad tím nám neznámým*

²⁵⁹ ARML, fond : Sběrka Q. Šimka, inv. č. 19S-D-1, rukopis Cesta do Paříže 1900

²⁶⁰ Tamtéž

²⁶¹ Tamtéž

*brebentěním a křičení lidí nám cizího. Třesoucí rukou a mlčky tahali jsme naše zavazadla z vagónu a strachuplně jsme se ubírali za lidem ostatním v duchu uvažující, jak se s tou naší češtinou v Paříži hned na nádraží, kde takový šum a ruch panoval, protlučeme. Nadšení pro Paříž bylo v tu chvíli to tam.*²⁶²

Ani po vystoupení z vlaku se litomyšlským cestovatelů nezdála Paříž příliš okouzlující, a to z toho důvodu, že budovy nacházející se v blízkosti Gare de l'Est, kam litomyšlští přijeli, nepatřily mezi ty nejvýstavnější. Z nádraží se vypravili rovnou do hotelu.

Protože ani jeden člen výpravy neuměl francouzsky, jen knihkupec Veselík několik slov, domluva v Paříži probíhala více méně rukama nohama. Hotel nedaleko Place de la République, kde měl Quido Šimek se svými přáteli zamluvené ubytování, patřil jakési paní Goebeové, která byla českého původu. To byl pravděpodobně jeden z hlavních důvodů, proč si turisté z Litomyšle tento hotel vybrali. Když však dorazili do hotelu, majitelka zde právě nebyla, a tak si museli poradit jinak. Quido Šimek situaci popsal následovně: „Úzký koridor hotelu jsme vyplnili my a naše kufry úplně a pozoroval-li nás někdo, tak musel říct, že jsme tu němohru sehráli dobře [...]. Já držel dopis paní Goebové a hned německy a hned česky rozkládal, že máme pokoje již zmluveny. Francouzi ovšem nebyli ticho, rozkládali také pořád rukama a konverzační knížka, kterou si Veselík sepsal a v kufru uzavřenou měl, nám tuze málo pomohla. Rukama jsme se smluvili více než takovouto konverzační knížkou.“²⁶³

Jakmile se čtyři přátelé ubytovali, vyrazili na, průvodci tolik vychvalované, velké bulváry, „nejvábnějšího to střediska elegantního života zářné metropole Francie.“²⁶⁴ Bulváry udělaly na Quida Šimka a jeho přátele velký dojem. Opakuje se, tak jako u jiných turistů, kteří navštívili Paříž, opojení z ruchu, který na nich panoval. Quido Šimek ve svém cestopise napsal: „Čím hlouběji jsme do boulevardů těch kráčeli, tím více jsme se do proudu pařížského ruchu bulvardního potápěli nevědouce, kam dříve zraků našich obrátiti. Ohromně široké chodníky do polovice naplněné vyloženým zbožím různých obchodů, u každé kavárny, restaurace, čokolády a cukrárny posázené čtvero řadami kulatých stolků a lidem obsazené v stínu košatých stromů za sebou četně rozestavenými kiosky novinářskými jakož i pisoáry, jsou pořád plny tísnícím se lidem za svým povoláním spěchajícím i zevlujícími elegány pařížskými; k tomu dušený hukot sta a sta fiakrů a omnibusů zde jezdících, dále rámus řvoucích prodavačů novin a vykřikujících lidí s anoncemi i jiných figur obtěžujících chodce nejrozmanitějšími věcmi, a sice od pohledů až do psů ke koupi nabízejícím, konečně nádherné

---

²⁶² ARML, fond : Sběrka Q. Šimka, inv. č. 19S-D-1, rukopis Cesta do Paříže 1900

²⁶³ Tamtéž

²⁶⁴ Tamtéž

*výklady elegantních obchodů, toť malinký jen obrázek těchto boulevardů za dne.*²⁶⁵ Kupec Quido Šimek se zvláště obdivoval pařížským obchodníkům, jak pěkně umí své zboží vystavit do ulice, aniž by ohrožovali procházející chodce. Tato praktika byla naopak v Litomyšli zapovídaná, a to z toho důvodu, že *„o naše výklady si kolemjdoucí rozbije buď hlavu o násatky a koše ven vyvěšené, aneb nedá-li žádný pozor, vlítne lehce do soudku se šmírem naplněného, anebo rozbije pár lahví s okurkami.*²⁶⁶

Litomyšlští turisté došli až na Place de la Concorde, kde se nechali unést pařížským genius loci: *„Jako prostí venkované postavili jsme se u tohoto sloupu [obelisk z Luxoru] a kochali se pohledem z jedné strany až na náměstí Caroussel, [...] z druhé strany jsme viděli vyčuhovat slavobránu výstavní v pozadí množství věží a věžiček výstavních. Na tomto místě jsme se cítili býti v tu dobu již za živa v nebi, neb ta krása a elegance a na všechny strany vypočítaná souměrnost jest zde stojících paláců, a co při tom nejkrásnější, že vše to dekorováno kypří zelení bujících stromů a nádherných parků oku tak lahodící přímo diváka unáší.*²⁶⁷ V Paříži se najednou cítil litomyšlský měšťan jako neotesaný venkovan. To nás přivádí na myšlenku, že totiž cestování na světové výstavy mělo u cestovatelů turistů úplně jiný efekt než získávání znalostí ohledně nejnovějších technických vynálezů či, často tak zkreslené, poznávání jiných národů. Cestovatel turista se především poučil sám o sobě. Po zkušenosti s návštěvou některého ze světových velkoměst mohl český turista pociťovat nejen malost a slabost českého národa, jeho nedostatečnou vyvinutost, izolovanost, provinciálnost, ale také hrdost na slovanský původ a na příslušnost k českému národu, která se mohla projevovat od zpěvu národních písní během cesty až po přesvědčení, že je všude dobře, ale doma nejlépe. Pobyt v cizině nabízel českému turistovi nový úhel pohledu na sebe sama, který by bez styku s cizí zemí a jejími obyvateli nikdy nezískal.

I následující dny zasvětil Quido Šimek se svými přáteli prohlídce Paříže a světové výstavy a téměř na každém kroku si uvědomovali, v čem všem jsou Francouzi oproti Čechům napřed. Co se Quidovi Šimkovi ale zásadně protivilo, byly francouzské záchody. Oč víc jimi byl nadšen na francouzské železnici, o to víc se mu hnusily v Paříži. V Paříži totiž byla většina záchodů tureckého typu, na které nebyli čeští turisté zvyklí. *„Pohodlný pro turisty, kteří mají nohy plné regma, národní záchod pařížský rozhodně není.*²⁶⁸ napsal Quido Šimek ve svém cestopisu.

---

²⁶⁵ ARML, fond : Sběrka Q. Šimka, inv. č. 19S-D-1, rukopis Cesta do Paříže 1900

²⁶⁶ Tamtéž

²⁶⁷ Tamtéž

²⁶⁸ Tamtéž

Litomyšlští navštívili v rámci světové výstavy Eiffelovu věž, prošli ulicí národů a prohlédli si imitaci pařížských ulic šestnáctého století. Od dalších atrakcí je odrazovalo placení drahého vstupného. Kromě popisu vnějšího vzhledu jednotlivých výstavních paláců se Quido Šimek výstavišti ve svém cestopise v podstatě nevěnuje, natožpak abychom zde našli podrobnější zmínku o nějakém vystaveném exponátu.

Během zpáteční cesty se litomyšlští turisté kochali výhledy na švýcarské vrcholky a podnikli i několik výletů. V Kostnici se pak náhodou potkali se čtyřmi Čechy z Nymburka, kteří se rovněž vraceli z pařížské světové výstavy a cestovali s nimi až do Prahy. Do Litomyšle dorazili 18. června 1900. „*Od toho dne sedíme pořád na vavřínech naší pařížské výpravy*“²⁶⁹ ukončuje Quido Šimek svůj cestopis.

1.8 Hromadné zájezdy na světové výstavy

Návštěvnost světových výstav ze strany českých cestovatelů v průběhu devatenáctého století postupně narůstala. V závěru devatenáctého století se potom cesty na světové výstavy staly takřka masovou záležitostí. Procházíme-li český tisk z doby prvních světových výstav, dočteme se v nich o výstavních budovách, o exponátech a atrakcích či o tom, která významná osobnost výstavu navštívila. Nabídky zprostředkování cesty na světovou výstavu pro veřejnost se objevují jen výjimečně. C. k. česká západní dráha nabízela zvýhodněné jízdné do Paříže roku 1867 a 1878. V roce 1867 organizoval Josef Neumeyer společný vlak na světovou výstavu do Paříže, který měl vyjet dne 15. května z Vídně. Cesta druhou třídou stála 140 zlatých, třetí třídou 85 zlatých.²⁷⁰ Dne 7. května 1867 měl vyjet ze Smíchova zvláštní vlak na pařížskou světovou výstavu, vypravovaný kupcem Ferdinandem Müllerem.²⁷¹ Cesta druhou třídou do Paříže a zpět stála 43 zlatých, třetí třídou 30 zlatých.²⁷² Dále Ferdinand Müller nabízel možnost zajištění ubytování v Paříži a německy mluvícího průvodce po výstavě. Müllerův vlak však nakonec 7. května do Paříže nevyjel, protože kvůli zprávách o rozšíření cholery v Paříži, cestu mnoho zájemců zrušilo.²⁷³

Do pařížské světové výstavy 1889 šlo však o ojedinělé akce. V roce 1889 se v tisku začínají objevovat upoutávky cestovních kanceláří (většinou vídeňských) nebo jejich

²⁶⁹ ARML, fond : Sbírka Q. Šimka, inv. č. 19S-D-1, rukopis Cesta do Paříže 1900

²⁷⁰ NL, roč. VII, 17. 3. 1867, č. 76, strana s inzercí (nepaginováno)

²⁷¹ NL, roč. VII, 29. 3. 1867, č. 88, strana s inzercí (nepaginováno)

²⁷² Aby se však cesta mohla uskutečnit za těchto finančních podmínek, bylo třeba, aby se cesty zúčastnilo alespoň 300 osob.

²⁷³ Národní noviny, 2. 5. 1867, č. 5, strana s inzercí (nepaginováno)

předchůdců (většinou české akce), které nabízí zajištění cesty a ubytování v Paříži, popřípadě další služby, za zvýhodněné ceny. Stáváme se tak svědky vzniku českých cestovních kanceláří v moderním slova smyslu, které často ve svých počátcích spolupracovaly s již etablovanými cestovními kancelářemi rakouskými. V českém tisku se v roce 1889 v rámci rakouských cestovních kanceláří nejvíce objevovala reklama první koncesované vídeňské kanceláře G. Schroekla vdova, sídlící na Kolowratring číslo 9 ve Vídni.²⁷⁴ Z českého podnětu byly na pařížskou světovou výstavu 1889 zorganizovány dvě velké české výpravy. První, tak zvaná *Červencová výprava do Paříže*, byla organizována speciálním k tomu ustaveným komitétem. Tu druhou, tak zvanou *Srpnovou výpravu do Paříže*, organizoval KČT.

1.8.1 Červencová výprava do Paříže 1889

Pro organizaci červencové výpravy do Paříže byl dne 24. května 1889 vytvořen komitét červencové výpravy do Paříže, který se skládal z členů Měšťanské besedy, Umělecké besedy a spolku Hlahol.²⁷⁵ Konkrétně se jednalo o barona Salomona Friedberga²⁷⁶ (předseda komitétu), S. Pinkase²⁷⁷ (místopředseda), V. Urbánka²⁷⁸ (první jednatel), V. Hanticha (druhý jednatel), E. Beauforta (pokladník), F. Šáška (účetní), MUDr. J. Skaličku (lékař výpravy), F. Tilsche (lékárník výpravy), V. Kaltmayera a I. Šálka.²⁷⁹ Tento komitét se pravidelně scházel v Umělecké besedě, vydával výzvy k připojení se k červencové výpravě, evidoval přihlášky, vyjednával s drahami slevy jízdného, zajišťoval ubytování během cesty. Komitét rovněž pro účastníky výpravy připravil informační brožurku, kde byl vypsán podrobný jízdní řád cesty z Prahy do Paříže a popsány hlavní zajímavosti, kolem kterých se bude vlakem projíždět.²⁸⁰

²⁷⁴ Hlas národa, 8. 5. 1889, č. 126, strana s inzercí

²⁷⁵ Červencové výpravy do Paříže se však mohli zúčastnit i nečlenové těchto spolků.

²⁷⁶ Emanuel Salomon Friedberg pocházel ze šlechtického rodu, který se na českém území usadil koncem 18. století. Vystudoval vojenskou akademii ve Vídni. Přání stát se malířem nebylo jeho otcem vyslyšeno. Pod vedením Radeckého bojoval v Lombardii a Benátsku. Přispíval do českých novin a psal hesla pro Riegrův naučný slovník. Při tom se nepřestával věnovat své největší zálibě – malování.

²⁷⁷ Soběslav Pinkas (1827-1901), syn Adolfa Maria Pinkase, studoval práva a malířství. V roce 1848 se jako student spolupodílel na zatčení místodržitele Lva Thuna. V letech 1854 až 1869 pobýval mezi umělci v Paříži. Od roku 1869 byl učitelem kreslení na dívčí škole v Praze a zároveň předsedou Umělecké Besedy. Dále se podílel na založení spolku Alliance française a byl korespondentem francouzských listů jako například Siècle.

²⁷⁸ Velebín Urbánek (1853-1892), bratr Františka Augustina Urbánka, českého knihkupce a nakladatele. Nejprve pracoval ve firmě svého bratra, později si založil vlastní hudební nakladatelství. Působil rovněž v Umělecké Besedě, kde organizoval koncertní vystoupení.

²⁷⁹ Z Prahy do Paříže, Průvodce po cestě Horními Rakousy, Solnohradskem, Tyrolskem, Vorarlberskem, Švýcarsky a Francií s mapkou, Seznam účastníků červencové výpravy do Paříže 1889, nákladem komitétu pro červencovou výpravu do Paříže, Praha 1889, s. 32

²⁸⁰ Tato brožurka obsahuje rovněž jmenný seznam účastníků červencové výpravy. Byl nám však dostupný pouze výtisk z knihovny Národního muzea, ve které je seznam, kvůli chybějící stránce, nekompletní. Jiný výtisk

Účastníků červencové výpravy bylo také připomenuto, aby se co nejvíce zdokonalili ve svých znalostech francouzského jazyka, protože němčinou neudělá cizinec v Paříži dobrý dojem a stejně se jí tam nedomluví. Stejně tak v brožuře komité účastníky nabádalo, aby se ve Francii nepředstavovali jako Bohême nebo bohémien, ale jako Tchèque.²⁸¹

Lístky na vlak z Prahy do Paříže a zpět s 30 denní platností stály ve druhé třídě 65 zlatých²⁸² a v třídě třetí 44 zlatých. Odjezd byl stanoven na 7. července 1889 v 15. 42 hodin z pražského nádraží Františka Josefa. Pokud nechtěli čeští cestovatelé vyjíždět z Prahy, mohli do vlaku přistoupit v Benešově, Táboře, Veselím, Českých Budějovicích, Linci nebo v Solnohradu.

Trasa červencové výpravy vedla přes Švýcarsko²⁸³ s jednou delší zastávkou na nocleh v Curychu, a to z 8. na 9. července. Během cesty byly konány pravidelné kratší zastávky na snídani, obědy a večeře v předem zamluvených restauracích. Do Paříže měla výprava dorazit 10. července v 10. 50 hodin dopoledne. Zpět do Prahy se pak mohl účastník výpravy vypravit z Paříže kdykoli, dodržel-li 30 denní lhůtu platnosti jízdenek. Zpáteční cesta mohla být kdykoli přerušena a cestovatel tak mohl využít přejezdu Švýcarskem k různým výletům.

Dále komitét nabízel zajištění lístků do pařížské opery²⁸⁴ a snížené vstupné na světovou výstavu. Velkým lákadlem se pro účastníky výpravy měly rovněž stát oslavy státního svátku dobytí Bastily dne 14. 7. Dne 18. 7. pak měli účastníci červencové výpravy podniknout společný celodenní výlet do Montmorency.²⁸⁵ Přihlášky k červencové výpravě měly být odevzdány nejpozději do 15. června Františku Šaškovi, obchodníku s oděvy na Ferdinandově třídě číslo 40 v Praze.²⁸⁶ Zároveň s přihláškou musel každý zájemce zaplatit zápisné pět zlatých, na základě kterého obdržel průvodce pařížskou výstavou. Ze zbývajících peněz pak byly hrazeny administrativní výdaje. Jízdné muselo být zapláceno v plné výši do 25. června.²⁸⁷

---

této brožury vlastní Národní knihovna ČR, kde však v době psaní této práce nebyl exemplář z důvodu digitalizace dostupný.

²⁸¹ Pravděpodobně aby nedocházelo k již zmíněné záměně Čechů za cikány. - Z Prahy do Paříže, Průvodce po cestě Horními Rakousy, Solnohradskem, Tyrolskem, Vorarlberskem, Švýcarsky a Francií s mapkou, Seznam účastníků červencové výpravy do Paříže 1889, nákladem komitétu pro červencovou výpravu do Paříže, Praha 1889, s. 7

²⁸² Podle úmluvy komitétu s drahami mělo ve druhé třídě sedět maximálně šest osob v jednom kupé a ve třetí třídě maximálně osm osob v jednom kupé. – op. cit., s. 4

²⁸³ Původně měla vést trasa přes Německo, ale německé dráhy nebyly oproti švýcarským drahám ochotny poskytnout výpravě slevu, a tak byla upřednostněna trasa přes Švýcarsko. – Hlas národa, 3. 5. 1889, č. 121

²⁸⁴ Ředitelství pařížské opery zajistilo červencové výpravě lístky na 16. 7. – Hlas národa, 26. 5. 1889, č. 144, Červencová výprava z Prahy do Paříže, později změněno na 17. 7. – Hlas národa, 6. 7. 1889, č. 184, Červencová výprava do Paříže

²⁸⁵ Oblíbené výletní místo Pařížanů, severně od Paříže.

²⁸⁶ Později prodlouženo do 20. června. – Hlas národa, 14. 6. 1889, č. 162, Červencová výprava do Paříže

²⁸⁷ Hlas národa, 24. 5. 1889, č. 142, Komitét červencové výpravy do Paříže

Ubytování sice samotný komitét červencové výpravy nezajišťoval, ale odkazoval účastníky výpravy na Českoslovanskou besedu v Paříži, sídlící v Rue Valois číslo 22, která slíbila obstarat účastníkům červencové výpravy v Paříži byty.

Dne 6. července proběhla v osm hodin večer v prostorách Měšťanské besedy poslední informační schůzka všech přihlášených k červencové výpravě do Paříže před vlastním odjezdem.²⁸⁸ Členové komitétu Edvard Beaufort a Jindřich Hantich vyjeli napřed, první do Curychu, aby zde dojednal ubytování, druhý do Paříže, aby zajistil podmínky pro hladký průběh pobytu členů červencové výpravy v Paříži.

1.8.2 Srpnová výprava do Paříže 1889, pořádaná Klubem českých turistů

KČT vznikl 11. června roku 1888. Jeho členstvo se rekrutovalo převážně z příslušníků středních vrstev. Na konci roku 1888 čítal KČT 335 členů.²⁸⁹ Hlavním cílem KČT bylo šířit zájem o turistiku mezi česky smýšlejícími lidmi, jejímž prostřednictvím měli tito lidé poznávat krásy své vlasti. Tento cíl měl být realizován pořádáním výletů po českých zemích, zakládáním a udržováním turistických útulen, ochranou přírodních a historických památek, značením turistických cest a vydáváním a rozšiřováním turistických map, knih a časopisů.²⁹⁰ Ačkoli organizace výprav do zahraničí nebyla součástí programu KČT, přes to se KČT, ani ne rok po svém vzniku, rozhodl společnou výpravu na pařížskou světovou výstavu 1889 uskutečnit. Důvodem mohla být skutečnost, že prostřednictvím organizace výpravy na pařížskou světovou výstavu 1889, která byla jedním z hlavních témat tehdejšího společenského života, se mohl KČT v české společnosti zviditelnit a rozšířit svoji členskou základnu. Organizace výpravy pak zajišťovala i jistý zisk.²⁹¹

Nutno však podotknout, že kdyby KČT nevyšla vstříct vídeňská cestovní kancelář G. Schroeklova vdova, která zajistila přistavení vlaku, srpnová výprava by se nemohla nikdy uskutečnit. Rakouské dráhy totiž za přistavení speciálního vlaku vyžadovaly složit čtrnáct dnů před vypravením vlaku kauci 14 000.- franků, která by v případě zrušení výpravy propadla, což byl pro KČT příliš velký risk. Oproti tomu si vídeňská kancelář G. Schroeklova

---

²⁸⁸ Hlas národa, 5. 7. 1889, č. 183, Červencová výprava do Paříže

²⁸⁹ Jana DOBISÍKOVÁ, Počátky a rozvoj české turistiky do roku 1914, diplomová práce FF UK, Ústav českých dějin, ved. dipl. pr. prof. Dr. R. Kvaček, CSc., Praha 1990, s. 146, pozn. 46

²⁹⁰ op. cit., s. 17

²⁹¹ V případě KČT to bylo 1032 zlatých a 86 krejcarů. Z toho 50 zlatých se mělo, na přání komitétu, věnovat Spolku českých žurnalistů a zbytek výtěžku se měl stát základem fondu pro zbudování rozhledny na Petříně. – ČT, říjen 1889, č. 10, Úvaha o výpravě do Paříže, s. 164

vdova kladla jedinou podmínku, a to minimální účast 100 osob. Dále bylo KČT slíbeno, že za prvních 100 účastníků obdrží KČT dvě jízdenky zdarma a z dalších prodaných jízdenek pak bude mít KČT slevu jeden frank z každé jízdenky.²⁹²

V rámci KČT byl vytvořen komitét, který se scházel jednou týdně v Měšťanské besedě, a který měl organizaci výpravy na starost.²⁹³ Tento komitét zveřejnil ve spolkovém časopise, nesoucí název Časopis turistů, svolání, ve kterém nastiňoval plán cesty chystané srpnové výpravy do Paříže a nabádal zájemce k podání přihlášek.²⁹⁴ Cesta druhou třídou měla stát 66 zlatých, třetí třídou 45 zlatých. Přihlášky k srpnové výpravě bylo třeba podat do 20. července do KČT, sídlícího v ulici Na Příkopech číslo 13 v Praze, spolu se zálohou pět zlatých (členové KČT) a sedm zlatých (nečlenové KČT). Každý přihlášený měl obdržet jeden výtisk ČT číslo 8, ve kterém byly obsaženy praktické informace týkající se plánované výpravy, dále plán Paříže a odznak.²⁹⁵ Ubytování, vstupenky na světovou výstavu a česky mluvícího průvodce po Paříži si musel každý z účastníků obstarat sám, a to prostřednictvím L. Schmidt-Beauchez dle tou dobou v Paříži.²⁹⁶

V předvečer odjezdu, dne 5. srpna se účastníci srpnové výpravy do Paříže sešli v zahradě Měšťanské besedy, aby se vzájemně seznámili, vyzvedli si lístky na dráhu a upřesnili si poslední detaily týkající se cesty.²⁹⁷ Vlak srpnové výpravy odjel z Prahy 6. srpna 1889 v 15. 45 hodin.²⁹⁸ Do Paříže bez delších zastávek dorazil 8. srpna dopoledne. Jelo se opět přes Švýcarsko, jako tomu bylo již v případě červencové výpravy. Celkem se srpnové výpravy zúčastnilo 363 osob,²⁹⁹ z toho 80 jich bylo členů KČT.³⁰⁰

Jak srpnová výprava do Paříže probíhala? Na rozdíl od té červencové se několik málo zpráv dochovalo, a to v Hlasu národa a v ČT.³⁰¹ Srpnová výprava byla na nádraží v Paříži uvítána členy Československé besedy včetně jejího starosty Raoula Klepala. Tam bylo rovněž výpravě oznámeno, že byla na večer pozvána pařížskou městskou radou na slavnost pořádanou na radnici na počest zástupců zahraničních sjezdů v Paříži.³⁰² Dne 8. srpna večer

²⁹² ČT, říjen 1889, č. 10, Úvaha o výpravě do Paříže, s. 161

²⁹³ ČT, roč. I, srpen 1889, č. 8, Komitét pro výpravu do Paříže, s. 136

²⁹⁴ ČT, červen 1889, č. 7, Svolání komitétu pro srpnovou výpravu do Paříže, s. 105-106

²⁹⁵ Slibované plány Paříže však účastníci srpnové výpravy nedostali, protože plány objednané z Paříže nestačily být do Prahy doručeny před odjezdem výpravy.

²⁹⁶ Hlas národa, 24. 7. 1889, č. 202, Srpnová výprava do Paříže

²⁹⁷ Hlas národa, 5. 8. 1889, č. 214, Srpnová výprava do Paříže

²⁹⁸ Při odjezdu vlaku z nádraží Františka Josefa v Praze se vyskytl problém s nedostatečným počtem přistavených vagónů. Nakonec musel být výpravě poskytnut ještě patnáctý vagón, aby se mohli všichni účastníci vypravit do Paříže. – Hlas národa, 7. 8. 1889, č. 216, Srpnová výprava do Paříže

²⁹⁹ Jmenný seznam uveřejněný v Hlasu národa, 7. 8. 1889, č. 216 však uvádí pouze 329 účastníků.

³⁰⁰ ČT, říjen 1889, č. 10, Úvaha o výpravě do Paříže, s. 162

³⁰¹ Hlas národa, 13. 8. 1889, č. 222, Srpnová výprava do Paříže; ČT, říjen 1889, č. 10, Úvaha o výpravě do Paříže

³⁰² Toto pozvání zařídil L. Schmidt-Beauchez.

se tedy účastníci srpnové výpravy sešli v plzeňské pivnici Karla Makovského v Palais Royal, odkud se společně vypravili na radnici. Radniční sály byly slavnostně vyzdobeny a osvětleny, hudbu zajišťovaly dvě vojenské kapely, na občerstvení bylo podáváno šampaňské, mražená káva, pivo, studená masitá jídla a pečivo. Zábava na radnici trvala přes půlnoc. Za dva dny pak byla česká výprava v čele s L. Schmidt-Beauchezem přijata pařížskými radními, přičemž L. Schmidt-Beauchez vyjádřil sympatie českého národa k Francii.

Přes tento nevšední zážitek na pařížské radnici nebyli účastníci srpnové výpravy do Paříže spokojeni s její organizací. Předně je pobuřovalo, že ač komitét slíbil, že v každém kupé druhé třídy bude maximálně šest osob a v kupé třetí třídy maximálně osm osob,³⁰³ nakonec museli někteří účastníci výpravy část cesty z Prahy do Paříže stát a někteří se v kupé mačkali po deseti.³⁰⁴ Ani slibované zajištění stravování během cesty se neobešlo bez komplikací. Na srpnovou výpravu se totiž přihlásilo celkem 363 osob, což bylo mnoho na vypravení jednoho vlaku, ale málo na vypravení dvou vlaků. Proto bylo dohodnuto, že se v Linci ke druhému vlaku srpnové výpravy připojí 150 osob z Haliče. Bohužel se ale stalo, že česko-haličský vlak předjel první, čistě český vlak srpnové výpravy. Cestovatelé z Haliče pak zkonsumovali během občerstvovacích zastávek jídlo, které bylo připraveno pro české turisty srpnové výpravy KČT. Někteří účastníci srpnové výpravy si také stěžovali na namáhavost jízdy, která byla dána tím, že se po cestě nikde nestavělo na přenocování v hotelu jako v případě červencové výpravy. Ač se KČT bránil tím, že za vzniklé komplikace nemůže, že se jednalo pouze o nešťastnou shodu náhod, a zdůrazňoval, že komitét celou výpravu pořádal bez toho, aniž by si za organizaci cokoli účtoval, k uklidnění nespokojenců tyto argumenty pravděpodobně nestačily.³⁰⁵

Celkově hodnotil KČT jím pořádanou výpravu do Paříže takto: „*Celkem lze říci, že výprava do Paříže znamená důležitý pokrok v turistice české, byť bychom k ní hleděli třeba jen jako k prvnímu pokusu cestovníckému za hranice rakouské. Bylť to zároveň první větší podnik mladého našeho Klubu turistů. [...] Tušíme, že nepřepínám tvrdíce, že zisk z pařížské výpravy pro klub jest mnohonásobný. Jednak byla tím poskytnuta příležitost výboru a jmenovitě užšímu komitétu, aby pořadatelé nabyli zkušeností pro podobné podniky do budoucna. Z projevených obecněstvem přání a stesků lze si vybrati poučení pro vhodnější opatření při budoucích výpravách. Jinou, neméně důležitou stránkou jest hmotný zisk, jenž z výpravy té plyne.*“³⁰⁶

³⁰³ ČT, červen 1889, č. 7, Provolání komitétu pro srpnovou výpravu do Paříže, s. 106

³⁰⁴ ČT, říjen 1889, č. 10, Úvaha o výpravě do Paříže, s. 162

³⁰⁵ tamtéž

³⁰⁶ ČT, říjen 1889, č. 10, Úvaha o výpravě do Paříže, s. 164

1.8.3 Společné výpravy na pařížskou světovou výstavu 1900

S blížící se pařížskou výstavou 1900 se začaly postupně opět objevovat snahy zorganizovat hromadné výpravy do Paříže. Na začátku roku 1898 již KČT vybízel své členy, aby klubu podávali přihlášky k hromadné výpravě na pařížskou světovou výstavu. KČT ve výzvě sliboval zajištění pohodlných vlaků, výměnu peněz, pojištění proti úrazu na cestě, ubytování v Paříži, vstupenky na výstavu a do divadel a podobně. Zároveň byl ČT rozšířen o přílohu, která čtenáře informovala o chystané pařížské výstavě 1900.³⁰⁷ Mluvílo se rovněž o studentské výpravě, kterou by mohl KČT na světovou výstavu zorganizovat. Vzhledem k tomu, že však zájem organizovat na pařížskou světovou výstavu 1900 hromadné zájezdy projevíly i jiné organizace, které nehodlaly v této oblasti s KČT spolupracovat, rozhodl se KČT, že od pořádání hromadných výprav do Paříže v roce 1900 upustí.³⁰⁸

V roce 1900 jakoby se s hromadnými výpravami na pařížskou světovou výstavu doslova roztrhl pytel. Největším organizátorem českých hromadných výprav na tuto světovou výstavu se stalo Topičovo nakladatelství, konkrétně jeho administrátor Čeněk Šulc. Systematicky organizované výpravy do Paříže měly české společnosti zajistit co největší prospěch z této světové výstavy. Zároveň se mělo jednat o výpravy reprezentativní, tj. Češi se měli cizině ukázat v co nejlepším světle. Topičovo nakladatelství propagovalo své výpravy nejen prostřednictvím českého tisku, ale také prostřednictvím plakátu, který nakreslil malíř Viktor Oliva,³⁰⁹ a který znázorňoval elegantní pařížskou dámou, která podává ruku dívce oblečené ve slovanském kroji.³¹⁰ Tento plakát vzbudil pozornost dokonce i v Paříži, a o jeho zaslání požádaly redakce některých francouzských listů.³¹¹

Topičovo nakladatelství nabízelo různé druhy hromadných výprav (levnější osmi denní pobyty za 230 zlatých či dražší čtrnácti denní pobyty s bohatším programem za 325 zlatých),³¹² ale také zajištění lístků na dráhu a ubytování pro jednotlivce.³¹³ V červnu pak musely být ceny zvýšeny o 10 zlatých na každých osm dnů v Paříži, v důsledku zdražení ubytování a stravování v Paříži v době největší návštěvnosti světové výstavy v červnu,

³⁰⁷ ČT, roč. X, 1898, Pařížská příloha, Vzhůru do Paříže!, s. 1

³⁰⁸ ČT, roč. XII, 1. 4. 1900, č. 4, Upozornění pp. členům KČT, zvláště těm, kteří se chystají k návštěvě světové výstavy pařížské, s. 160-161

³⁰⁹ Viktor Oliva studoval od roku 1878 na pražské malířské akademii a na malířské akademii v Mnichově. V roce 1888 navštívil Paříž. V roce 1891 se natrvalo usadil v Praze. Živil se jako ilustrátor v Ottově, Šimáčkově a Topičově nakladatelství a maloval rovněž plakáty.

³¹⁰ Viz příloha č. 12

³¹¹ Hlas národa, 8. 4. 1900, č. 98, Společné výpravy na světovou výstavu v Paříži

³¹² V cenách byla zahrnuta doprava, strava a byt v Paříži a výlety do okolí Paříže. – Hlas národa, 15. 4. 1900, č. 105, strana s inzercí

³¹³ Jedenáctidenní pobyt v Paříži včetně cesty ve druhé třídě stál 185 zlatých, ve třetí třídě 137, 5 zlatých.

Patnáctidenní pobyt v Paříži včetně cesty druhou třídou stál 227, 5 zlatých a třetí třídou 182, 5 zlatých. – Tamtéž

červenci, srpnu a září.³¹⁴ F. Topič rovněž organizoval výpravy odborníků na jednotlivé mezinárodní kongresy. Jednalo se například o výpravu českých lékařů, architektů, sládků nebo cyklistů.³¹⁵ Pro tyto výpravy byly sestavovány zvláštní programy a účastníci kongresů měli navíc padesátiprocentní slevu na dráze.³¹⁶ Dne 25. května 1900 odjel do Paříže v rámci Topičovy administrace výkvět českého průmyslnictva, padesát tři českých cukrovarníků,³¹⁷ v čele s předsedou Spolku pro průmysl cukrovarnický G. Rytířem Hodkem ze Želevic.³¹⁸ Druhá výprava cukrovarníků se pak uskutečnila na začátku června, rovněž pod Topičovou patronací.³¹⁹ Dne 30. května odjela z Prahy do Paříže sokolská výprava. Od druhé poloviny července začala Topičova administrace nabízet ještě tak zvané rodinné lístky, které na dráze poskytovaly více než dvoučlenným rodinám značné výhody.³²⁰

První Topičova hromadná výprava za doprovodu jejího hlavního organizátora Čenka Šulce měla původně z Prahy vyjet 5. května 1900 a do Paříže dorazit 6. května.³²¹ Kvůli opožděné dostavbě výstaviště však byla výprava přesunuta na 9. května.³²² Dne 20. května 1900 došel do redakce Hlasu národa telegram od účastníků první Topičovy hromadné výpravy do Paříže vyjadřující spokojenost s dobrou organizací výpravy.³²³ Jednotlivých výprav se obvykle účastnilo kolem třiceti lidí. Následující výpravy byly konány téměř pravidelně každých osm dní.³²⁴ Celkem bylo pod vedením Topičova nakladatelství vypraveno 25 hromadných výprav na pařížskou světovou výstavu. Poslední výprava odjela z Prahy dne 24. září.

Topičovo nakladatelství však nebylo zdaleka jediným organizátorem společných výprav do Paříže. Další významnou společností, která se organizací výprav zabývala, byl český obchodnický spolek Merkur sídlící v Praze na Václavském náměstí číslo 51. Merkur

³¹⁴ Příloha Hlasu národa, 12. 6. 1900, Společné výpravy na světovou výstavu pod čestným protektorátem

³¹⁵ Hlas národa, 8. 7. 1900, č. 187, Světová výstava v Paříži

³¹⁶ Příloha Hlasu národa, 13. 7. 1900, Světová výstava v Paříži

³¹⁷ Viz příloha č. 7

³¹⁸ Gustav Hodek ze Želevic, majitel cukrovaru v Pětipsech, vynálezce několika cukrovarnických zařízení. V roce 1868 založil Spolek cukrovarníků severních Čech a v roce 1876 se spolupodílel na založení Spolku pro průmysl cukrovarnický v Čechách, jehož se stal předsedou.

³¹⁹ Příloha Hlasu národa, 16. 5. 1900, Světová výstava v Paříži

³²⁰ Děti mladší tří let cestovaly zdarma, dvě děti ve věku od tří do sedmi let cestovaly za cenu jednoho dospělého, třetí rodinný příslušník měl na jízdné desetiprocentní slevu, čtvrtý a další rodinní příslušníci měli slevu 25%. – Příloha Hlasu národa, 25. 7. 1900, Rodinné okružní lístky na drahách francouzských

³²¹ Hlas národa, 12. 4. 1900, č. 102, Administrace českých společných výprav

³²² Hlas národa, 25. 4. 1900, č. 114, Světová výstava pařížská

³²³ Pod telegram se podepsali : MUDr. Horák z Prahy, Josef Vorlíček z Prahy, Alois Leníček ze Šternberku, V. Cafourek s chotí a matkou z Písku, K. Krupp s chotí z Roudnice, V. Hess z Lublína v Rusku, J. Helly z Hradce Králové, L. A. Bernkop s chotí z Hustopeče, B. Procházka z Vosice, B. Jánský z Tábora, L. Kott z Budějovic, V. Novák z Nebužil, Z. Bernard z Prahy, A. Svoboda z Budějovic. – Příloha Hlasu národa, 20. 5. 1900, strana s inzercí

³²⁴ Dne 20. 6. 1900 odjela do Paříže šestá výprava pod patronátem Topičova nakladatelství, 28. 6. sedmá výprava, devátá výprava odjela z Prahy 14. 7. a další potom 22. a 30. 7. a 7., 15., 23. a 31. 8. a 8., 16., a 24. 9. – Hlas národa, 8. 7. 1900, č. 187, Světová výstava v Paříži

pořádal osmidenní pobyty v Paříži, kam se cestovalo přes Německo a zpět přes Švýcarsko. Výpravy nebyly určeny pouze obchodníkům a mohl se jich zúčastnit kdokoli, kdo včas zaplatil sumu 200 zlatých.³²⁵ Celkem byly plánovány čtyři výpravy, a to 16. června, 15. července, 15. srpna a 15. září.³²⁶

Výpravu do Paříže nejen pro obchodní pomocníky, ale i pro ostatní zájemce, uspořádala Československá obchodnická beseda v Praze sídlící v Celené ulici číslo 22 ve spolupráci s pražskou cestovní kanceláří Schenker a spol., sídlící v Praze v Hybernské ulici.³²⁷ Její výprava vyjela z Prahy dne 9. srpna přes Německo do Paříže. Nemajetní obchodní pomocníci byli vyzváni Československou obchodnickou besedou k podání žádostí o cestovní stipendia buď u obchodních a živnostenských komor, u zemského výboru Království českého nebo u větších průmyslových podniků.³²⁸

Dále to byla česká cestovní kancelář Josefa Ledviny, sídlící v Praze v Hybernské ulici číslo 8, která nabízela zprostředkování návštěvy světové výstavy. Josef Ledvina nabízel týdenní pobyt v Paříži včetně stravy, vstupenek na výstavu a jízdenek z Prahy do Paříže a zpět přes Štrasburk za 120 zlatých třetí třídou a za 130 zlatých druhou třídou.³²⁹ Kromě hromadných výprav, které byly pořádány jednou týdně,³³⁰ nabízel Josef Ledvina i cesty pro jednotlivce.

Na závěr této kapitoly můžeme konstatovat, že v roce 1900 již nebylo cestování na pařížskou světovou výstavu ničím neobvyklým. Ba právě naopak. Jednalo se o velmi rozšířený jev. Noviny byly přeplněny reklamami jednotlivých firem, lákající svými výhodnými nabídkami k návštěvě světové výstavy. Co chvíli odjížděla z Prahy výprava českých turistů směřující do Paříže. Cestovalo-li se rychlíkem, vyjel cestovatel jeden den z Prahy a následující den již byl v Paříži. Cesta na světovou výstavu již nebyla, minimálně pro měšťanské vrstvy, obtížným a zdoluhavým podnikem, ale zcela běžnou záležitostí. Stačilo si jen vybrat společnost, které chtěl turista svěřit organizaci celé cesty, a dále nebyla potřeba se o nic víc starat. Na přelomu devatenáctého a dvacátého století tak byl položen základ k moderní masové turistice druhé poloviny dvacátého století.

---

³²⁵ Nedělní listy, týdenní příloha hlasu národa, 2. 3. 1900, K výpravám Merkuru do Paříže

³²⁶ I. Příloha Hlasu národa, 13. 5. 1900, České společné výpravy do Paříže

³²⁷ Hlas národa 26. 8. 1900, č. 237, Schenkerovy výpravy do Paříže

³²⁸ Hlas národa, 30. 4. 1900, č. 119, Výpravy obchodního pomocnictva českého na světovou výstavu pařížskou; Hlas národa, 21. 5. 1900, č. 140; Hlas národa, 26. 6. 1900, č. 175; Příloha Hlasu národa, 27. 7. 1900

³²⁹ Hlas národa, 15. 7. 1900, č. 194, Pařížská výstava 1900

³³⁰ Jednalo se o hromadné výpravy 20. a 27. srpna 1900, 3., 10., 17. a 24. září a další následující týdny. – Hlas národa, 11. 8. 1900, č. 221, Levné výpravy do Paříže

2. CESTOVATEL – VZDĚLANEC

Motto : „[...] je ale také tato výstava jako encyklopedie průmyslu lidského, odkud se pramení a prýští zřídlo myšlének, které v krátkce celému světu jinou tvářnost dají. Nemít tu ani jediného oboru vědoucnosti ani jediného okresu lidského, na něž by výstava ohromně nepůsobila ; takovýmito výstavami nastávají narozeniny doby nové.“

(Archiv V. Náprstka, karton č. 88, č. 10, Vojta Náprstek matce Anně Fingerhutové 14.6.1862, Londýn)

2.1 Kdo je cestovatel-vzdělanec ?

Kromě cestovatelů-turistů navštěvoval světové výstavy ještě jiný typ cestovatele, a to cestovatel-vzdělanec. Ne že by nemohl být turista vzdělaný. V případě cestovatele-vzdělance se však jednalo o cestovatele, jehož hlavním cílem bylo na základě návštěvy světové výstavy nashromáždit informace týkající se konkrétního oboru. Tito cestovatelé se věnovali výhradně prohlídce výstaviště či ústavů nacházejících se v jeho okolí, které se příslušnému oboru věnovaly. Návštěva pamětihodností města u nich byla minimalizována. Cestovatel-vzdělanec často na světové výstavy necestoval na vlastní náklady, ale byl vyslán různými institucemi, jako například ministerstvem, městským zastupitelstvem, firmou nebo spolkem. Po svém návratu ze světové výstavy pak obvykle musel pro dotyčnou instituci, která mu cestu financovala, sepsat odbornou zprávu o nabytých poznatcích nebo tyto poznatky předat formou přednášky. Často se stávalo, že člověk, který byl na světovou výstavu vyslán konkrétní institucí za účelem zjištění určitých informací, využil rovněž tuto cestu ke shromažďování poznatků z jiných oborů, o které se sám zajímal. Tak například Antonín Frič byl vyslán pražským městským zastupitelstvem na londýnskou světovou výstavu 1862 za účelem prozkoumání pedagogických pomůcek v pedagogickém oddělení výstavy. Zároveň však vášnivý přírodovědec Antonín Frič pilně prostudoval přírodovědecké sbírky jednotlivých států, čímž prokázal službu Muzeu království Českého. Vojta Náprstek zase opatřoval na světové výstavě v Londýně 1862 informace pro Průmyslovou jednotu, pro Muzeum království Českého a pro plánované průmyslové muzeum.

Zdá se, že oproti cestovatelům-turistům, tvořili cestovatelé-vzdělanci v rámci návštěvníků světových výstav výraznou menšinu. Antonín Frič popisuje návštěvníky londýnské světové výstavy 1862 takto : „*Davy lidstva valící se prostorami světové výstavy*

*obsahovaly velmi rozličné živly. Větší část tvořilo obecnstvo pouze zevlující ; mezi ostatními však bylo mnoho skupenin, z nichž každá z jiného stanoviska na vystavené předměty pohlížela. Jedni vězeli celý den v oddělení strojů, a když odcházeli odtud, bylo na jejich šatech vidět stopy rozličných látek, které se na strojích zpracovávaly. Jiní vězeli celý den v obrazárně a vyhledávali neunaveně sem tam po ostatní budově roztroušené sochy. Kupci při pohledu na každou věc vypočítávali, za co stojí a co by mohli při ní vydělat, a bylo je lze najíti vždy mezi nepřehlednými řadami zboží na galeriích vystaveného. Znalec krásy obdivoval se více krásné skříni než věcem v ní obsaženým, a více vkusným vzorkům na látkách, než látkám samým. Mnohý zapomenuv zcela na výstavu, díval se pouze na interessantní navštěvovatele, Japonce, Turky, krásné dámy atd. Byl však ve výstavě též sem a tam jednotlivec bavící se zcela podivným způsobem, a kdo jej následoval, viděl, jak prolízá každý koutek menších chodeb, a u skříně s kameny neb vycpanými ptáky zůstane třeba půl hodiny stát, pořáde si něco do tobolky znamená, hlavou krouť, někdy si zhluboka vzdychne a na mnohou věc s takovou toužebností pohlédne, že lze poznat, kterak by si rád celou aneb od mnohé aspoň kousek domů odnesl. Tento člověk byl přírodozpytec stopující v labyrintu výstavy vítězný průvod přírodních věd, a ten přírodozpytec byl jsem já.*³³¹

V rámci typu cestovatele-vzdělance můžeme rozlišit několik profesí, a to vědce, průmyslníka či maloživnostníka a učitele, ať už základní, střední či vysoké školy. Průmyslník či maloživnostník chtěl na světové výstavě poznat novinky v oblasti nových technologií a průmyslových výrobků, vědec pátral po nových vynálezech a učitel si chtěl rozšířit obzory v rámci předmětu, který vyučoval a v rámci pedagogických pomůcek, které k tomu byly ve školní praxi jiných národů využívány. Nejednou pak tyto návštěvy světových výstav cestovateli-vzdělanci významně ovlivnili život české společnosti.

---

³³¹ Cesty po Evropě a Americe Dra Antonína Friče, Edvard Beaufort, Praha 1900, s. 157

2.2 Příprava cestovatele-vzdělance na cestu na světovou výstavu

Jestliže si měl každý cestovatel svou cestu předem dobře naplánovat, pak to platilo pro cestovatele-vzdělance dvojnásobně. Kromě zařizování dopravy a ubytování bylo nutné připravit se na cestu i po odborné stránce, aby měla co největší vzdělávací efekt. Předně bylo nutné se naučit orientovat v nepřehledných výstavních katalozích, aby se co možná nejvíce předešlo bloudění po výstavišti, kterým by cestovatel-vzdělanec zbytečně ztrácel svůj drahocenný čas určený ke studiu vystavených předmětů.

Pokud cestovatel-vzdělanec zamýšlel navázat kontakt s vědeckými či jinými společnostmi, bylo praktické opatřit si pověření s podpisy významných osobností, které cestovateli-vzdělanci dodávalo důvěryhodnosti. Vojta Náprstek si tak například nechal 10. června 1862, před svým odjezdem na londýnskou světovou výstavu, vyhotovit list, ve kterém ho, jako člena Muzea království Českého a Průmyslové jednoty, pověřovali přední čeští vědci a politici k navázání styků s co největším počtem vědeckých, uměleckých, filantropických a průmyslových ústavů a zároveň žádali ředitele těchto ústavů aby Náprstkovi umožnili důkladně poznat jejich instituce. Pod toto provolání se podepsal profesor archeologie a jednatel Muzea království českého Jan Erazim Vocel, c. k. školní rada, ředitel c. k. české vyšší reálné školy a kurátor Matice české Josef Wenzig, historiograf království českého František Palacký, c. k. profesor fyziologie a ředitel fyziologického ústavu Jan Evangelista Purkyně, pražský purkmistr František Pštross a člen zemského výboru a říšské rady František Ladislav Rieger.³³² Toto doporučení pak bylo v srpnu 1862 přeloženo v Londýně do angličtiny Adolfem V. Strakou³³³ a spolu s Náprstkovou výzvou k výměně odborných publikací vytištěno nákladem 350 kusů a rozesláno nejrozličnějším britským institucím.³³⁴ U příležitosti pařížské světové výstavy 1878 už psal Vojta Náprstek pověřovací dopis sám. Oslovoval v něm komise jednotlivých států pro pařížskou světovou výstavu, aby prostřednictvím profesora Aloise Studničky³³⁵ darovaly českému průmyslovému muzeu své publikace určené k rozdáni veřejným ústavům.³³⁶

³³² Archiv V. Náprstka, karton č. 88, č. 13, Doporučení dr. F. L. Riegra a dalších V. Náprstkovi před jeho cestou do Londýna 1862, vyšlo tiskem viz NL, 9.8. 1862, č. 186, Čechové v Londýně

³³³ Adolf V. Straka kvůli své politické angažovanosti v Praze 1848/9 musel uprchnout z habsburské monarchie, kde byl odsouzen k trestu smrti. Usadil se v Londýně, kde působil jako učitel latiny a řečtiny.

³³⁴ Archiv V. Náprstka, karton č. 72, č. 19 a), The Boards of Societies connected with Scientific, Educational and Philanthropic Institutions of London

³³⁵ Toho času vyučoval kreslení a modelování na české reálné škole v Ječné ulici v Praze.

³³⁶ Archiv V. Náprstka, karton č. 65, č. 109, České průmyslové muzeum v Praze slavným komisím pro světovou výstavu v Paříži 1878

Rovněž bylo vhodné, aby si cestovatel-vzdělanec vypracoval před odjezdem časový harmonogram, který by zabránil tomu, aby během své návštěvy něco důležitého nezanedbal. Tento rozpis však musel být v první řadě reálný vzhledem k časovým možnostem cestovatele. Sestavení reálného programu se nepodařilo například Vojtovi Náprstkovi. Kdyby mu jeho matka nevyšla dvakrát vstříct v záležitosti prodloužení jeho londýnského pobytu, splnil by Náprstek sotva třetinu naplánovaných akcí.³³⁷

Pokud chtěl cestovatel-vzdělanec dovézt z ciziny nějaké exponáty, bylo třeba opatřit si dostatečné finanční prostředky k jejich nákupu. V některých případech dostal cestovatel-vzdělanec určitý finanční obnos na nákup exponátů od instituce, která ho na světovou výstavu vyslala,³³⁸ často ale musela být uspořádána veřejná sbírka. Čeští vlastenci se tak skládali například na zakoupení prvních exponátů pro plánované české průmyslové muzeum.³³⁹ Protože finanční prostředky cestovatelů-vzdělanců byly většinou omezené, bylo rovněž potřeba se rozhodnout, jaký exponát zakoupit a jaký ne. Proto samotné koupi často předcházely porady mezi krajany.³⁴⁰

Příprava cestovatele-vzdělance na návštěvu světové výstavy tak byla o něco náročnější než příprava cestovatele-turisty, jelikož oproti cestovateli-turistovi obsahovala navíc ještě složku odbornou. Předpokládalo se však, že s praktickými záležitostmi cestování si vzdělanec lehce poradí, a že své síly soustředí především na odborný přínos své cesty.

---

³³⁷ Svůj měsíční pobyt v Londýně si Vojta Náprstek plánoval takto: šest dní na samotnou světovou výstavu, týden na prohlédnutí Britského a Kensingtonského muzea, dva dny na prohlídku Křišťálového paláce v Sydenhamu a tamější zoo, osm dní na vlastní obchodní záležitosti a k prohlídce sladoven a pivovarů a zbývající dny k návštěvě divčích škol a dobročinných či jiných institucí. - Jiří MAJER, Počátky musea Vojty Náprstka in: Sborník Národního musea v Praze, Acta Musei nationalis praegeae, svazek X-A-historický č. 3, red. Gustav Skalský, Praha 1956, s. 115

³³⁸ Například Antonín Frič, který byl vyslán pražskou obcí na londýnskou světovou výstavu 1862.

³³⁹ NL, 6. 8. 1862, č. 183, Schůzka Čechoslovanů v Londýně

³⁴⁰ Například Renáta Tyršová konzultovala s Josefou Náprstkovou koupi různých druhů keramického nádobí a výrobků ze stříbra. – Archiv V. Náprstka, karton č. 60, č. 467, Renáta Tyršová Josefě Náprstkové 16. 5. 1900, Paříž

2.3 Mezinárodní kongresy – nedílná součást světových výstav

Londýnská světová výstava 1851 dala vzniknout novému fenoménu - mezinárodním kongresům. Vedle tradičního kontaktu jednotlivých států na diplomatické úrovni se objevila zcela nová mezinárodní spolupráce v oblasti vědy, techniky a obchodu. Světové výstavy zajišťovaly vhodné prostředí pro realizaci takovýchto kongresů. Tyto kongresy daly buď přímo podnět ke vzniku mezinárodní asociace nebo usnadňovaly fungování již existujících mezinárodních asociací, které byly ve druhé polovině devatenáctého století teprve v plenkách.³⁴¹ Nezřídka se mezinárodní kongresy podílely na konstituování vědeckých disciplín.³⁴² Mezinárodní kongresy měly tu výhodu, že se jich účastnili zástupci z různých zemí a jejich závěry se tak mohly rychle šířit po celém světě,³⁴³ ale ne vždy tomu tak ale bylo. Někdy byl mezinárodní charakter kongresu pouze záminkou k zaštitění jinak spíše národního kongresu organizátory světové výstavy. Jednalo se zejména o kongresy různých profesí, například o pekařský kongres na pařížské světové výstavě 1889.³⁴⁴ Jindy se na kongres zahraniční účastníci nedostavili a mezinárodní kongres tak pozbyl své mezinárodnosti.³⁴⁵

Světová výstava v Londýně 1851 umožnila mezinárodní setkání statistiků, které dalo podnět ke vzniku mezinárodní srovnávací statistiky. V roce 1853 se konal první mezinárodní statistický kongres a při příležitosti světové výstavy v Paříži 1855 proběhl druhý mezinárodní

---

³⁴¹ Jednalo se například o Telegrafickou unii (Union Télégraphique), založenou v roce 1865, o Červený kříž, založený v roce 1874, Mezinárodní poštovní unii (Union postale universelle), založenou v roce 1874 nebo Mezinárodní úřad pro míry a váhy (Bureau International des Poids et Mesures), založený v roce 1875. – Werner PLUM, *Les Expositions universelles au 19ème siècle, Spectacles du changement socio-culturel, Aspects sociaux et culturels de l'industrialisation*, Bonn - Bad Godesberg 1977, s. 84

³⁴² Například hlavní cíle a metody antropologie a prehistorické archeologie byly stanoveny na mezinárodních kongresech, které se mezi léty 1865 a 1880 konaly téměř každoročně. Jakmile však byly tyto základní předpoklady pro vznik vědní disciplíny splněny, intenzita antropologických a archeologických kongresů prudce poklesla. Mezi lety 1880 a 1900 se již konaly pouze tři kongresy antropologie a archeologie, a to v roce 1889 a 1900 v Paříži a v roce 1892 v Moskvě. Antropologie a archeologie se postupně nacionalizovaly a v rámci každého státu pak vznikly vědecké společnosti a periodika zabývající se touto vědní disciplínou. – Anne RASMUSSEN, *Les Congrès internationaux liés aux Expositions universelles de Paris 1867-1900*, Cahiers Georges Sorel, 1989, svazek 7, č. 1, s. 28

³⁴³ Podle Alfreda Picarda tvořili cizinci 48% všech návštěvníků oficiálních kongresů světových výstav. – Alfred PICARD, *Rapport général administratif et technique de l'Exposition universelle de 1900*, Imprimerie Nationale, Paris 1902-1903, svazek VI, s. 23, citováno podle Anne RASMUSSEN, *Les Congrès internationaux liés aux Expositions universelles de Paris 1867-1900*, Cahiers Georges Sorel, 1989, svazek 7, č. 1, s. 27, pozn. 11

³⁴⁴ Anne RASMUSSEN, *Les Congrès internationaux liés aux Expositions universelles de Paris 1867-1900*, Cahiers Georges Sorel, 1989, svazek 7, č. 1, s. 27

³⁴⁵ Například F. A. Hering napsal o kongresech na chicagské světové výstavě 1893 následující: «Pravými jarmarečními nápady byly kongresy, které se konaly ve výstavě, a které pro nejchoulostivější otázky zdokonalení věcí lidských s báječnou jistotou měly naléztí pravý recept. Sezván byl vždy celý svět, dostavili se však pokaždé jen Američané, a po krásných řečech a banketech zůstal svět tak nedokonalým, jako byl před tím.» – F. A. HERING, *Cestovní upomínky z Ameriky*, J. Otto, Praha 1896, s. 60

statistický kongres. Kongresů rychle přibývalo a u příležitosti pařížské světové výstavy 1878 se jich v Paříži konalo již přes třicet.³⁴⁶

Významnou úlohu v konání mezinárodních kongresů během světových výstav sehrála především Paříž.³⁴⁷ Ta měla, jak se zdá, privilegované postavení v rámci jejich konání.³⁴⁸ Nepotvrdilo se, že by byla realizace mezinárodních kongresů v té či oné zemi spojena s jejím ekonomickým rozmachem. Proč se tedy právě v Paříži konalo více mezinárodních kongresů než v Londýně, Berlíně či Vídni? Claude Tapia uvádí hned několik důvodů: jednak měla Paříž velmi dobrou infrastrukturu, byla politickým a ekonomickým centrem Francie a zároveň významným železničním uzlem. Z osmnáctého století také přetrvávala pověst Paříže jako centra intelektuálního života, o kterou Paříž nechtěla přijít ani ve století devatenáctém. Dalším důvodem byla jednotná ideologie pařížské buržoazie, která prosazovala racionalismus a liberalismus.³⁴⁹ Paříž se tak stala centrem internacionalizace vědy a techniky.

Počet mezinárodních kongresů poprvé výrazně vzrostl v roce 1867 a stejně tomu bylo v letech 1878, 1889 a 1900, tedy v době pařížských světových výstav, a v roce 1893, kdy se konala světová výstava v Chicagu. Srovnáme-li celkový počet mezinárodních kongresů, které se konaly v době výše zmíněných světových výstav, a těch, které se konaly rok před nimi a rok po nich, zjistíme, že se opravdu jednalo o enormní nárůst.³⁵⁰ Do pařížské světové výstavy 1878 však neexistoval žádný koncept, který by provázal světové výstavy s mezinárodními kongresy. Právě v roce 1878 se poprvé objevuje myšlenka, že cílem světové výstavy je prezentovat a předvádět a cílem kongresů je předváděné dokazovat a vysvětlovat.³⁵¹ Na tuto myšlenku navázal v roce 1900 generální komisař světové výstavy v Paříži Alfred Picard, který dále prosazoval koncept světové výstavy jako místa prezentace tehdejších nejpokrokovějších výrobků a mezinárodních kongresů konajících se během světové výstavy jako místa prezentace tehdejších nejpokrokovějších myšlenek.³⁵²

Oproti jiným zemím, kde se konaly světové výstavy, nebyly ve Francii od roku 1878 mezinárodní kongresy vybírány a plánovány náhodně. Naopak musely zapadat do předem

---

³⁴⁶ Werner PLUM, *Les Expositions universelles au 19ème siècle, Spectacles du changement socio-culturel, Aspects sociaux et culturels de l'industrialisation*, Bonn - Bad Godesberg 1977, s. 83

³⁴⁷ Claude TAPIA, *Paris, ville de congrès, de 1850 à nos jours* in *Le Paris des étrangers depuis un siècle*, in: *Le Paris des étrangers depuis un siècle*, sous la direction de André Kaspi et Antoine Marès, Imprimerie nationale, Paris 1889

³⁴⁸ Viz příloha č. 4

³⁴⁹ Claude TAPIA, *Paris, ville de congrès, de 1850 à nos jours*, in: *Le Paris des étrangers depuis un siècle*, sous la direction de André Kaspi et Antoine Marès, Imprimerie nationale, Paris 1889, s. 38-40

³⁵⁰ Viz příloha č. 5

³⁵¹ Anne RASMUSSEN, *Les Congrès internationaux liés aux Expositions universelles de Paris 1867-1900*, Cahiers Georges Sorel, 1989, svazek 7, č. 1, s. 24

³⁵² Alfred Picard, Arch. Nat. Ms. F¹² 4316, citováno podle Anne RASMUSSEN, *Les Congrès internationaux liés aux Expositions universelles de Paris 1867-1900*, Cahiers Georges Sorel, 1989, svazek 7, č. 1, s. 26, pozn. 7

připraveného scénáře. Měly reprezentovat sumu myšlenek a témat, která byla aktuální v tehdejší vědě, průmyslu a obchodu. Na pařížské světové výstavě 1878 byly mezinárodní kongresy vybírány tak, aby jejich zaměření odpovídalo jednotlivým výstavním sekcím. V roce 1889 bylo od tohoto typu organizace upuštěno a klasifikace mezinárodních kongresů, které měly podle ambiciózního francouzského plánu pokrýt všechno lidské vědění, se lišila od klasifikace vystavených předmětů. Mezinárodní kongresy byly tematicky roztrženy do patnácti sekcí,³⁵³ z nichž se již pouze jedna zabývala průmyslem. Ostatní kongresové sekce se věnovaly historii a archeologii, zeměpisným vědám, etnografii, hygieně, sociální ekonomii, matematice, fyzice, chemii, pedagogice a podobně.³⁵⁴ V roce 1900 pak vznikla instituce nazvaná École des Expositions, která měla zajistit organizaci mezinárodních kongresů na nadcházejících pařížských světových výstavách.³⁵⁵

Ne všechny mezinárodní kongresy však zapadaly do koncepce generální komise pro světovou výstavu. V takovém případě se kongres uskutečnit mohl, ale mimo režii světové výstavy. Během světových výstav tak vedle sebe probíhaly kongresy oficiální, schválené komisí světové výstavy, a kongresy neoficiální. Aby byl kongres pro výstavní komisi přijatelný, nesměl být politického nebo náboženského zaměření.³⁵⁶ Rovněž kongresy vědních oborů, které byly považovány za pseudovědy, nebyly pro výstavní komisi přípustné.³⁵⁷ To samé platilo pro příliš radikální nebo příliš umírněné názorové proudy v rámci některých témat, kupříkladu postavení žen ve společnosti.³⁵⁸

Oficiální kongresy se těšily podpoře organizátorů světové výstavy. Ta se projevovala především ve financování vydávání knižních publikací, ve kterých byly zveřejněny závěry kongresu. Tyto publikace měly být kompilací dosavadních poznatků v rámci jednotlivých oborů a měly naplňovat francouzské encyklopedické ambice.³⁵⁹

V následujícím odstavci uvedeme pro ilustraci několik mezinárodních kongresů, které se konaly v době světových výstav. V roce 1889 například proběhl v Paříži během světové

---

³⁵³ Na pařížské světové výstavě 1900 pouze do dvanácti sekcí.

³⁵⁴ Anne RASMUSSEN, *Les Congrès internationaux liés aux Expositions universelles de Paris 1867-1900*, Cahiers Georges Sorel, 1989, svazek 7, č. 1, s. 38

³⁵⁵ op. cit., s. 40

³⁵⁶ Město, ve kterém se konala světová výstava, však svou přitažlivost pro uspořádání kongresu, ač neoficiálního, neztrácelo. Například mezinárodní socialistický kongres se měl v roce 1889 konat v Německu, ale z důvodu pařížské světové výstavy byl přeložen do Paříže. – op. cit., s. 33

³⁵⁷ Například kongres hypnotizérů byl komisí pařížské světové výstavy 1889 zamítnut, ale na světové výstavě v Paříži 1900 už byl povolen. – op. cit., s. 32

³⁵⁸ Do roku 1878 bylo na pařížských světových výstavách téma postavení žen ve společnosti tabu. V rámci pařížské světové výstavy 1889 proběhl oficiální kongres ženských spolků a neoficiální kongres o právech žen, který byl výstavní komisí označen za příliš radikální, a tudíž nevhodný pro koncepci světové výstavy. Na pařížské světové výstavě 1900 pak proběhl oficiální kongres o postavení žen ve společnosti a neoficiální katolický ženský kongres, který byl pro změnu výstavní komisí shledán jako příliš umírněný. – op. cit., s. 31

³⁵⁹ op. cit., s. 35

výstavy kongres stenografů, fotografů a dermatologů.³⁶⁰ Na chicagské světové výstavě 1893 se uskutečnil mezinárodní kongres krásy spojený se soutěží krásy čtyřiceti žen ze čtyřiceti různých zemí, kongres historiků, kongres žen a náboženský kongres.³⁶¹ V roce 1900 se v Paříži konal mezinárodní kongres pedagogického tisku, jehož cílem byla diskuse ohledně vlivu pedagogického tisku na výchovu a ohledně založení mezinárodní organizace, která by poskytovala rady v oblasti výchovy.³⁶² Dále se v Paříži konal například mezinárodní sjezd novinářů, mezinárodní sjezd lékařů, světový sjezd socialistů, celní kongres, mezinárodní sjezd havířů, mezinárodní hasičský kongres, zemědělský kongres a kongres veřejného zdravotnictví. Během světové výstavy 1900 se rovněž uskutečnily druhé novodobé olympijské hry.³⁶³ Na světové výstavě v St. Louis 1904 se kupříkladu konal kongres umění a vědy, mezinárodní tiskový kongres a třetí novodobé olympijské hry.³⁶⁴

O mezinárodních kongresech na světových výstavách informoval českou veřejnost především tisk. Někteří Češi se rovněž kongresů aktivně zúčastnili. Jednalo se většinou o zástupce různě zaměřených institucí či spolků.³⁶⁵ Někdy se jednalo o několik osob, jako v případě Mezinárodního hasičského kongresu v Paříži 1900, kam Zemská ústřední hasičská jednota z Čech vyslala pět svých zástupců.³⁶⁶ Jindy se jednalo o několik desítek osob. To byl případ výpravy českých lékařů na XIII. mezinárodní sjezd lékařů v Paříži, který se konal od 2. do 9. srpna 1900. Organizaci výpravy českých lékařů mělo na starost speciální komitét, které vyjednalo slevu na dráze a levné ubytování v Paříži.³⁶⁷ Sjezdový poplatek činil 12 zlatých a 50 krejcarů. Výpravy se kromě lékařů mohli zúčastnit rovněž čeští studenti medicíny. Veškeré informace týkající se cesty českých lékařů do Paříže byly vytištěny na prospekty, které byly následně rozeslány lékařům z Čech a Moravy. Lékaři, kteří měli o účast na sjezdu zájem, odjeli do Paříže, někteří 28. července, někteří 29. července 1900, v rámci

³⁶⁰ Jaroslav HALADA, Milan HLAVÁČKA, Světové výstavy, Od Londýna 1851 po Hannover 2000, Libri, Praha 2000, s. 82

³⁶¹ op. cit., s. 91

³⁶² ČT, roč. X, 23. 3. 1898, č. 4, Drobnosti, s. 31

³⁶³ V roce 1894 byl v Paříži ustaven Mezinárodní olympijský výbor a v roce 1896 došlo v Athénách k obnovení olympijských her. Český výbor olympijský byl založen téhož roku a jeho předsedou byl zvolen Jiří Guth-Jarkovský. Jeho hlavním posláním bylo zajistit obesílání olympijských her českými sportovci. Druhé moderní olympijské hry se konaly v roce 1900 v Paříži při příležitosti světové výstavy. Právě světová výstava však byla příčinou jejich neúspěchu, protože z nich učinila atrakci pro svou propagaci. Ačkoli se český diskař František Janda-Suk umístil na druhém místě a gymnasta František Erben dokonce vyhrál zlato, Jiří Guth-Jarkovský byl pobouřen špatnou organizací druhých olympijských her ze strany výstavní komise. Stejně dopadly třetí olympijské hry v St. Louis v roce 1904, kde rovněž tou dobou probíhala světová výstava. Po těchto neúspěších se dále olympijské hry nekonaly v místech, kde právě probíhala světová výstava. – Jiří GUTH-JARKOVSKÝ, Paměti, díl II, Paměti olympijské 1894-1918, Hejda & Tuček, Praha 1929, s. 49

³⁶⁴ Jaroslav HALADA, Milan HLAVÁČKA, Světové výstavy, Od Londýna 1851 po Hannover 2000, Libri, Praha 2000, s. 123

³⁶⁵ Některých kongresů se mohly zúčastnit i soukromé osoby, pokud zaplatily vstupné.

³⁶⁶ Byl to Josef Hubálek z České Třebové, Josef Hübsch z Prahy, Josef Macháček z Javornice, Adolf L. Seidel z Náchoda a Josef Vojáček z Lipolitic. – Hlas národa, 7. 8. 1900, č. 217, Mezinárodní hasičský kongres

³⁶⁷ Od čtyř do osmi franků za den.

Topičových výprav.³⁶⁸ Někdy také došlo k situaci, kdy nebylo možné na kongres, z politických nebo jiných důvodů, delegaci vyslat. V tom případě se na kongres zasílalo alespoň písemné vyjádření podpory. Ústřední spolek českých žen takto například v roce 1900 obeslal pařížský Mezinárodní kongres žen pro světový mír.³⁶⁹

Ačkoli bylo množství kongresů pořádaných během světových výstav značné, ve srovnání s celkovým počtem návštěvníků světových výstav se kongresů účastnil pouze jejich nepatrný zlomek. Příznačný je povzdech autora článku v Hlasu národa z 19. července 1900 : „*Veliký jarmark fin du siècle, výstavní bakchanál, bílé město světla, radosti a bohatství – a ještě všelijak jinak nazývají světovou výstavu v Paříži. Ti všichni, co tak mluví, mají na mysli zábavní stránku výstavní, menší část hostů pařížských oceňuje výstavu po stránce kulturní a odborné! A není též mnoho těch, kteří účastní se sjezdů, které s výstavou spojeny jsou. A přece v těchto kongresech, které bývají mezinárodní a velmi dobře obeslány, ze všeho výstavního třpytu a klamného pozlátka tají se mnoho zlatých, těžkých zrn.*“³⁷⁰

2.4 Antonín Frič, Vojta Náprstek, František Křižík a Renáta Tyršová, čeští cestovatelé-vzdělanci

Společnou vlastností výše zmíněných českých vzdělců byla záliba v cestování, a to především kvůli získávání nových kontaktů se zahraničními vědci či vzdělávacími institucemi a rozšiřování svých vědomostí. Antonín Frič procestoval v roce 1852 Banát, v roce 1856 Dalmácii, v roce 1860 a následně poté v roce 1862 navštívil Londýn a jeho okolí, v roce 1869 pobyl v Kodani, 1876 ve Skotsku a v roce 1899 v Americe. U Vojty Náprstka byla jeho zcestovalost samozřejmostí vzhledem k jeho dlouhodobému pobytu v Americe v letech 1848 až 1858. Cesta na londýnskou světovou výstavu 1862 pak pro něho měla velký význam proto, že mu vnikla myšlenka na zřízení českého průmyslového muzea v Praze, čímž se rázem stal „*osobností v širokých kruzích české veřejnosti populární, ztělesňující osvětový program směřující ke kulturnímu a sociálnímu povznesení českého lidu.*“³⁷¹ Pro Renátu Tyršovou, která se věnovala dějinám umění a národopisu, bylo cestování vhodnou příležitostí pro získávání nových dojmů a poznatků. Založení elektrotechnické dílny a významné působení Františka Křižíka v oblasti elektrifikace Prahy vycházelo z jeho zkušeností nabytých na

³⁶⁸ Hlas národa, 3. 7. 1900, č. 182; 10. 7. 1900, č. 189; 15. 7. 1900, č. 194; 22. 7. 1900, č. 201; 24. 7. 1900, č. 203; 28. 7. 1900, č. 207

³⁶⁹ Hlas národa, 5. 10. 1900, č. 276, České ženy pro světový mír

³⁷⁰ Příloha Hlasu národa, 19. 7. 1900, Výstavní kongresy

³⁷¹ Zdeněk ŠOLLE, Vojta Náprstek a jeho doba, Felis, Praha 1994, s. 148

pařížské světové výstavě 1878. Tamější exponát obloukové lampy ruského elektrotechnika Jabločkova ho inspiroval k sestavení vlastní vylepšené obloukovky, kterou si nechal ještě téhož roku v Rakousku patentovat.³⁷² Na veřejnosti ji ale představil až v roce 1881, na první elektrotechnické výstavě v Paříži. „*Bylo mi hned z počátku zřejmo,*“ uvedl později František Křižík ve svých pamětech, „*jak velký propagační význam mají výstavy, a mohu říci, že jsem nevynechal ani jednu významnější z nich.*“³⁷³ Kromě dvou výše zmíněných pařížských výstav se tak František Křižík například zúčastnil elektrotechnické výstavy ve Vídni 1883, elektrotechnické výstavy ve Štýru 1884, jubilejní průmyslové výstavy ve Vídni 1888, pražské jubilejní výstavy 1891, výstavy ve Lvově 1894 a světové výstavy v Paříži 1900.

Hlavním cílem zahraničních cest, které podnikli cestovatelé-vzdělanci, bylo nashromáždit co největší množství znalostí a materiálů, které by se daly v českých zemích využít k dalšímu studiu, poučení či výuce. Oproti své studentské cestě do Banátu, kde Antonín Frič pracně pronásledoval různé živočichy, aniž by si na to předem opatřil vhodné vybavení, chtěl si právě dostudovaný lékař v roce 1861 prohlédnout všechna znamenitá přírodopisná muzea v Evropě a nasbírat v nich zkušenosti, kterými by mohl v budoucnu prospět Muzeu království Českého.³⁷⁴ První Fričova zastávka byla v Mnichově, kam dorazil 2. června 1861 vlakem. Zde si prohlédl muzeum a podnikl výlet s profesorem Angelinou ze Švédska výlet na nedaleké jezero. Také se mu podařilo získat nové exponáty pro české Muzeum: „*Než jsem příštího dne opustil Mnichov, byl jsem ještě u dvorního rady Fischera, který má krásné sbírky zkamenělin a uzavřel jsem s ním výměnu českých trilobitů za skameněliny z útvaru triasského.*“³⁷⁵ Na své studijní cestě pak Antonín Frič navštívil muzeum ve Štutgartu a Štrasburku. Ve Štrasburku Friče také zaujal místní rybí trh a zoologická zahrada.³⁷⁶ Zato se odmítl tísnit s turisty u největší štrasburské atrakce - velkých hracích hodin, ze kterých v poledne kokrhal umělý kohout.³⁷⁷ Ze Štrasburku se Frič vydal do Paříže, kde navštívil přírodovědné muzeum Jardin des Plantes, které ho velmi zklamalo kvůli zpřeházeným názvům u jednotlivých exponátů. Nikoho na tyto nedostatky ale nakonec neupozornil, držíce se hesla : „*Kdo si nechce hubu spálit, musí mlčet nebo chválit.*“³⁷⁸ Paříž celkově Antonína Friče nijak neuchvátila. Sám o tom napsal : „*Kdybych zde nebyl měl*

---

³⁷² Viz příloha č. 9

³⁷³ Paměti Františka Křižíka, českého elektrotechnika, Knihnice dějin techniky, svazek 1, Technicko-vědecké vydavatelství, Praha 1952, s. 93

³⁷⁴ Antonín FRIČ, Cesta do Londýna 1861, Živa, roč. 9, 1861, s. 121

³⁷⁵ op. cit., s. 123

³⁷⁶ Frič se v rámci zoologie specializoval na ryby a ptáky.

³⁷⁷ Antonín FRIČ, Cesta do Londýna 1861, Živa, roč. 9, 1861, s. 124

³⁷⁸ Tamtéž

bratra,³⁷⁹ který mne prováděl po znamenitých místnostech a mně domlouval, bych dříve neodjížděl, pokud celou Paříž nepoznám, byl bych mrzutostí nad zklamanými nadějemi v Jardin des Plantes jistě již první týden odjel. Z té příčiny mne také málo bavily umělecké sbírky a obrazárny v Louvru a Versaillu, a mnohý si pomyslí, že ti přírodopyskci jsou podivíni, když se mu přiznám, že mne na sochách v zahradě versaillské nejvíce bavili pavouci, kteří na podstávkách seděli.“³⁸⁰

Kromě rybího trhu, kde Antonín Frič v útrokách ryb pátral po tasemnicích a hlístech, jej v Paříži asi opravdu nic nezaujalo. Antonín Frič evidentně nepodlehł turistickému mýtu města Paříže jako centra evropské kultury a dobrého vkusu. Turistické atrakce ho nelákaly a o francouzské kuchyni není v jeho cestopisném článku jediná zmínka. Frič přijížděl do tohoto města s jasnou představou programu své návštěvy: návštěva přírodovědeckých muzeí, zoologických zahrad, popřípadě rybích trhů. Jeho vědecké zájmy naprosto zastínily zájmy turistické. Cestou z Paříže do Londýna se Frič na krátký čas zdržel v přístavním městě Dieppe, kde si na pobřeží nasbíral několik zajímavých mořských živočichů, a kde, k jeho úplné spokojenosti, našel na dieppském rybím trhu „v prohledaných střevách pěkné vzácné tasemnice a motolice.“³⁸¹ Z Dieppe se přeplavil parolodí do Newhavenu, odkud se vydal vlakem do Londýna. Londýnské přírodovědné instituce Friče nadmíru potěšily. Ani Britské muzeum ani Kensingtonské muzeum ho nezklamalo. „Vše je tak ohromného rozměru a tak krásně zachováno, že upomínka na Louvre v Paříži malichernou se stává [...].“³⁸² napsal později Antonín Frič. Rovněž návštěva čítárny Britského muzea pro něj byla příjemným zážitkem: „Báječné ticho tu panuje, ačkoliv množství čtenářů a úředníků sem chodí, neb podlaha krytá jest kaučukem a všechny dvěře i jiné obyčejně hřmot dělající věci jsou tak opatřeny, že nikdo z práce vytrhován není. I vzpomněl jsem si vroucně na vřeštivě vrzající a mimo to ještě zvonkem opatřené velké nemotorné dvěře naší musejní čítárny, kterými se musí několikráte bouchnout, než se zavrou, a na jiné mnohé podobné nepříjemnosti, které horlivého mladíka, do Muzea pro potravu duševní docházejícího utužují, aby si zvykl na trpkou dráhu, po kteréž co český spisovatel bude muset kráčet.“³⁸³ Podle Antonína Friče se člověk v Londýně ani nemusel moc snažit a byl vzděláván jaksi mimoděk: „[...] nalézá se tu tak značný počet vzdělávacích ústavův, které jaksi neodolatelně násilným způsobem vlévají

³⁷⁹ Josef Václav Frič, pobývajícím od roku 1859 ve Francii.

³⁸⁰ Antonín FRIČ, Cesta do Londýna 1861, Živa, roč. 9, 1861, s. 125

³⁸¹ op. cit., s. 127

³⁸² op. cit., s. 133

³⁸³ op. cit., s. 133-134

*vědomosti a vzdělání do obecnstva, čímž se stává, že mnohý working man má vzdělání, jaké by mu leckterý floutek z pevniny záviděti mohl [...].*³⁸⁴

Antonín Frič strávil v Anglii celkem deset týdnů. Zpět do Čech se vracel přes Rotterdam, Leyden a Amsterdam.³⁸⁵ Mladý vědec se do Prahy vrátil plný elánu a nadšení, povzbuzen obohacující studijní cestou. Dokonce i všechny zakoupené předměty do muzejních sbírek, zabalené do beden, dorazily do Prahy bez úhony. Nedostatečné finanční prostředky Muzea království Českého a svazující poměry v habsburské monarchii však brzy aktivního Friče srazily z oblaků na zem, do tvrdé reality. Vědec Frič své pocity popsal ve svém cestopisném článku takto : *„Hlavu maje plnu plánů a jsa nasycen zkušenostmi na mnohá léta, čekal jsem netrpělivě na dovezení beden mých a radoval se dvojnásobně z toho, že se vše v dobrém stavu do Prahy dostalo. Jak mně ale jest okolo srdce, když nyní geologickou sbírku musím nechat ležet v bednách, protože není peněz na skříň, když musím drahocenné kůže ptačí a savčí nechat povalovat, protože není dost peněz na vycpání, a když co odměnu za své namáhání jsem obdržel od výboru napomenutí, abych přílišnou horlivostí nepřiváděl musejní kasu v nesnáze.*³⁸⁶ Z exemplářů dovezených Fričem tak byla alespoň v domě U Halánků uspořádána výstava pro okruh nejbližších Fričových přátel.³⁸⁷

V roce 1862 navštívil Antonín Frič Londýn podruhé, tentokrát jako odborník, kterého vyslala pražská obec, aby na světové výstavě prostudoval exponáty v sekci učebních pomůcek a o svých poznatcích podal odbornou zprávu.

Vojta Náprstek odjížděl na londýnskou světovou výstavu 1862 s přesvědčením, že si musí v první řadě prohlédnout co nejvíce exponátů na výstavišti, které by mohly prospět českému průmyslu a navštívit co nejvíce vzdělávacích, dobročinných a jiných institucí. Jeho záměrem bylo také navázat s těmito institucemi styky a domluvit s nimi výměnu odborné literatury.

Jak je vidět již ze stručného nástinu Náprstkova plánovaného programu v Londýně, jeho očekávání z návštěvy výstavy byla velká. Několik dnů po příjezdu do Londýna si však Náprstek uvědomil, jak obtížné bude realizovat všechny své plány. Josefě Křížkové, své budoucí manželce, napsal : *„Čím déle je člověk v Londýně, tím více nahlíží, že je to holá nemožnost, vše co zde důležitého a znamenitého poznat.*³⁸⁸ Náprstek musel od svého příjezdu do Londýna dne 16. června 1862 svůj londýnský pobyt dvakrát prodlužovat, aby

---

³⁸⁴ Antonín FRIČ, Cesta do Londýna 1861 - dokončení, Živa, roč. 9, 1861, s. 197

³⁸⁵ op. cit., s. 209

³⁸⁶ op. cit., s. 210

³⁸⁷ Zdeněk ŠOLLE, Vojta Náprstek a jeho doba, Felis, Praha 1994, s. 149

³⁸⁸ Archiv V. Náprstka, karton č. 65, č. 103, Vojta Náprstek Josefě Křížkové 24. 7. 1862, Londýn

dostál alespoň některých ze svých vytčených cílů.³⁸⁹ Jeho původně plánovaný měsíční pobyt v Londýně se nakonec protáhl na dva a půl měsíce.³⁹⁰

Náprstek připisoval světovým výstavám nezanedbatelný vzdělávací význam. V dopise z Londýna své matce napsal : „*To je škola všech škol, kdo se psát a číst naučil, ještě nic neumí, nýbrž teprve příležitost nabyt něčemu se naučit, zde se pozná svět a [...] zde se dovíme, kde co užitečného ve světě a vezmem si z toho příklad.*“³⁹¹ Světová výstava měla rovněž podle Náprstka poskytnout Čechům srovnání s cizinou, které by jim umožnilo kritičtější pohled na české poměry a motivovalo by je k jejich zlepšení : „*Pokavád neznáme jenom své, budeme vždy v předsudcích a když o všem jiném nevíme, držíme své za nejlepší, a z toho právě pocházejí předsudky, nevzdělanost, pověry.*“³⁹² Návštěva světové výstavy byla podle Náprstka užitečná hlavně v tom smyslu, že měli Češi při styku s cizími národy lépe poznat sami sebe. Měli se zbavit své provinciální omezenosti a začít se dívat na české poměry jako lidé s patřičným rozhledem. Zkušenost z návštěvy výstaviště je měla motivovat k práci na odstranění výše zmíněného neduhu české společnosti. Tato myšlenka se nám může zdát příliš idealistická, ale svou vytrvalou činností ve prospěch kulturního a průmyslového rozvoje české společnosti Náprstek dokazoval, že si za svým ideálem pevně stojí a dělá vše pro jeho uskutečnění.

Obden býval Náprstek od deseti hodin ráno do šesti hodin do večera na světové výstavě, ve zbývajících dnech pak navštěvoval různé londýnské vědecké a vzdělávací ústavy. Někdy si však také našel čas pro menší rozptýlení. Většinou vyrazil spolu s některým krajanem, který právě pobýval v Londýně, do jednoho ze zábavních klubů s provazochodci, živou hudbou a dalšími atrakcemi.

Počátkem srpna 1862 vydal Náprstek v Londýně tištěnou výzvu k výměně vědeckých publikací, která byla zaslána různým vědeckým, kulturním a sociálním institucím ve Velké Británii, v celkovém počtu kolem čtyř set institucí.³⁹³ Důležitým pomocníkem mu v tomto směru byla redakce londýnského ženského časopisu *The English Woman's Journal*, kde byly shromažďovány všechny zaslané materiály, nabídky a pozvání.³⁹⁴ Ohlasy byly celkem uspokojivé a Náprstek tak získal různé časopisy, muzejní katalogy a publikace všeho druhu

---

³⁸⁹ Poprvé žádal matku o prodloužení dovolené 1. července viz Archiv V. Náprstka, karton č. 54, č. 80a), Vojta Náprstek matce Anně Fingerhutové 1. 7. 1862, Londýn a podruhé 3. srpna viz Archiv V. Náprstka, karton č. 54, č. 81, Vojta Náprstek matce Anně Fingerhutové 3. 8. 1862, Londýn

³⁹⁰ Vojta Náprstek pobýval v Londýně od 16. června do 31. srpna 1862.

³⁹¹ Archiv V. Náprstka, karton č. 54, č. 80a), Vojta Náprstek matce Anně Fingerhutové 1. 7. 1862, Londýn

³⁹² Tamtéž

³⁹³ Archiv V. Náprstka, karton č. 70, č. 98 – soubor drobných poznámek, zápisů, konceptů, koncept dopisu Vojty Náprstka bratru Ferdinandovi, nedatováno

³⁹⁴ Zdeněk ŠOLLE, Vojta Náprstek a jeho doba, Felis, Praha 1994, s. 150

pro Muzeum království Českého, Průmyslovou jednotu a také pro svou vlastní knihovnu v Praze v domě U Halánků.³⁹⁵

František Křižík byl na pařížskou světovou výstavu 1878 vyslán plzeňsko-březenkou drahou, u které byl zaměstnán. Do Paříže se vypravil spolu se svým nadřízeným, inspektorem Reichertem. Díky svému zaměstnavateli si oba cestovatelé nemuseli dělat starosti s výdaji za cestu vlakem. Jízdenky měli zdarma a na německých drahách jim dokonce vyhradili zvláštní kupé.³⁹⁶ Na pařížském výstavišti strávil František Křižík mnoho času, a to především proto, že chtěl vidět v praxi různé elektrotechnické vynálezy, které znal zatím pouze z literatury.³⁹⁷ Největší rozruch v elektrotechnické oblasti vyvolala Jabločkovova oblouková lampy. Nebylo to ale ani tak kvůli malému dřevěnému pavilonu na výstavišti, kde Jabločkov „*lokomobilou poháněl Siemensův stroj na střídavý proud, jímž napájel několik svých lamp, zavěšených na různých kandelábrech*“,³⁹⁸ ale proto, že pařížská městská rada chtěla zjistit, zda je výhodnější osvětlovat ulice elektřinou nebo plynem, a tak nechala osvětlit Avenue de l'Opéra Jabločkovovými lampami a vedlejší ulici Rue du 4 Septembre plynovými hořáky. V Avenue de l'Opéra bylo tehdy namontováno šedesát bání s Jabločkovovými lampami a v ulici Rue du 4 Septembre 314 plynových hořáků. Instalaci provedla Société générale d'Électricité, Procédé Jablochkoff. Nakonec se ukázalo, že Jabločkovovo osvětlení sice ulici osvětlovalo mnohem intenzivněji než plynové osvětlení, ale bylo šestkrát dražší. Přesto však princip Jabločkovova vynálezu vzbudil ve vědeckém světě pozornost a byl hojně napodobován,³⁹⁹ mimo jiné i samotným Františkem Křižíkem.⁴⁰⁰ „*I pro mne byla Jabločkovova svíčka*“⁴⁰¹ nejcenějším poznatkem z pařížské výstavy, kde jsem se seznámil i s četnými významnými osobnostmi, zejména z oboru tehdy se rodící elektrotechniky.,“⁴⁰² Jabločkovova lampy nedávala Křižíkovi spát ani po návratu z pařížské výstavy : „*Když jsem se po měsíčním pobytu v Paříži vrátil do Plzně, zabýval jsem se Jabločkovovou svíčkou dále a přemýšlel jsem, jak ji zdokonalit. Jabločkovova svíčka měla totiž jednu velkou nevýhodu : uhlíkové tyčinky neuhořívaly v celém*

³⁹⁵ Jiří MAJER, Počátky musea Vojty Náprstka, in: Sborník Národního musea v Praze, Acta Musei nationalis pragrae, svazek X-A-historický č. 3, red. Gustav Skalský, Praha 1956, s. 119

³⁹⁶ Paměti Františka Křižíka, českého elektrotechnika, Knižnice dějin techniky, svazek 1, Technicko-vědecké vydavatelství, Praha 1952, s. 58

³⁹⁷ Tamtéž

³⁹⁸ Paměti Františka Křižíka, českého elektrotechnika, Knižnice dějin techniky, svazek 1, Technicko-vědecké vydavatelství, Praha 1952, s. 59

³⁹⁹ Proti napodobování cizích vynálezů se pojistili Američané na chicagské světové výstavě 1893. F. A. Hering si tak ve svém cestopisu posteskl nad nevyvážeností honosnosti výstavních budov a skromnosti vystavených exponátů. - F. A. HERING, Cestovní upomínky z Ameriky, J. Otto, Praha 1896, s. 60

⁴⁰⁰ Paměti Františka Křižíka, českého elektrotechnika, Knižnice dějin techniky, svazek 1, Technicko-vědecké vydavatelství, Praha 1952, s. 59-60

⁴⁰¹ Jabločkovova oblouková lampy byla často nazývána «svíčka.»

⁴⁰² Paměti Františka Křižíka, českého elektrotechnika, Knižnice dějin techniky, svazek 1, Technicko-vědecké vydavatelství, Praha 1952, s. 60

průřezu, nýbrž jenom na vnitřní straně, a tím svítivost lampy značně klesala.“⁴⁰³ Díky použití magnetické cívky, která skláněla uhlíkové tyčinky šikmo k sobě, však ohořívaly obě dvě uhlíkové tyčinky rovnoměrně. Tento systém si nechal František Křižík patentovat a vznikla tak Křižíkova oblouková lampa, která mu zajistila jak renomé v oblasti elektrotechniky, tak i dostatek finančních prostředků. Uspokojením pak pro Františka Křižíka mohla být skutečnost, že jeho čtyři obloukové lampy osvětlovaly spolu s Edisonovými žárovkami hlavní schodiště výstavního paláce na elektrotechnické výstavě v Paříži 1881.⁴⁰⁴

Samozřejmě, že si František Křižík mezi studováním na výstavě našel také chvíli k odpočinku, kterou trávil především v Plzeňské pivnici Karla Makovského v Palais Royal. Ve svých pamětech o tom napsal : „*To se rozumí, že jako Plzeňák jsem hledal v Paříži i dobré plzeňské pivo. To se tehdy čepovalo jenom v malé sklepní hospůdce u Palais Royal. [...] U Makovského jsem strávil hodně večerů. Chodívali sem většinou čeští řemeslníci, krejčí, zlatníci, ševci apod. se svými ženami nebo děvčaty. Několikrát jsem se tam setkal i s Ferdou Náprstkem*⁴⁰⁵ [...] Všichni návštěvníci pivnice Makovského byli uvědomělí Češi a vřelí vlastenci. České noviny tam šly z ruky do ruky.“⁴⁰⁶

Na světové výstavě v Paříži 1900 pak předvedl František Křižík, který byl zároveň členem ústřední komise rakouské expozice, své znalosti v celé kráse. V rámci jeho výstavky byl předveden trojfázový generátor, stroje na výrobu stejnosměrného, střídavého a trojfázového proudu s automatickými spouštěči, tramvajové motory, obloukové lampy a lustry. František Křižík mohl roku 1900 odjíždět z pařížské světové výstavy spokojen, protože na ní byl vyznamenán dvěma zlatými medailemi.⁴⁰⁷

Renáta Tyršová měla na pařížské světové výstavě 1889 rovněž plné ruce práce. V dopise Josefě Náprstkové, která se v době Renátina pobytu starala o její matku, Tyršová píše : „*Jsem od pátku v Paříži. Všeho všudy pět dnů a zdá se mi to nesmírně dlouho. [...] Viděla a poznala jsem již nesmírně mnoho a předc malounko u porovnání s tím, co poznati míním. Ve výstavě byla jsem třikráte a vždy i s plánem v ruce, stěží jsem se vyznala v tom bludišti sálů, pavillonů, paláců, domků, restaurací, chodeb, kiosků.*“⁴⁰⁸ Na pařížské výstavě 1900, kterou Renáta Tyršová rovněž navštívila, to nebylo s její vytížeností lepší : „*Jsem tu v ustavičné*

⁴⁰³ Paměti Františka Křižíka, českého elektrotechnika, Knihnice dějin techniky, svazek 1, Technicko-vědecké vydavatelství, Praha 1952, s. 60

⁴⁰⁴ Paměti Františka Křižíka, českého elektrotechnika, Knihnice dějin techniky, svazek 1, Technicko-vědecké vydavatelství, Praha 1952, s. 93

⁴⁰⁵ Ferdinand Náprstek, starší bratr Vojty Náprstka.

⁴⁰⁶ Paměti Františka Křižíka, českého elektrotechnika, Knihnice dějin techniky, svazek 1, Technicko-vědecké vydavatelství, Praha 1952, s. 95-96

⁴⁰⁷ op. cit., s. 102

⁴⁰⁸ Archiv V. Náprstka, karton č. 44, č. 40, Renáta Tyršová Josefě Náprstkové 24. 9. 1889, Paříž

práci a bývám velice unavena, uchozena i ukoukána.“⁴⁰⁹ I Tyršová se chystala přivést pro české Muzeum některé zajímavé exponáty, a to hlavně z oboru národopisu, řídíce se myšlenkou, že cestuje-li vzdělaný člověk po světě, má z toho být všeobecný prospěch. Ohledně výběru exponátů k zakoupení se radila s Josefou Náprstkovou.⁴¹⁰

Intenzivní práce během studijní cesty se často podepisovala na zdraví cestovatelů-vzdělců. Antonín Frič v Londýně onemocněl poté, co až do sedmi hodin do večera, bez oběda a bez odpočinku, balil nakoupené zboží u obchodníka s přírodninami v docích. Musel proto na několik dní ulehnout. Ani ve výstavních prostorách nebyly často podmínky pro studium nejvhodnější. Renáta Tyršová o nich napsala Josefě Náprstkové z pařížské světové výstavy 1889 : *„Obrazy mají v dolenních sálech bohužel nedostatečně osvětlené. Ten den, který jsem v oddělení ciziny strávila bylo světlo tak bídné, že Vám nemohu ani říci zda-li se mi obrazy od Brožíka a Sochora líbí čili nic.*“⁴¹¹ O několik dnů později, v říjnu, dále Renáta Tyršová psala : *„Jeť ve výstavě hrozný průvan a ti hrozní Pařížané nechtěli zavírat dveře, je vše dokořán jako v létě.*“⁴¹² Pravděpodobně v důsledku tohoto průvanu nastydla a do Prahy přijela s otokem žláz v obličeji, což jí však nic neubralo z nadšení z nabytých vědomostí na světové výstavě.⁴¹³

Čeští cestovatelé-vzdělanci si také v cizině všímali rozvinutosti reklamy v oblasti obchodu. Reklama, která byla vidět v různých formách na každém kroku, nejen na výstavišti, ale i v samotném městě, kde se výstava konala, je doslova udivovala. Vojta Náprstek byl na londýnské světové výstavě 1862 příjemně překvapen hojným rozdáváním katalogů a ceníků, kterých *„více se tu rozdává za den nežli se u nás za rok prodá.*“⁴¹⁴ Čeští vystavovatelé však na využívání reklamy ke své prezentaci na výstavě nebyli zvyklí. Často tomu bylo k jejich škodě. Nejenže nerozdávali prospekty a ceníky, jak to bylo zvykem například u amerických vystavovatelů, ale u jejich výstavních skříní často chyběl také štít jejich firmy.⁴¹⁵ Všudypřítomnou reklamu v pařížských ulicích detailně popsal Michael Navrátil : *„Všude na ulici stojí kameloti a sotva učiníš několik kroků, máš hrst různých návštěví a doporučení firem s nejrůznějšími předměty. O výhodě anoncování přesvědčení jsou restauratěři, vydavatelé novin, živnostníci, lékaři, právníci, zkrátka všichni, kteří mají něco na prodej, neb chtějí, aby o nich zákazníci věděli. [...] Na vysokých stěnách domů i na oponě mnohých divadel vidíme*

⁴⁰⁹ Archiv V. Náprstka, karton č. 60, č. 467, Renáta Tyršová Josefě Náprstkové 16. 5. 1900, Paříž

⁴¹⁰ Tamtéž

⁴¹¹ Archiv V. Náprstka, karton č. 44, č. 40, Renáta Tyršová Josefě Náprstkové 24. 9. 1889, Paříž

⁴¹² Archiv V. Náprstka, karton č. 44, č. 37, Renáta Tyršová Josefě Náprstkové 10. 10. 1889, Paříž

⁴¹³ Archiv V. Náprstka, karton č. 44, č. 39, Renáta Tyršová Josefě Náprstkové 19. 10. 1889, Praha

⁴¹⁴ Archiv Vojty Náprstka, Zápisky Vojty Náprstka z jeho návštěvy londýnské výstavy 1862, zatím bez inventárního čísla, s. 42

⁴¹⁵ Karel VOGEL, Zpráva o světové výstavě v Chicagu 1893, Plzeň 1894, s. 92

*četné anonce. Návěštní vozy a živé anonce [...] patří k nejobyčejnějším zjevům pařížské ulice. Bez kamelota nelze si myslet pařížský boulevard neb avenue. [...] Ano, tak rozumí Francouzi reklamě. Jen naši lidé myslí, když dají do novin inserát, že tím přinášejí oběť. Bláhoví ! Učte se od ciziny !*⁴¹⁶ Používání reklamy bylo v českých zemích ve srovnání s cizinou opravdu opožděno. Liberální živnostenský řád z roku 1859 se fenoménem reklamy nijak nezabýval, protože její význam byl stále podceňován. Reklama byla v povědomí lidí spojena s artisty a cirkusáky, kteří v rámci nalákání co největšího publika na svá představení podnikali hlučné průvody městem, což nebyla věc hodná společenského postavení slušného řemeslníka či živnostníka.⁴¹⁷ Od šedesátých let devatenáctého století se v souvislosti s novým zbožím z továren, které se začalo objevovat na trhu, a o jehož využití bylo třeba zákazníka poučit, začala reklama v českém prostředí přeci jen pomalu rozvíjet. Nejvýznamnějším českým průkopníkem reklamy byl v šedesátých letech devatenáctého století pražský obchodník s galanterií Jan Neff, jehož dobrým přítelem byl, ne náhodou, Vojta Náprstek. Kromě rozvoje průmyslu to tedy byly také světové výstavy, které podpořily rozšíření reklamy v české obchodní praxi. Obchodníci, kteří světovou výstavu navštívili a viděli hojné využití reklamy v cizině, ji postupně zaváděli i do své praxe. Až v devadesátých letech devatenáctého století však slovo *reklama* začalo ztrácet hanlivý nádech.⁴¹⁸

Světové výstavy ale k rozvoji reklamy v českých zemích přispěly i jinak. Získání medaile na světové výstavě bylo totiž dobrou zárukou kvality výrobků oceněné firmy. V reklamě inzerované v novinách se tak občas objevily upoutávky zmiňující ocenění na světové výstavě. Jednalo se například o pražské krejčovství M. Mottla, pražskou továrnu na nábytek J. Skramlíka nebo o karlínskou továrnu na výrobu olejů bratří Janoušků.

---

⁴¹⁶ Michael NAVRÁTIL, Paříž a její půvaby. Cestovní dojmy, Milan Nedvídek, Tábor 1900, s. 37-38

⁴¹⁷ Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, Zlaté časy české reklamy, Karolinum, Praha 1999, s. 12-13

⁴¹⁸ op. cit., s. 19

2.5 Řemeslník a světové výstavy, příklad Průmyslové jednoty

2.5.1 Nástin vzniku a vývoje Průmyslové jednoty

Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách, zkráceně Průmyslová jednota, byla založena roku 1828 a zpočátku vedena představiteli šlechty. Od roku 1844 se v ní začali postupně prosazovat měšťané, kteří v ní od roku 1848 nabyli vrchu.⁴¹⁹ Přestože bylo ve stanovách Průmyslové jednoty (dále jen „PJ“) z roku 1851 zdůrazněno teritoriální vlastenectví, existovalo již tehdy mezi členy PJ jisté národnostní pnutí, které bylo dále podněcováno především snahou F. L. Riegra uplatnit v PJ národně české a demokratické cíle.⁴²⁰ V letech absolutismu byla PJ navenek ještě stále spolkem německým. Němčina byla jednacím řečí, byla v ní psána všechna úřední akta a protokoly a rovněž dopisy jednotlivým členům, ač byli někteří z nich horlivými českými vlastenci. Čeština pronikala do PJ jen pomalu. Plně se prosadila až po roce 1862.⁴²¹

Jedním z hlavních cílů PJ bylo zvýšit vzdělanost maloživnostníků, jak to shrnul F. L. Rieger v Provolání Průmyslové jednoty, které bylo zveřejněno 8. dubna 1851: „*Má-li průmysl vlastenecký dostáti novému úkolu svému, totiž zápasu čili konkurencí s průmyslem zahraničním, je nade všechno zapotřebí, aby promyslní vzdělání u nás silně pokročilo.*“⁴²² Pokud se přidržíme Bráfova rozčlenění dějin PJ do tří etap⁴²³, věnovala se PJ ve své druhé etapě, v letech 1850 až 1880, převážně budování průmyslového školství. Ač vedení průmyslové školy, založené PJ v roce 1857, PJ velmi zaměstnávalo, přesto se její činnost neomezovala pouze na tuto oblast.

Vedle zřizování průmyslových škol měl být rozvoj domácího průmyslu a vzdělávání maloživnostníků v českých zemích zajištěn ještě jiným způsobem. PJ k němu nahrávala skutečnost, že od roku 1851 začaly být pravidelně pořádány světové výstavy, jejichž úkolem bylo mapovat technický pokrok lidstva. Tyto výstavy poskytovaly jejich návštěvníkům možnost seznámit se s nejnovějšími technickými vynálezy a výrobními postupy.

---

⁴¹⁹ Karel STLOUKAL, F. L. Rieger a Průmyslová jednota v prvních letech absolutismu, in: Sto let Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách 1833-1933, Sborník statí o vzniku, vývoji a působení Jednoty Průmyslové, Praha 1934, s. 241

⁴²⁰ op. cit., s. 256

⁴²¹ op. cit., s. 257

⁴²² op. cit., s. 260

⁴²³ Albín Bráf rozčlenil v roce 1903 dějiny PJ do tří vývojových etap: 1) do roku 1850 2) od roku 1850 do roku 1880 3) po roce 1880 – Bedřich MANSFELD, Činnost Jednoty Průmyslové od let 1880 in: Sto let jednoty, s. 318

Dlouhou a nákladnou cestu do Londýna či Paříže si však nemohl v české společnosti dovolit financovat každý. Lépe řečeno nikdo, kromě šlechty, nejbohatších měšťanů či vědců, kteří dostali na cestu stipendium od státní či zemské instituce.⁴²⁴ Cesta na světovou výstavu však byla rozhodně mimo finanční možnosti maloživnostníků. Členové PJ si toho byli vědomi a snažili se tuto situaci řešit.

2.5.2 Situace českého průmyslu ve druhé polovině devatenáctého století

Ve druhé polovině devatenáctého století se v české vlastenecké měšťanské společnosti začal šířit názor, že k rozvoji národa je třeba nejprve zajistit jeho vývoj hospodářský a rozvoj kulturní se potom automaticky dostaví jako důsledek tohoto vývoje hospodářského. V padesátých letech devatenáctého století chyběly řemeslníkům v českých zemích základy technické vzdělanosti a často u nich přetrvával strach z novot. Tyto nedostatky mohly být překonány pouze rozšířením průmyslového školství a názornými veřejnými demonstracemi jednotlivých technických vynálezů z domova i ze zahraničí. Řemeslník by tak měl možnost seznámit se s nejnovějšími výrobky a výrobními procesy. Také v něm měla být prohloubena touha po uskutečňování vlastních vynálezů. Jedině tak se mohla řemeslná výroba v českých zemích vzchopit a moci začít konkurovat zahraničním výrobkům. Podle Vojty Náprstka chyběl pouze počáteční impuls, který by řemeslníkům ukázal správný směr a o vlastní rozvoj českého průmyslu by se již řemeslnictvo postaralo samo.

2.5.3 Průmyslová jednota jako iniciátor vysílání nemajetných řemeslníků na světové výstavy

PJ sice na světové výstavy svoje zvláštní zástupce nevysílala, nicméně řada jejích členů na ně byla vyslána jinými institucemi, čehož následně PJ využívala k získávání informací ohledně výstavních zajímavostí v rámci různých přednášek. Jednalo se například o Josefa Napoleona Ballinga, profesora chemie na pražské technice, který zastával na světové

---

⁴²⁴ Vojta Náprstek například za dopravu na londýnskou světovou výstavu a zpět zaplatil 61 zlatých a 15 krejcarů. - Archiv Vojty Náprstka, Zápisky Vojty Náprstka z jeho návštěvy londýnské výstavy 1862, zatím bez inventárního čísla, s. 40. V šedesátých letech 19. století byl průměrný roční plat textilního dělníka v severních Čechách 250 zlatých, nižšího úředníka 420-480 zlatých, začínajícího učitele 400 zlatých, řádného učitele 700 zlatých a lékaře 1600 zlatých ročně. – Jana MACHAČOVÁ; Jiří MATĚJČEK, Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781-1914, Slezské zemské muzeum, Opava 2002, s. 229, 239 a 241

výstavě v Londýně 1851 čestný úřad předsedy rakouského oddělení a roku 1855 byl členem poroty na pařížské světové výstavě, Jana Krejčího, přírodovědce, pedagoga a poslance zemského sněmu a říšské rady, který byl pražskou obcí vyslán na londýnskou světovou výstavu 1862, aby tam shromáždil poznatky o zahraničním průmyslovém školství, Antonína Friče, lékaře a přírodovědce, kustoda zoologické sbírky v českém muzeu, který byl vyslán pražskou obcí na světovou výstavu v Londýně roku 1862 za stejným účelem nebo Vendelína Mottla, krejčího, který byl členem porotního sboru na světové výstavě v Paříži 1878. Jednalo se tedy nejčastěji o přední české vědce, kteří byli zároveň zemskými a říšskými poslanci, a kteří na světové výstavy jezdili jako přední odborníci chtějící se seznámit s nejnovějším pokrokem daného vědního odvětví.

Na světové výstavy jezdili také nižší úředníci PJ, jak o tom svědčí dopis Karla Procházky z února roku 1867, ve kterém žádá vrchní ředitelství PJ o čtyřtýdenní dovolenou, aby mohl v květnu na vlastní náklady navštívit pařížskou světovou výstavu a rozšířit si tak své znalosti.⁴²⁵

Vrchní ředitelství PJ ale chtělo na světové výstavy vyslat i drobné řemeslníky, kteří nebyli zaštiťováni žádnou movitou organizací, a kteří si tuto finančně náročnou cestu nemohli dovolit. Ve spolupráci s pražskou obchodní a živnostenskou komorou se tak PJ zúčastnila subskripce pro vyslání nemajetných řemeslníků na světovou výstavu v roce 1851⁴²⁶ a 1862. Spolupráce probíhala tak, že pražská obchodní a živnostenská komora vytvořila komitét, který měl organizaci subskripce na starosti a přizvala do něj zástupce PJ. Takto získávali členové PJ zkušenosti s organizováním veřejných sbírek a v roce 1867, kdy se konala světová výstava v Paříži, zorganizovala PJ veřejnou sbírku pro vyslání nemajetných řemeslníků na pařížskou výstavu samostatně. Bylo to ale, zdá se, zároveň naposledy, co se PJ v takovéto věci angažovala.

---

⁴²⁵ Vrchní ředitelství PJ žádosti Karla Procházky vyhovělo, nicméně musel za sebe na své vlastní náklady sehnat v době své nepřítomnosti náhradu. To ovšem nebránilo Karlovi Procházkovi v tom, aby 29. 7. žádal o « *několika nedělní* » dovolenou znovu, aby « *zraku svému, který chronickým neduhem trpí, odpočinutí dopřátí mohl* » a aby rovněž navštívil své staré rodiče. - NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829-1950, karton č. 33, Karel Procházka vrchnímu ředitelství PJ 29. 7. 1867, pod. č. 147

⁴²⁶ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 150, karton č. 12, Dopis pražské obchodní a živnostenské komory vrchnímu ředitelství PJ z 31. 1. 1851, pod. č. 78

2.5.4 Argumenty Průmyslové jednoty k vyslání řemeslníků na pařížskou světovou výstavu 1867

Díky dochovaným doslovným zápisům z jednotlivých zasedání vrchního ředitelství PJ z roku 1867 můžeme poměrně detailně rekonstruovat realizaci myšlenky PJ vyslat na pařížskou světovou výstavu v roce 1867 delegaci českých řemeslníků. Na výroční hromadě PJ, která se konala dne 14. března 1867 v zasedací síni Staroměstské radnice byla otázka vyslání několika mladých řemeslníků na pařížskou světovou výstavu již po několikáté projednávána, tentokrát na popud člena PJ J. S. Skrejšovského.⁴²⁷

J. S. Skrejšovský navrhoval vypsát konkurz na několik míst, ovšem pod podmínkou, že vybraní řemeslníci by museli být jednak náležitě vzdělaní, aby se dalo očekávat, že se budou schopni na světové výstavě dostatečně poučit, a že nikdo nebude do této cesty nucen. Vybraným cestovatelům by měl být rovněž přidělen průvodce znalý francouzského jazyka, nejlépe někdo z generálního ředitelství PJ či z učitelů průmyslové školy, který by řemeslníkům usnadňoval pohyb v cizím prostředí, upozorňoval je na výjimečné exponáty a poučoval je v oblasti průmyslu.⁴²⁸ Tento návrh byl přijat hlasitým „Výborně!“ a byl výroční hromadou PJ schválen. Za doprovod řemeslnické delegace na pařížskou světovou výstavu byl zvolen jednašedesáti hlasy proti čtyřem jednatel PJ a profesor na akademickém gymnáziu v Praze, Otakar Zeithammer.⁴²⁹

Na výroční hromadě PJ bylo rovněž odsouhlaseno, že PJ veřejně vyzve k privátní subskripci, a že o podporu písemně požádá ještě některé velkostatkáře, městské obce a korporace.⁴³⁰ PJ si totiž nemohla dovolit sama financovat náklady na vyslání řemeslníků na světovou výstavu, jelikož stav jejích finančních prostředků byl toho roku ve schodku 520 zlatých.⁴³¹

⁴²⁷ Jan Stanislav Skrejšovský (1831 – 1883) od roku 1862 vydával v Praze německy psaný deník *Politik*. V roce 1879 však jeho pražská tiskárna zkrachovala, vydávání deníku *Politik* bylo zastaveno a Skrejšovský se usadil ve Vídni.

⁴²⁸ Návrh na volbu průvodce z řad vedení PJ či středoškolských profesorů pravděpodobně vycházel ze zkušenosti PJ z roku 1862, kdy na základě subskripce, kterou PJ uspořádala společně s Pražskou obchodní a živnostenskou komorou, vyslala na světovou výstavu do Londýna delegaci řemeslníků, kterým dělal odborný doprovod technik Kessels a kreslíř Leizner, oba německého původu. Záhy tak vznikly mezi nimi a českými řemeslníky třenice, které nakonec vyvrcholily tím, že se čeští řemeslníci raději po výstavě procházeli bez svých německých průvodců. Navíc ani jeden z německých průvodců neuměl francouzsky, což dost ztěžovalo jejich posílání tlumočnicků mezi českými řemeslníky a zahraničními vystavovateli. – NL, 7. 9. 1862, č. 211

⁴²⁹ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Stenografický protokol výroční hromady Jednoty pro povzbuzení průmyslu v Čechách 14. 3. 1867, pod. č. 72

⁴³⁰ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, kniha, inv. č. 12, tištěná Jednatelská zpráva vrchního ředitelství za květen až listopad 1867, s. 14

⁴³¹ Příjmy PJ činily za rok 1866 10 980 zlatých a výdaje 11 500 zlatých. - NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Stenografický protokol výroční hromady Jednoty pro povzbuzení průmyslu v Čechách 14. 3. 1867, pod. č. 72

Pro obstarání peněz na vyslání řemeslníků do Paříže byl v rámci PJ vytvořen zvláštní komitét,⁴³² který již 30. března 1867 adresoval vrchnímu ředitelství PJ dopis s návrhy, jak by bylo nejlepší postupovat při shánění potřebných financí. Komitét jednak navrhoval uveřejnit provolání PJ k soukromé subskripci, dále navrhoval, že by někteří členové PJ mohli navštívit čelné průmyslníky a zámožnější měšťany a osobně je požádat o příspěvek. Dále pak doporučoval aby se vedení PJ obrátilo na Pražskou obec s žádostí o finanční příspěvek.⁴³³

Vrchní ředitelství se doporučením výše zmíněného komitétu opravdu řídilo a žádost o příspěvek pražské obci zaslalo.⁴³⁴ Dne 1. dubna 1867 bylo sepsáno *Provolání k průmyslníkům království českého*, ve kterém PJ vyhlásila subskripci za účelem vyslání několika schopných řemeslníků různých odvětví na světovou výstavu v Paříži. Toto *Provolání* bylo 10. dubna 1867 schváleno vrchním ředitelstvím PJ a následně zveřejněno v Národních Listech a v Bohemii.⁴³⁵

Argumenty k zahájení subskripce byly následující: 1) řemeslníci se mají na výstavě seznámit s pokrokem a s veškerými novými vynálezy svého odvětví, k čemuž mají jako znalci rozličných výkonů, surovin a výrobků daného odvětví dobré předpoklady a neuniknou jim tak ani jemnější detaily, kterých by si všeobecně technicky vzdělaný člověk nemusel všimnout, 2) návštěva světové výstavy má řemeslníky povzbudit k využití těchto nově nabytých zkušeností v praxi, 3) konečně měla jejich návštěva světové výstavy přispět k celkovému povznesení domácího průmyslu a řemesla v českých zemích.

V provolání nebyl oznámen přesný počet řemeslníků, kteří budou moci vyjet na světovou výstavu, protože se předem nevědělo, kolik peněz subskripce vynesou. Bylo proto rozhodnuto, že až se sejde dostatečná suma peněz, vedení PJ stanoví počet finančních podpor na cestu do Paříže a vyhlásí na ně konkurz. Zvláštní komise pak zvolí nejschopnější kandidáty, kteří budou do Paříže vysláni.⁴³⁶

Bylo by však mylné domnívat se, že řemeslníci byli, co se týče světových výstav, pasivní. Dne 7. března roku 1867 odeslal mechanik a optik z Vídně František Stolz vrchnímu ředitelství PJ dopis, ve kterém se dotazoval, zda se PJ chystá vypsát subskripci na podporu

---

⁴³² Karel Kořistka, František Bittner, Čeněk Hausmann, Vojta Náprstek, Jan Novotný, J. M. Šáry. Později byli ještě do komitétu přizváni Jan Bláha, Václav Faber, Jan Jenček, Jan Kudláček, J. Martin, Leopold Alois Roll a Alois Turek. - NA, fond: Jednota pro povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, kniha, inv. č. 12, tištěná Jednatelská zpráva vrchního ředitelství za květen až listopad 1867, s.14

⁴³³ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, dopis Karla Kořistky vrchnímu ředitelství PJ 30. 3. 1867, pod. č. 85

⁴³⁴ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, dopis vrchního ředitelství Průmyslové jednoty Městské radě, pod. č. 85

⁴³⁵ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Protokol ze sezení vrchního ředitelství PJ z 10. 4. 1867, pod. č. 94

⁴³⁶ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Provolání k průmyslníkům království českého 1. 4. 1867, pod. č. 85

cesty nemajetných řemeslníků na světovou výstavu do Paříže, s odkazem na subskripci během londýnské výstavy 1862, kterou PJ organizovala spolu s pražskou obchodní a živnostenskou komorou. Dále Stolz dodával, že vídeňská PJ již subskripci za tímto účelem zahájila, a že tedy doufá, že i v českých zemích nalezne tato myšlenka podporu.⁴³⁷ Dne 9. března roku 1867 byl PJ adresován další dopis ohledně podpory nemajetných řemeslníků na cestu do Paříže. Pisateli byli tentokrát pražští řemeslníci: hodinář Václav Pollak, barvíř E. Floriani, sklenář Antonín Švarc, litograf Kamil Pražák, fotograf H. Fiedler, mechanik Jindřich Šebek a výrobce chirurgických nástrojů Josef Mang. Jmenovaní řemeslníci v dopise zdůraznili důležitost účasti řemeslníků na světové výstavě k získání nových vědomostí v oblasti průmyslu. Vybízí PJ, aby buď sama financovala cestu nemajetným řemeslníkům na světovou výstavu nebo aby alespoň vypsala subskripci. Na závěr dopisu řemeslníci dodávají: „*Mezi našimi snažlivými řemeslníky, na podporu takovou nárok mající, naleznou se pak zajisté takoví, kteří ve vzdělání průmyslovém, tak dalece pokročili jsou, by návštěva jich ve výstavě světové pro pokrok jich průmyslového odboru v naší otčině účinkoval.*“⁴³⁸

Někteří majitelé mimopražských firem rovněž zamýšleli vyslat na pařížskou světovou výstavu 1867 zástupce z řad svých dělníků. Aby měli i tito dělníci usnadněný pobyt a cestování v cizině, a aby měli zajištěné odborné vedení na světové výstavě, objevila se myšlenka připojit tyto mimopražské dělníky k pražské dělnické výpravě, kterou organizovala PJ. O této možnosti si chtěl s Vojtou Náprstkem pohovořit například Vincenc Mastný, majitel tkalcovské továrny v Lomnici nad Popelkou, který chtěl do Paříže vyslat své tři dělníky.⁴³⁹

---

⁴³⁷ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Žádost Františka Stolze o podporu na cestu na pařížskou světovou výstavu, 7. 3. 1867, pod. č. 67

⁴³⁸ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Žádost o možnost účasti nemajetných řemeslníků na pařížské světové výstavě, 9. 3. 1867, pod. č. 72

⁴³⁹ Archiv V. Náprstka, karton č. 9, č. 177, Vincenc Mastný Vojtovi Náprstkovi 8. 4. 1867, Lomnice

2.5.5 Kdo byl nakonec vyslán Průmyslovou jednotou do Paříže?

Veřejná subskripce byla zahájena a 18. května 1867 byl vytvořen seznam předních průmyslníků a bohatých měšťanů, které měli vybraní členové PJ navštívit a požádat je o příspěvek na vyslání českých řemeslníků do Paříže.⁴⁴⁰ Za tímto účelem bylo vytvořeno pět dvojic členů PJ.⁴⁴¹ Karel Kořistka navíc zaslal výzvu k subskripci knížeti Ferdinandu z Lobkovic, knížeti Janu z Lobkovic, knížeti Janu Adolfu Schwarzenbergovi, hraběti Bedřichu Thunovi, hraběti Chotkovi ve Veltrusích, staviteli Janu Novotnému a dalším.

V rámci subskripce se nakonec vybralo 1 354 zlatých. Nejvíce přispěla pražská obec, Gremium zlatníků a stříbrníků v Praze⁴⁴² a samotná PJ, každý po 100 zlatých. Z jednotlivců daroval nejvyšší obnos vrchní ředitel PJ, cukrovarník Alois Oliva, rovněž 100 zlatých. Po padesáti zlatých přispěli: hrabě Evžen Černín, Jan hrabě Kolovrat-Krakovský, Vojta Náprstek a Jan Stanislav Skrejšovský. Dalšími přispěvateli byli například Ferdinand Fingerhut, kníže Jiří Lobkowicz, Josef Frič, František Odkolek, Karel Kořistka a městská rada v Příbrami. Subskripce se zúčastnila stovka osob včetně dvou žen.⁴⁴³ Na základě této vybrané částky komitét rozhodl, že PJ bude moci zaplatit cestu a pobyt na pařížskou světovou výstavu šesti osobám.

Nyní vyvstala otázka, koho na pařížskou výstavu vyslat. Vybraná částka 1 354 zlatých rozhodně nebyla zanedbatelná, nicméně vedení PJ přece jen pravděpodobně původně počítalo s částkou vyšší. Když se totiž zjistilo, že bude možné v rámci vybraných peněz poslat do Paříže pouze šest osob, rozpoutala se v PJ debata o tom, zda se vyplatí vyslat tam opravdu samé řemeslníky.

Debatu na toto téma rozpoutal na měsíčním shromáždění PJ, které se konalo 6. června 1867, Vojta Náprstek.⁴⁴⁴ Ten vystoupil s návrhem, aby při tak malém počtu osob, které mají být vyslány do Paříže, byli řemeslníci nahrazeni všeobecně vzdělanými techniky. Svůj návrh podpořil dvěma argumenty. Jednak nespolehlivostí řemeslníků a jednak neschopností

⁴⁴⁰ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829-1950, karton č. 33, Protokol ze sezení stran vyslání řemeslníků do Paříže k výstavě dne 18. 5. 1867, pod. č. 107

⁴⁴¹ Leopold Alois Roll a Jan Bláha, Vojta Náprstek a Jan Michal Šáry, Karel Kořistka a Čeněk Hausmann, František Bittner a Oldřich Rosenberg, Václav Faber a Josef Kudláček. – NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Protokol ze sezení komise stran vyslání řemeslníků do Paříže k výstavě 23. 5. 1867, pod. č. 116

⁴⁴² Pod podmínkou, že bude na pařížskou světovou výstavu vyslán jeden jejich zástupce. - NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Protokol sepsaný na schůzi komitétu pro pařížskou výstavu 28. 6. 1867, pod. č. 131

⁴⁴³ M. a J. Wolfová - NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Seznam peněžitých příspěvků sebraných od Průmyslové jednoty české, pod. č. 85

⁴⁴⁴ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Stenografický protokol měsíčního shromáždění Průmyslové jednoty ze dne 6. 6. 1867, pod. č. 149

řemeslníků se rychle zorientovat v ruchu světové výstavy a efektivně využít její návštěvu k povznesení průmyslu v českých zemích.

Nespolehlivost řemeslníků dokládal Náprstek zkušenostmi s vysláním řemeslníků na londýnskou světovou výstavu v roce 1862: *“ Ukázalo se při výstavě londýnské roku 1861/62, že z vyslaných tam řemeslníků neosvědčil se s prospěchem ani a [nejmenovaný pan X] ani b [nejmenovaný pan Y], který tam byl, neboť jak jsme se přesvědčili nebyl nikdo z nich sto, čemu se tam naučil jiným sděliti, neb snad nechtěl to sděliti a nechal si to pro sebe. Jmenovati zde [na měsíčním zasedání PJ] nemůžeme nikoho, ale snad se pamatujete, že tam byl vyslán obuvník jeden, na útraty Průmyslové jednoty, který o výsledku cesty své žádnou zprávu nepodal a nikoho nic o tom nenaučil. Byl členem Průmyslové jednoty, a když se mu zaplatila cesta do Londýna, a on nabyv tam nějakých zkušeností opět se vrátil, z Průmyslové jednoty pak vystoupil. Jiný příklad je, že tam byl poslán – je nyní již nebožtík – můžeme jej tedy jmenovati, pan Mencl, který byl dobrý znalec rytectví. I on, navrátil se pravil, že se tam ničemu nenaučil, a co tam viděl, to že se zde nedá provést. Kapitál tedy, který se na to vynaložil padl úplně, poněvadž nikdo z řemeslníků našich z toho nic neměl, a tak i v jiných případech. “*⁴⁴⁵

Co se týče orientace na výstavišti Náprstek tvrdil, že lepší předpoklady pro ni mají spíše všeobecně vzdělaní technici než řemeslníci: *„ [...] myslím [...], že by se tam [na pařížskou světovou výstavu] raděj měli poslat povšechně vzdělaní technologové, kteří by dovedli ze všech tříd kořistit, kdežto řemeslníci by dovedli kořistit jen z jedné třídy a museli by mít ještě nějaké vodítko, poněvadž někdo, kdo tam [na světovou výstavu] ponejprv přijede, bude na delší čas aspoň poněkud celý pitomý. Řemeslník se tam tedy sotva může poslat, protože fond [částka vybraná při subskripci] bude příliš nepatrný, než aby se tam mohli jen čtyři řemeslníci poněkud delší čas zdržet. “*⁴⁴⁶

Podle Vojty Náprstka bylo v zájmu řemeslníků vyslat na světovou výstavu, při tak omezené finanční podpoře, pouze všeobecně vzdělané techniky, kteří mají znalosti ze všech řemesel a jsou schopni se ve výstavním ruchu rychle zorientovat, vyhledat nové a zároveň praktické vynálezy jednotlivých průmyslových odvětví, které by se daly využít v českých zemích a zároveň o nich umí předat informace řemeslníkům. *„Řemeslník ale, který by tam byl poslán, ten potřebuje 14 dní než se vzpamatuje, a když by se pak mohl vyznat a orientovat, musí potom odjet. “*⁴⁴⁷

⁴⁴⁵ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Stenografický protokol měsíčního shromáždění Průmyslové jednoty ze dne 6. 6. 1867, pod. č. 149

⁴⁴⁶ Tamtéž

⁴⁴⁷ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Stenografický protokol měsíčního shromáždění Průmyslové jednoty ze dne 6. 6. 1867, pod. č. 149

I všeobecně vzdělaný technik však podle Náprstka potřebuje před svým odjezdem na světovou výstavu odbornou průpravu, a to zejména co se týče orientace ve výstavních katalozích, která často zabere až několik týdnů. Takovéto zaškolení ale nebyl podle Náprstka problém, jelikož on sám vlastnil úctyhodnou sbírku takovýchto katalogů, které byl ochoten vybraným zástupcům před odjezdem na výstavu zapůjčit. Aby však nebyl úplně zpřetrhán kontakt mezi řemeslníky a techniky vyslanými na světovou výstavu, navrhoval Náprstek vydat provolání, ve kterém by byli řemeslníci vyzváni, aby se vyslovili, čeho by si měli vyslaní zástupci na světové výstavě obzvláště všimnout.

Náprstkův návrh podpořil Karel Frič, který podotkl, že PJ by měla myslet především na své zájmy, a tudíž by měla na pařížskou světovou výstavu vyslat takové zástupce, kteří budou po svém návratu konat v PJ přednášky o tom, co na pařížské světové výstavě viděli. Dále Karel Frič prosazoval, aby bylo na výstavu vysláno raději méně zástupců s vyšší finanční podporou. Takový člověk by měl lepší možnost se po výstavě důkladněji porozhlédnout a vyvarovat se povrchního poznání. Jiný člen PJ, Vojtěch Říha, zase zastával názor, že by bylo nejlepší vyslat do Paříže dva řemeslníky a dva všeobecně vzdělané techniky. Jako argument uvedl skutečnost, že pokud by se na výstavu vyslali pouze technici, určitě by si chtěli rovněž prohlédnout různé továrny a drobnějších řemesel by si vůbec nevšímalí. Na to reagoval Karel Makovský, přednosta barvířů hedvábí v Praze, který prosazoval vyslat na světovou výstavu techniky, protože *„kdybychom tam poslali řemeslníka, bude koukat hlavně na takovou práci, kterou provozuje sám a jeho spoluúdobové a konečně to podrží pro sebe a neřekne buď zcela nic nebo jen velmi málo, bude hledět jen k svému prospěchu. Když tam ale pošleme [...] tři vzdělané technology, jakých dosti ve středu svém máme, a když budou tak laskavi, aby drželi pak o tom přednášky, ti zajisté nepodrží ničeho pro sebe, nýbrž rádi sdělí vše, jen ať tam také ti pánové [řemeslníci] chodí a je poslouchají. Kdyby se jich tam [na pařížskou světovou výstavu] mohlo vyslati asi dvacet [zástupců], s radostí bych to [vyslání řemeslníků] podporoval, ale při tak skrovném počtu je to těžko.“*⁴⁴⁸

Komitét nakonec navrhl vyslat do Paříže dr. Antonína Majera, ředitele průmyslové školy, Aloise Studničku, absolventa techniky a učitele na smíchovské průmyslové škole, Josefa Šimáčka, profesora na týnské reálce a Josefa Benkeho, klempíře a litce ze Smíchova.⁴⁴⁹ Vrchní ředitelství PJ pak tento seznam kandidátů poopravilo a nakonec byla finanční podpora přiznána již dříve navrhovanému dr. Antonínu Majerovi, Josefu Šimáčkovi, Aloisi

⁴⁴⁸ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Stenografický protokol měsíčního shromáždění Průmyslové jednoty ze dne 6. 6. 1867, pod. č. 149

⁴⁴⁹ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Protokol ze schůze komitétu pro pařížskou výstavu ze dne 28. 6. 1867, pod. č. 131

Studničkovi, Josefu Benkemu a dále Arnoštu Poppovi, profesoru vzorkování na průmyslové škole⁴⁵⁰ a zlatnickému dílovedoucímu Vojtěchu Říhovi. Každý z těchto výše jmenovaných mužů obdržel dekret, na jehož základě jim pokladník PJ vyplatil stanovenou finanční podporu.⁴⁵¹

2.5.6 Ohlas pařížské světové výstavy 1867 v Průmyslové jednotě

Poskytnutí finanční podpory na cestu do Paříže bylo spojeno s povinností podat vrchnímu ředitelství PJ po návratu z cesty písemnou zprávu o výsledcích cesty a uspořádat několik přednášek v podzimních a zimních týdenních schůzích PJ v roce 1867 a 1868.⁴⁵² Dne 10. října roku 1867 byla svolána schůze vyslanců na pařížskou světovou výstavu, aby se domluvili, jak si rozdělí přednášky o poznatcích, které nabyli na světové výstavě.

Abychom si udělali představu o tématech těchto přednášek, jmenujme alespoň názvy některých z nich: Josef Benke: O hospodářských a stavebních pracích klempířských s předvedením modelů, O kovolitectví s ukázkami, Vojtěch Říha: O stříbrnictví a bižuterii, Arnošt Popp: O porcelanictví, sklářství a bronzovém zboží, Josef Šimáček: O výstavě vůbec a telegrafii, O učebních pomůckách z přírodopisného ohledu, O železnictví, O výrobcích lučebních, O strojích k výčepu piva tlakem a k umělému děláni ledu, Antonín Majer: Poznámky porovnávací s ohledem na dobro obecní a prospěch řemesla, Poznámky o některých řemeslech zejména o kloboučnictví, Alois Studnička: O drobných vynálezech amerických, O opatřeních proti ohni v Londýně, O prvních stříkačkách a o některých strojích pařížské výstavy, O potápěčství vůbec a nejnovějších vynálezech na pařížské výstavě, zvláště pak o přístroji k šicím strojům na obšívání dírek, O ručních strojích ku zpracování kovů pro menší dílny řemeslnické způsobilé, které od PJ na letošní výstavě pařížské zakoupeny byly a sice: hoblovací stroj, pak děrovadlo a zároveň nůžky na kov, jenž vystaveny budou.⁴⁵³

Nebyli to však pouze tyto reprezentanti sponzorovaní PJ, kteří referovali o novinkách pařížské světové výstavy. Na podzim roku 1867 se v PJ doslova strhla lavina přednášek o

---

⁴⁵⁰ Poté, co Arnošt Popp adresoval vrchnímu ředitelství PJ žádost o udělení stipendia, aby mohl při cestě do Paříže a zpět navštívit průmyslové školy a prozkoumat, jakým způsobem se vyučuje vzorkování v hlíně. - NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Arnošt Popp vrchnímu ředitelství Průmyslové jednoty 15. 7. 1867, pod. č. 140

⁴⁵¹ Antonín Majer dostal 200 zlatých, Josef Šimáček 204 zlatých, Josef Benke 200 zlatých, Alois Studnička 350 zlatých, Vojtěch Říha 300 zlatých a Arnošt Popp 100 zlatých. - NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Vrchní ředitelství Průmyslové jednoty stipendistům 20. 7. 1867, pod. č. 131

⁴⁵² NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Vrchní ředitelství Průmyslové jednoty stipendistům 20. 7. 1867, pod. č. 131

⁴⁵³ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Protokol ze schůze vyslanců na světovou výstavu v Paříži ze dne 10. 10. 1867

tom, jaké novinky a vynálezy bylo možno spatřit na světové výstavě v Paříži. Antonín Frič uspořádal v prosinci 1867 v PJ přednášku o dějinách práce, jak byly znázorněné na pařížské výstavě,⁴⁵⁴ Josef Farský, majitel litografického ústavu v Praze a člen oboru výtvarného umění PJ, ukázal a vysvětlil rychlolis na navštívenky dle soustavy Lebayerovy v Paříži, který za pět minut zhotoví 100 kusů lístků.⁴⁵⁵ V rámci oboru výtvarného umění PJ dále uspořádal přednášku profesor Petr Mužák o kresbách z průmyslových škol na pařížské výstavě, profesor pražské akademie výtvarného umění Lhota o plastice a malbách z pařížské výstavy a August Výšek o stavebních předmětech na pařížské výstavě.⁴⁵⁶

PJ navíc pověřila Antonína Majera, aby za 200 zlatých, které byly původně určeny na založení fondu pro vyplácení záloh řemeslníkům za poskytnutí exponátů pro plánovanou stálou výstavu vzorných výrobků, zakoupil na pařížské světové výstavě exponáty, které by zaujaly české řemeslníky. Stalo se tak z toho důvodu, že bylo v červnu 1867 PJ ze strany policejního ředitelství v Praze sděleno, že žádost o poskytnutí půjčky na 100 000 zlatých ze státní pokladny na vyplácení záloh na exponáty se zamítá. Zakoupením exponátů byl původně pověřen Vojta Náprstek, ale ten se nakonec na pařížskou světovou výstavu z důvodu špatného zdravotního stavu své matky nemohl vypravit, a tak tento úkol připadl Antonínu Majerovi. Zakoupené exponáty pak byly využívány při přednáškách a na požádání zapůjčovány zájemcům z řad řemeslníků.

2.5.7 Průmyslová jednota a světové výstavy od sedmdesátých let devatenáctého století

Od sedmdesátých let devatenáctého století jakoby PJ došel dech a v dochovaných pramenech nacházíme zmínky o světových výstavách jen zřídka. Pravděpodobně to bylo způsobeno samotným úpadkem PJ, jejichž pět stálých výborů zasedalo místo jedenkrát týdně jedenkrát měsíčně, měsíční shromáždění se konala sotva jednou za rok a v roce 1878 byly zdiskreditovány samotné volby do stálých výborů, kdy byl počet volených funkcí vyšší než počet dostavivších se voličů.⁴⁵⁷ Nezájem PJ o světové výstavy bychom ale mohli vysvětlit

---

⁴⁵⁴ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Protokol ze sezení výboru pro pomocné vědy technické při Průmyslové jednotě ze dne 19. 10. 1867, pod. č. 182

⁴⁵⁵ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Program týdenní schůze Průmyslové jednoty české oboru pro výtvarné umění ze dne 19. října 1867, pod. č. 183

⁴⁵⁶ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 33, Protokol ze sezení výboru pro výtvarné umění Průmyslové jednoty ze dne 9. 11. 1867, pod. č. 204

⁴⁵⁷ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 46, stížnost Antonína Maskla vrchnímu ředitelství Průmyslové jednoty ze dne 6. 2. 1878, pod. č. 45

také tím, že ji v té době, až do roku 1882 velice zaměstnávala průmyslová škola, která byla poté převzata státní správou.⁴⁵⁸

V roce 1878 tak dostala PJ několik zpráv od c. k. ministerstva obchodu týkající se světové výstavy v Paříži 1878, vydala osvědčení ve francouzštině pro Josefa Archleba z Dobrušky o jeho úspěšném podnikání v lihovarnickém průmyslu,⁴⁵⁹ zamítla žádost stříbrníka Václava Žižky o udělení podpory na cestu do Paříže z důvodu nedostatečných finančních prostředků⁴⁶⁰ a rovněž zamítla žádost vynálezce W. Koderleho ze Smíchova, aby PJ nechala sestrojit motor podle jeho patentovaného modelu a vystavila ho na pařížské výstavě 1878 s odůvodněním, že obdobný motor byl již vystaven na světové výstavě v roce 1867.⁴⁶¹ O pařížské světové výstavě 1878 pak v PJ přednášel Alois Studnička.⁴⁶² V roce 1889 zasedali dva členové PJ, Josef Reiter a František Řivnáč, v přípravném výboru pro obeslání světové výstavy v Paříži a Josef Reiter pak ještě ve výkonném komitétu. Ze strany PJ se však jednalo spíš o morální podporu. Z příprav k obeslání pařížské výstavy ale nakonec sešlo.⁴⁶³

Od sedmdesátých let devatenáctého století tak v Praze a okolí starost o udílení stipendií k návštěvám světových výstav a organizaci sbírek určených k vystavení zcela převzala obchodní a živnostenská komora v Praze.⁴⁶⁴

---

⁴⁵⁸ Sto let Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách 1833-1933. Sborník statí o vzniku, vývoji a působení Jednoty Průmyslové, Praha, 1934, str. 276

⁴⁵⁹ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 46, Pověřený překlad francouzského prvopisu, pod. č. 257

⁴⁶⁰ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 46, Koncept odpovědi vrchního ředitelství Průmyslové jednoty Václavu Žižkovi, pod. č. 264

⁴⁶¹ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 43, Protokol o jednání výboru pro technické strojnictví ze dne 28. 2. 1878

⁴⁶² NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829 - 1950, karton č. 46, Koncept dopisu vrchního ředitelství Průmyslové jednoty A. Studničkovi, pod. č. 512

⁴⁶³ NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829-1950, úřední knihy I-výroční zprávy, Výroční zpráva Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách za 55. rok působnosti, 1888, str. 9 a Výroční zpráva Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách za 56. rok působnosti, 1889, str. 31

⁴⁶⁴ viz Hlas národa, 20. 4. 1900, č. 109, Stipendia a podpory k návštěvě světové pařížské výstavy roku 1900

2.6 Učitelé na světových výstavách

Významnou složku cestovatelů-vzdělanců, kteří navštívili některou ze světových výstav, tvořili učitelé, ať už základního, středního či vysokého školství. Zdá se, že k cestě na světové výstavy využívali především hromadných výprav, které jim zajišťovaly slevu na železnici a někdy také například cenově zvýhodněné vstupenky do divadel. Výmluvným dokladem této skutečnosti je velké zastoupení učitelů na tak zvané srpnové výpravě do Paříže, pořádané v roce 1889 KČT. Podle dochovaného seznamu účastníků⁴⁶⁵ čítala výprava 329 účastníků, z toho 74 učitelů,⁴⁶⁶ což představuje 22,5 % všech účastníků srpnové výpravy do Paříže. Žádné jiné povolání nemělo v rámci této výpravy tak vysoké zastoupení. Srpnové výpravy do Paříže se zúčastnilo kolem 8,2 % řemeslníků a maloživnostníků,⁴⁶⁷ kolem 5,5 % obchodníků, 4,6 % právníků a 4,3 % inženýrů a techniků. Další povolání jako lékaři, továrníci, úředníci, faráři a podobně byly zastoupeny ještě méně.

Proč byl takový zájem učitelů o návštěvu světové výstavy? Za jakými cíli se učitelé odebírali do Londýna či Paříže? Odpověď nám může poskytnout článek Františka Tesaře⁴⁶⁸ v Učitelském kalendáři na rok 1874.⁴⁶⁹ Učitel, podle jeho názoru, nejezdil na světové výstavy proto, aby se naučil vyrábět některý výrobek dokonaleji, rychleji či levněji, ale především proto, aby si rozšířil své obzory (například v oblasti kultury jiných národů), a aby se seznámil s nejnovějšími pedagogickými pomůckami a formami výuky. Tyto znalosti pak mohl učitel uplatnit v praxi jak po formální stránce svého pedagogického působení, tak po stránce obsahové. Samotné výchově a vyučování bylo často na světových výstavách věnováno celé výstavní oddělení. Bylo tomu tak například na londýnské výstavě 1862, vídeňské výstavě 1873, pařížské výstavě 1867, 1889 a 1900.

Někteří učitelé si cestu na světovou výstavu platili sami, jiným byla cesta uhrazena některou institucí. Středoškolský učitel František Slaměník⁴⁷⁰ si obě své cesty na světové výstavy platil ze svého. V roce 1878 se o letních prázdninách vydal na čtrnáct dní na

⁴⁶⁵ Hlas národa, 7. 8. 1889, č. 216, Srpnová výprava do Paříže – viz příloha č. 6

⁴⁶⁶ Do tohoto čísla nezapočítáváme případy, kdy bylo u jména účastníka uvedeno povolání « ředitel », aniž by bylo specifikováno, že se jedná o ředitele školy.

⁴⁶⁷ Jednalo se například o rukavičkáře, obuvníky, zlatníky, sládky, hodináře, hostinské, zámečníky, knihaře, tesaře a tak dále.

⁴⁶⁸ František Tesař (1818-1885) byl český pedagog a autor odborných didaktických článků a souborů povídek. V roce 1848 pracoval na ministerstvu vyučování ve Vídni, kde se podílel na reorganizaci národního školství. Působil jako učitel v Amerlingově Budči. V roce 1866 byl zvolen do sboru obecních starších.

⁴⁶⁹ František TESÁŘ, O světové výstavě, Učitelský kalendář na rok 1874, roč. 4, nakl. Theodor Mourek, Praha 1874

⁴⁷⁰ František Slaměník se stal po ukončení studií na učitelském ústavu v Olomouci podučitelem na dívčí hlavní škole v Kroměříži. V letech 1874 až 1885 byl ředitelem měšťanské školy v Přerově. Od roku 1880 vydával časopis Komenský a v Přerově se zasloužil o založení muzea J. A. Komenského. V letech 1882 až 1891 stál v čele Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě.

světovou výstavu do Paříže, v roce 1900 v Paříži pobyl deset dní. Obě cesty ho stály každá 200 zlatých. Co si pan učitel obzvlášť pochvaloval byl noční život v Paříži. Díky návštěvě divadel, opery a hypodromu, jejichž představení končila obvykle až po půlnoci, ulehl František Slaměník ke spánku teprve kolem druhé hodiny ráno. Vstával tudíž až na desátou, v čase oběda snídal a v čase večere teprve obědval. Na večeri pak kvůli večernímu společenskému životu nezbyl čas, čímž ušetřil jedno vydání za jídlo denně.⁴⁷¹ Paříž Františka Slaměníka natolik okouzila, že začal tamější světovou výstavu považovat za okrajovou záležitost. Zdrojem obohacení mu bylo především samotné město s jeho nesčetnými památkami a muzei.⁴⁷²

Naproti tomu technický učitel Václav Novák z Plzně využil stipendia 220 zlatých od plzeňské obchodní a živnostenské komory na návštěvu londýnské světové výstavy 1862. Na cestu se vypravil 14. srpna a přes Norimberk, Mohuč a Brusel se dostal do Londýna, kde pobyl celkem dvanáct dnů, z čehož šest dnů věnoval samotné světové výstavě a zbývajících šest dnů si prohlížel zajímavosti Londýna a okolí. Během samotné cesty do Londýna a zpět se rovněž zdržel v některých továrnách, muzeích a školách. Celá cesta mu trvala 39 dnů a výdaje se nakonec vyšplhaly na 400 zlatých.⁴⁷³

V roce 1889 se KČT pokusil uspořádat studentskou výpravu do Paříže v čele s profesory středních škol.⁴⁷⁴ Výprava měla proběhnout v srpnu, v době letních prázdnin, aby se jí mohli studenti i jejich pedagogové zúčastnit. KČT chtěl rovněž povzbudit středoškolské studenty k návštěvě pařížské světové výstavy a ukázat jim, že cestování do zahraničí pro ně není nedosažitelným cílem. K vypravení vlaku do Paříže bylo potřeba nejméně 200 a nejvýše 250 osob. Předběžně se počítalo, že aby se student mohl zájezdu do Paříže zúčastnit, musel být starší 15 let, musel zaslat zápisné ve výši jednoho zlatého a na rok si musel za jeden zlatý a patnáct krejcarů předplatit Časopis turistů. Každý student měl mít možnost částku za zájezd do Paříže splácet ve čtvrtletních splátkách. Dále byli studenti vybízeni, aby se do odjezdu na výstavu co nejvíce zdokonalili ve francouzském jazyce, aby toho na výstavišti co nejvíce pochytili, a aby jim tak byla návštěva světové výstavy co nejprospěšnější. Vzhledem k tomu, že nakonec KČT žádnou hromadnou výpravu na pařížskou světovou výstavu 1900 neuspořádal, můžeme se domnívat, že ani výprava středoškoláků nebyla nakonec zrealizována.

---

⁴⁷¹ František SLAMĚNÍK, Vzpomínky starého učitele, Knihovna Komenského, svazek VI, Zábřeh 1907, s. 272

⁴⁷² op. cit., s. 273

⁴⁷³ Kniha pamětní královského krajského města Plzně od roku 775 až 1870, sestavil Martin Hruška, V. Steinhauser, Plzeň 1883, s. 749

⁴⁷⁴ G. HUMBERT, Studentská výprava do Paříže roku 1900, ČT, roč. X, srpen 1898, č. 2, s. 17-18

V době konání světové výstavy v Paříži 1900 zorganizovala Mezinárodní federace studentů, založená v Turíně roku 1898, svůj II. mezinárodní kongres. Hlavním účelem tohoto kongresu bylo zprostředkovat navázání přátelských styků mezi studenty různých národností a ulehčit jim jejich cesty do ciziny.⁴⁷⁵ V rámci Rakousko-Uherska byli na kongres pozváni jak studenti maďarští a polští, kteří pod vedením svých profesorů uspořádali do Paříže hromadné výpravy, tak studenti čeští. U českých studentských spolků se však mezinárodní studentský kongres nedočkal velkého ohlasu. V Hlasu národa bylo proto na české studenty vysokých škol apelováno, aby se v zájmu reprezentace českých studentů v cizině a v zájmu navázání přátelských styků se studenty francouzskými, zúčastnili mezinárodního studentského kongresu v Paříži.⁴⁷⁶ Za tímto účelem byla svolána v Národním domě na Královských Vinohradech informační schůzka, na které se studenti, kteří měli zájem o cestu do Paříže, dověděli informace o slevách na jízdné, na ubytování a na stravu. Nakonec byla sestavena 28 členná delegace studentů, která se dne 1. srpna 1900 vypravila pod vedením Julia Stoklasy,⁴⁷⁷ mimořádného profesora české vysoké školy technické, do Paříže.⁴⁷⁸ Pražská městská rada věnovala studentské delegaci 200 zlatých na zakoupení čestného daru francouzským studentům. Kromě účasti na studentském kongresu, který trval od 4. do 13. srpna, byla česká studentská delegace spolu s ostatními účastníky kongresu přijata prezidentem Francouzské republiky E. Loubetem a zástupci pařížské radnice. Pro studenty pak byly dále uspořádány čtyři slavnostní představení v předních pařížských divadlech jako Grande Opéra nebo Comédie Française, noční slavnost na výstavišti, návštěva světové výstavy a výlety do Versailles a na další místa v okolí Paříže.

---

⁴⁷⁵ Pražský ilustrovaný kurýr, ilustrovaná příloha Hlasu národa, 9. 9. 1900, Mezinárodní studentský sjezd v Paříži

⁴⁷⁶ Příloha Hlasu národa, 18. 8. 1900, Výprava českých studentů do Paříže

⁴⁷⁷ Český přírodovědec, který působil na zemědělské škole v Berlíně a v Pasteurově ústavu v Paříži. Byl inspektorem chemické továrny v Pečkách. V roce 1901 byl jmenován řádným profesorem agrochemie a rostlinné produkce na české technice.

⁴⁷⁸ Hlas národa, 28. 8. 1900, č. 207, Delegace českého studentstva do Paříže

2.7 Vliv světových výstav na českou společnost

2.7.1 Snahy o zřízení českého průmyslového muzea

Cestovatelé-vzdělanci odjížděli na světové výstavy s přesvědčením, že jejich cesta musí co nejvíce prospět české společnosti, ať už v oblasti kulturní, sociální, vzdělávací či průmyslové. Dělali si poznámky o vystavených exponátech, vozili s sebou domů vzorky různých výrobků, navazovali kontakty se zahraničními institucemi, prezentovali své poznatky v tisku či knižně⁴⁷⁹ nebo formou veřejných přednášek. Londýnská výstava vnučila jejím českým návštěvníkům myšlenku na zřízení českého průmyslového muzea v Praze.

Již po svém prvním návratu z Londýna se Antonín Frič, inspirován návštěvou Kensingtonského muzea, zaobíral myšlenkou zřídit v Praze průmyslové muzeum. V Kensingtonském muzeu totiž byly umístěny exponáty, které byly k vidění na londýnské světové výstavě 1851 a na pařížské světové výstavě 1855. Kromě výstavnictví vydávalo Kensingtonské muzeum rovněž praktické školní příručky pro budoucí řemeslníky a průmyslníky. Antonín Frič k tomu napsal: „*Jak jsem sdělil, upotřebili Angličané velmi bedlivě zbytky světové výstavy londýnské a pařížské a myslím, že bychom i u nás měli na to dbáti, by se zajímavé části hospodářských, lesnických a průmyslních výstav pro nějaký podobný ústav získaly, jako jest Kensington Museum. Často bývají vystavovatelé po ukončení výstavy v rozpacích, co mají s výrobky svými počítí, an jest jim opětné jich domů odvážení obtížné, a byli by jistě volni připustiti je za levný peníz neb docela zdarma pro ušlechtilý účel některého poučného ústavu.*“⁴⁸⁰ Antonín Frič uvažoval o institucích, které by se mohly realizaci průmyslového muzea ujmout. V úvahu připadala podle Friče buď PJ,⁴⁸¹ která však k takovému úkolu neměla k dispozici ani vhodné prostory, ani dostatek financí nebo pražská technika. Problémem však podle Friče nebyl pouze nedostatek financí, ale také neochota některých vědců šířit v české společnosti vědu populární formou, což tito vědci považovali za

⁴⁷⁹ Reprezentativní ukázkou takovýchto podrobných zpráv ze světových výstav je dílo Karla Vogela, tajemníka plzeňské obchodní a živnostenské komory, nazvané *Zpráva o světové výstavě v Chicagu 1893*, vydané knižně 1894 v Plzni. Karel Vogel hned v úvodu své práce zdůrazňuje, že se nebude věnovat popisu výstaviště, výstavních budov ani výstavního ruchu, ale zaměří se výhradně na exponáty různých průmyslových odvětví, které by mohly přispět k rozvoji rakouského průmyslu. Následně pak popisuje oddělení zemědělství, strojnictví, dopravních prostředků, průmyslových výrobků a vyjmenovává zajímavé a poučné exponáty vystavené jednotlivými firmami. Všimá si rovněž rozvinuté americké pásové výroby. Karel Adámek vydal v Praze 1893 u F. Šimáčka vlastním nákladem spis nazvaný *Chicago*, ve kterém představuje českým čtenářům americký průmysl. Popisuje v něm nejrozvinutější průmyslová odvětví a uvádí různé statistiky o americkém importu a exportu či obratu různého průmyslového zboží a surovin. Kniha tak mohla českému publiku napomoci udělat si obrázek o zemi, kde se měla konat světová výstava 1893.

⁴⁸⁰ Antonín FRIČ, *Cesta do Londýna 1861*, Živa, roč. 9, 1861, s. 143

⁴⁸¹ PJ usilovala o zřízení stálé výstavy vzorných průmyslových výrobků nejpozději od šedesátých let 19. století.

její zneuctění a zlehčování.⁴⁸² Kvůli obecně nepříznivé situaci tak bylo od realizace myšlenky zřízení českého průmyslového muzea v roce 1861 upuštěno.

V roce 1862, kdy se v Londýně konala světová výstava, však byla myšlenka českého průmyslového muzea opět oživena a tentokrát se s ní ztotožnilo více Čechů. Na návrh F. L. Riegra byla uspořádána sbírka k zakoupení učebních předmětů z londýnské světové výstavy a z Kensingtonského muzea, které by byly předány průmyslově vzdělávací sekci Muzea království Českého. Další možností bylo na projektu průmyslového muzea zainteresovat pražskou městskou radu, což přislíbil vykonat Antonín Frič.⁴⁸³ Sbíрка nakonec vynesla 723 zlatých (72 liber). Nákupem předmětů byl pověřen Vojta Náprstek, V. D. Lambl a Jan Krejčí.⁴⁸⁴ F. L. Rieger zároveň informoval české Muzeum o uskutečnění sbírky. V Národních listech pak byla dne 6. srpna 1862 uveřejněna výzva k celonárodní sbírce na zakoupení dalších exponátů pro vzdělání českých řemeslníků.⁴⁸⁵

Po návratu do Prahy informoval Náprstek Muzeum království Českého o zakoupených předmětech. To sice sbírku z londýnské světové výstavy oficiálně převzalo, ale dále se jí nijak nezabývalo. Jedním z možných důvodů, proč Muzeum nevěnovalo londýnským exponátům pozornost mohla být skutečnost, že se tou dobou Muzeum zabývalo hledáním nových prostor, protože kapacita stávajících prostor Muzea byla krajně nedostačující. Také Antonín Frič neměl pravděpodobně s londýnskými exponáty u pražské městské rady úspěch.⁴⁸⁶ Vojta Náprstek se tedy s vedením Muzea domluvil, že exponáty zakoupené v Londýně pro veřejnost dočasně vystaví v Praze v domě U Halánků.⁴⁸⁷ Kvůli nezájmu Muzea království Českého a pražské městské rady se Vojta Náprstek rozhodl, že se založení českého průmyslového muzea ujme sám, s pomocí svých přátel. Dne 6. října 1862 se tak u Náprstka sešli podporovatelé budoucího českého průmyslového muzea F. L. Rieger, F. Šimáček, J. Grégr, J. Krejčí, K. Sladkovský, V. Zelený a další, aby zvolili pětičlenný komitét k sepsání stanov budoucího českého průmyslového muzea.⁴⁸⁸

Mezi tím začal Vojta Náprstek spolu s Antonínem Fričem plánovat vystavení výrobků, zakoupených na londýnské světové výstavě, ve skleněném pavilonu na Střeleckém ostrově. Tyto výrobky ještě rozšířili o další exponáty vypůjčené od českých podnikatelů a

⁴⁸² Antonín FRIČ, *Cesta do Londýna 1861*, Živa, roč. 9, 1861, s. 144

⁴⁸³ Jiří MAJER, *Počátky musea Vojty Náprstka*, in: *Sborník Národního musea v Praze, Acta Musei nationalis pragrae*, svazek X-A-historický č. 3, red. Gustav Skalský, Praha 1956, s. 118

⁴⁸⁴ Zdeněk ŠOLLE, *Vojta Náprstek a jeho doba*, Felis, Praha 1994, s. 149

⁴⁸⁵ NL, 6. 8. 1862, č. 183, *Schůzka Čechoslovanů v Londýně*

⁴⁸⁶ Podle J. Majera se v archivu hlavního města Prahy žádné materiály ohledně projednávání záležitosti českého průmyslového muzea nedochovaly. - Jiří MAJER, *Počátky musea Vojty Náprstka*, in: *Sborník Národního musea v Praze, Acta Musei nationalis pragrae*, svazek X-A-historický č.3, red. Gustav Skalský, Praha 1956, s. 121, pozn. 84

⁴⁸⁷ op. cit., s. 120

⁴⁸⁸ op. cit., s. 122

pražské obce. Na přelomu roku 1862 a 1863 proběhla samotná průmyslová výstava, která byla každou neděli doprovázena přednáškami Vojty Náprstka a Antonína Friče na různá témata.⁴⁸⁹ Přednášky byly pro velký zájem přesunuty ze Střeleckého ostrova na Žofín.⁴⁹⁰

Od roku 1863 se začaly v redakci Národních listů shromažďovat peněžní dary na české průmyslové muzeum. Budoucí české průmyslové muzeum podpořily rovněž přítelkyně Jenny Taxisové,⁴⁹¹ které vydaly výzvu českým ženám, aby své úspory na nákladné plesové šaty raději věnovaly na podporu českého průmyslu.⁴⁹²

Členky Amerického klubu dam a Náprstkovi přátelé pak obstarali další exponáty pro budoucí české průmyslové muzeum na pařížské světové výstavě 1867, na kterou se Náprstek, kvůli špatnému zdravotnímu stavu své matky, nemohl vypravit sám. České průmyslové muzeum však bylo kvůli různým komplikacím poprvé pro veřejnost otevřeno až dne 16. května 1874.⁴⁹³

2.7.2 Světové výstavy jako téma, kterým žila česká společnost druhé poloviny devatenáctého století

Čeští cestovatelé – vzdělanci byli beze sporu významnými zprostředkovateli nových vynálezů a myšlenek světových výstav v české společnosti. Obyčejný člověk, který neměl možnost navštívit světovou výstavu sám, se však s děním na výstavišti seznamoval především prostřednictvím tisku. Pražské noviny a později Národní listy, Hlas národa, jeho příloha Nedělní listy a obrázková příloha Pražský ilustrovaný kurýr, Osvěta, Světozor, Ženské listy a další periodika přinášela pravidelně českým čtenářům zprávy z výstaviště. Obvykle již několik měsíců před zahájením samotné světové výstavy referovali zvláštní reportéři o tom, jak pokračují stavební práce na výstavišti, které výstavní budovy jsou již dokončeny a jak vypadají. Zprávy o výstavním dění se pak v tisku objevovaly pravidelně během trvání světové výstavy, což bylo obvykle od jara do podzimu. Téměř po celý rok se tak čtenáři dovídali o výstavách jednotlivých národů, o atrakcích dostupných na výstavě, o doprovodných akcích nebo o městě, ve kterém se světová výstava konala. O světových výstavách se psalo i v

---

⁴⁸⁹ Antonín Frič přednášel o anglických učebních pomůckách, Vojta Náprstek o přístrojích, které se v cizině používají v domácnosti, čímž podpořil emancipaci českých žen.

⁴⁹⁰ Zdeněk ŠOLLE, Vojta Náprstek a jeho doba, Felis, Praha 1994, s. 151

⁴⁹¹ Jednalo se o K. Světlou, A. Uhlířovou, B. Macháčkovou, B. Křížkovou, L. Schmidtovou, F. Zapovou, A. Holinovou a J. Pechovou.

⁴⁹² Jiří MAJER, Počátky musea Vojty Náprstka, in: Sborník Národního musea v Praze, Acta Musei nationalis pragrae, svazek X-A-historický č. 3, red. Gustav Skalský, Praha 1956, s. 125

⁴⁹³ Zdeněk ŠOLLE, Vojta Náprstek a jeho doba, Felis, Praha 1994, s. 176

odborných časopisech, ve kterých samozřejmě převládal popis konkrétních oddělení výstaviště podle zaměření periodika.⁴⁹⁴

Téma světových výstav proniklo také do lidového prostředí, a to formou lidových kalendářů, ve kterých byl stručně nastíněn důvod konání světové výstavy, bylo popsáno výstaviště, hlavní úspěchy a neúspěchy výstavy nebo výstav předcházejících, popřípadě byl text doplněn o informace o českých vystavovatelích.⁴⁹⁵

Není proto divu, že česká společnost byla dobře informována o dění na světových výstavách, a že se světové výstavy a události s nimi spojené staly často diskutovaným tématem v kavárnách, pivnicích, na různých dýcháncích a během soukromých návštěv, a to zejména v závěru devatenáctého století. Živý zájem české společnosti o světové výstavy reflektovaly Národní listy v červnu 1889 : „*V Praze zejména pozorovati lze po delší již dobu neobyčejný zájem, s jakým sleduje se vše, co s výstavou souvisí – v divadlech, kavárnách a hostincích, kde se lidé stýkají, hovor zhusta se obrací k tomuto předmětu a nevyčerpatelné zprávy časopisecké skýtají k rozhovorům těm hojnost látky. Ano, Praha stůně již i jistým paroxysmem věže Eiffelovy, neboť pomalu nebude – alespoň na Příkopech – skvělejší výkladní skříň, v níž by nebyla v nějaké způsobě zastoupena Eiffelova věž. Kromě všelikých obrazců věže, barevných litografovaných reprodukcí, rytin a výňatků z ilustrovaných děl možno spatřiti též úhledná plastická napodobení, provedená pečlivě ze všelikých hmot.*“⁴⁹⁶ Zájem o světové výstavy však nebyl pouze v Praze. Kupec Quido Šimek ve svých zápiscích z cesty na pařížskou světovou výstavu 1889 uvedl, že v Litomyšli „*lid místo obvyklého Dobrého jitra se tázal mezi sebou Pojedete do Paříže?*“⁴⁹⁷ z čehož můžeme předpokládat, že byly světové výstavy častým námětem hovoru i v dalších městech českých zemí.

Ti, kteří nenavštívili světovou výstavu osobně, mohli se těšit alespoň z jedné její atrakce, kterou bylo možno navštívit v červnu v roce 1900 v Praze. Vedle restaurace A. Horáka na ostrově Velké Benátky v Praze se na nějaký čas usadili indiští akrobaté cestující na světovou výstavu do Paříže. Denně se konalo několik představení, vstupné bylo 30 krejcarů. K vidění byli akrobaté na bambusových tyčích, polykači mečů, kejklíři,

---

⁴⁹⁴ V Časopise pro průmysl chemický (orgán Společnosti pro průmysl chemický v království českém) byl například v listopadu 1900 publikován článek od Josefa Podhory, technického adjunkta cukrovaru knížete Ferdinanda z Lobkovic v Dolních Bečkovících, ohledně výstavy vín na pařížské světové výstavě 1900 – Časopis pro průmysl chemický, roč. X, listopad 1900, č.9, s. 301-308

⁴⁹⁵ Jednalo se například o Kalendář koruny české na obyčejný rok 1877 pro svobodomyšlný lid český, uspořádal Vincenc Vávra-Haštalský, 11. ročník, E. Grégr, Praha 1877, s. 77 nebo o Vlastenecký kalendář na obyčejný rok 1890, uspořádal F.J. Peřina, 38. ročník, B. Stýbl, Praha 1890, s. 147 (o Sokolech na pařížské světové výstavě 1889).

⁴⁹⁶ NL, 2. 6. 1889, č. 151, K výletům do Paříže, nepaginováno. Eiffelovou věží se v roce 1889 rovněž inspiroval KČT, který podle jejího vzoru nechal v letech 1890-1891 vystavět Petřínskou rozhlednu.

⁴⁹⁷ ARML, fond : Sběrka Q. Šimka, inv. č. 19S-D-1, rukopis Cesta do Paříže 1900

tanečnice na provaze a provedení „dábelského tance“ v ohni.⁴⁹⁸ Vystoupení měla obrovský úspěch. Návštěvnost byla vysoká a obecenstvo odměňovalo každé číslo bouřlivým potleskem.⁴⁹⁹ Náprstkovu muzeu se dokonce podařilo zakoupit od indické výpravy sbírku škrabošek používaných při náboženských rituálech.⁵⁰⁰

Téma světových výstav proniklo rovněž do kostelů, kde bylo zmiňováno v kázáních. Jako ukázka nám může posloužit postilla od Ferdinanda Císaře⁵⁰¹ nazvaná *Chléb života*, vydaná v roce 1892. Kázání na masopustní neděli nese název *V labyrintu Boží výstavy* a je celé založeno na přirovnání světa, jako výstavy stvořené Bohem, ke světovým výstavám pořádanými lidmi.⁵⁰² Nebesa jsou přirovnávána ke klenbě výstavního paláce, země k jeho podlaze. Bůh je prezentován jako vystavovatel a zároveň jako hlavní organizátor výstavy. Oproti světovým výstavám, které jsou pořádány lidmi, a na které se může vypravit jen člověk s dostatečnými prostředky, boží světové výstavy jsme svědky po celý svůj život všichni. „*Po milionech vcházíme i vycházíme na výstavišti světa těsnými turnikety zrození a umírání.*“⁵⁰³ píše Ferdinand Císař ve své knize.

Dále následují poučení, jak nejlépe světovou výstavu, lidskou i božskou, projít, aby každého jejího návštěvníka co nejvíce obohatila. Především Ferdinand Císař zdůrazňuje, že : „*Labyrint světa není k jídlu a k pití.*“⁵⁰⁴ A dodává : „*Všech lidských výstav rysem nejnápadnějším bývá zábava, kvůli kteréž na výstavišti postaráno hojně o to, co lahodí oku a sluchu, nejhojněji ale to, co lahodí jazyku.*“⁵⁰⁵ Stravování na světových výstavách jako takové samozřejmě Ferdinand Císař ve svém kázání neztrácuje, protože každý člověk potřebuje odpočinek a občerstvení, aby se mohl kvalitně vzdělávat. Občerstvovacích zařízení na výstavách se však podle Císaře často zneužívá, a to tak, že „*mnohý návštěvník výstav odchází [z výstavy]s ochuzeným měšcem, ale nikoliv s obohacenou myslí.*“⁵⁰⁶ a to proto, že „*nehledal na výstavě leč nečinnou zábavu a hmotné požitky těla. Proběhl sady, obrazárnami, strojárnami, sbírkami a všelikými jinými budovami jakoby v letu, ba do mnohé síně vůbec ani nevstročil. Chodil od koncertu ku koncertu, od pivnice k pivnici, od vinárny k ochutnavárně, až mu uběhl vyměřený čas, až vydal co k útratě měl. Pak se vrátil domů zas, v těle přeplněný*

⁴⁹⁸ Příloha Hlasu národa, 31. 5. 1900, strana s inzercí

⁴⁹⁹ Hlas národa, 5. 6. 1900, č. 154, Malabarové v Praze

⁵⁰⁰ Hlas národa, 22. 6. 1900, č. 171, Náprstkovu muzeum

⁵⁰¹ Ferdinand Císař se narodil v roce 1850, studoval bohosloví ve Vídni, Halle a v Edinburku. Působil jako kazatel v Roudnici a v Novém Městě na Moravě.

⁵⁰² Ferdinand CÍSAŘ, *Chléb života*, Postilla obsahující výklady písem svatých v řečech obecných i případných, A. Mareš, Čáslav 1892, s. 127-135

⁵⁰³ op. cit., s. 129

⁵⁰⁴ Tamtéž

⁵⁰⁵ Tamtéž

⁵⁰⁶ Ferdinand CÍSAŘ, *Chléb života*, Postilla obsahující výklady písem svatých v řečech obecných i případných, A. Mareš, Čáslav 1892, s. 129-130

snad, ale duchem ještě prázdnější než byl [...].“⁵⁰⁷ Z toho Císař vyvozuje mravní poučení pro věřící, kterým radí: „*Jako na výstavě lidské vzdělání má předcházeti zábavu a požitky těla; tak i v světě, dokud v něm trváme, pro nasycení duše předně, pro ústa potom pracovati máme.*“⁵⁰⁸

Dalším důležitým předpokladem, jak z výstavy vytěžit co nejvíce užitečného, je podle Císaře nejen pozorně si prohlédnout všechny exponáty, ale zároveň se u nich zamýšlet jak fungují, proč byly vyrobeny, z čeho byly vyrobeny a odkud jsou. Jedině takovýto postup poznání zaručuje proniknutí k podstatě věci. Tímto způsobem má potom člověk přemýšlet i o věcech a životě samém.

Posledním doporučením Ferdinanda Císaře, jak správně prožít pozemský život, je mít správného průvodce životem. Tak jako slouží návštěvníkovi světové výstavy plán výstaviště, který mu ukáže, kde co na výstavišti najde, slouží Bůh člověku v životě. Ferdinand Císař k tomu napsal: „*Je-li těžko projíti bludiště lidských, na několika tisících čtverečních metrů se rozkládajících výstav, aniž by člověk to a ono přehlédnul, pominul nebo i na chvíli zabloudil, [...] jakž by se chtěl člověk vyznat ve výstavě přírody a projíti ku pravému cíli světa labirintem sám a sám ? [...] Elektrických přístrojů nikdo nevysvětlí líp, než jako vynálezce; výstavami provádějí nejužitečněji jich strůjci a ředitelé; stvoření nevysvětlí, labirintem světa neprovede neomylně nikdo, leč právě jen všeho toho tvůrce a strůjce a správce, sám jediný Hospodin.*“⁵⁰⁹ Své kázání pak Ferdinand Císař zakončuje slovy: „*Svět celičký je stálou velikých skutků Božích výstavou, však platnou tomu jen, kdo prochází ji s biblí jako s katalogem v ruce, a s Duchem sv[atým] jak s odborným vykladačem v srdci. Jen takový neprojde světem k hrobu jako hovádko.*“⁵¹⁰ Námět výše zmíněného kázání jen dokládá rozšířenost tématu světových výstav ve společnosti. Když se kazatel obrací ke svým posluchačům, volí k výkladu písma natolik laikům srozumitelná přirovnání, aby jeho prostřednictvím pochopili poselství náboženských textů. Je tedy zřejmé, že na konci devatenáctého století takovýmto prostředkem bylo, mimo jiné, i všeobecně rozšířené téma světových výstav.

Hlavním cílem světových výstav bylo, jak jsme již výše zmínili, oslavit pokrok lidstva. Světové výstavy však nemusely v člověku pouze vyvolávat hrdost z vyspělosti lidské společnosti, ale v jistém smyslu mohly mít i negativní vliv na sebevědomí jedince a na jeho

---

⁵⁰⁷ Ferdinand CÍSAŘ, Chléb života, Postilla obsahující výklady písem svatých v řečech obecných i případných, A. Mareš, Čáslav 1892, s. 130

⁵⁰⁸ Tamtéž

⁵⁰⁹ Ferdinand CÍSAŘ, Chléb života, Postilla obsahující výklady písem svatých v řečech obecných i případných, A. Mareš, Čáslav 1892, s. 133-134

⁵¹⁰ op. cit., s. 135

spokojenost se svým dosavadním životem. Takový příklad uvádí novinář Josef Kuffner ve svém feuilletonu nazvaném *O světové výstavě*: „*Není pochyby, návštěva světové výstavy má význam kulturní. Zde stojíte u tepny století, zde nasloucháte mocnému žilobití kulturního ruchu. Za čtrnácte dnů pobytu změní se všechn váš názor života. Přijeli jste z Paříže a jste jiný člověk. Máte jiné stanovisko, jiné přesvědčení, jiný názor světa. Máte za sebou světovou výstavu, tím je řečeno vše. Stráviti světovou výstavu, jest tolik, jako strávití essenci všeho století. A to je silná essence!*“⁵¹¹ A nemusela to být zrovna pařížská světová výstava, která od základů změnila dosud klidný život člověka, ale také světová výstava ve Vídni 1873. Josef Kuffner o tom vypráví: „*Znal jsem starší dámu, venkovanku, kterou jsme měli rádi. Byla vlídná, nenucené povahy a prosté, veselé mysle. Jednou se s ní ale stala nenadálá změna. To bylo o vídeňské výstavě roku 1873. Jela se svým panem manželem také se podívat na světovou výstavu. Vrátila se zcela jiná osoba. Měla essenci v sobě. Byla všecka vyšinutá ze své povahy, či co. Otrávená byla. Nic ji netěšilo, měla ztrpčený život. Essence vstoupila jí do hlavy. Chtěl ji někdo uctít a předložil něco: «Děkuji, je to dobré, ale ve Vídni viděla jsem hezčí! » Chtěli ji vyrážet, vodili sem, tam, ale ona všude stejnou a s bolnotrpkým úsměvem: «Hezké, hezké, ale to víte, kdo byl na světové výstavě ... Ten tam byl všechn požitek. Byla to nešťastná osoba. Od té doby nikdo ji nemohl vystát, pro její prý nadutost, řekl bych, pomatenost.*“⁵¹²

Téma světových výstav rovněž proniklo do literatury a do divadelních her. Buď byla světová výstava přímo hlavním námětem díla nebo se na ni alespoň činily různé narážky a odkazy. V roce 1900 vyšel, v rámci Matice lidu, překlad knihy od N. A. Lejkina, psané původně v ruštině, *Naši v cizině. Humoristický popis manželů Nikolaje Ivanoviče a Glafiry Semenovny Ivanových do Paříže a zpět*.⁵¹³ Kniha paroduje nezkušenost manželského páru cestovatelů - turistů, který se rozhodne navštívit pařížskou světovou výstavu. Ani jeden z nich pořádně nezná žádný cizí jazyk, nemají zkušenosti s cestováním vlakem po Evropě, v Paříži nemají předem zamluvený pokoj, neznají hodnotu cizí měny, neví, kde si v Paříži opatřit lístky na výstavu a jak se na ni dostat a tak dále. Všechny tyto jejich nevědomosti a jejich neochota přizpůsobit se cizím mravů jsou příčinou různých veselých událostí.

---

⁵¹¹ Josef KUFFNER, *Chvilé a otázky, Volné listy z kroniky rozvoje společenského, národního a osobního 1883-1893*, Bursík a Kohout, 1894, s. 324

⁵¹² op. cit., s. 324

⁵¹³ N. A. LEJKIN, *Naši v cizině, Humoristický popis manželů Nikolaje Ivanoviče a Glafiry Semenovny Ivanových do Paříže a zpět*, přeložil Jan Wagner, Matice lidu, roč. XXXIV, č. 3, E. Grégr, Praha 1900

Závěr

Na základě studia cestovních zpráv a dalších pramenů se v závěru pokusíme o zodpovězení otázek, které jsme si položili v úvodu této diplomové práce. Zájem české veřejnosti o návštěvy světových výstav v průběhu druhé poloviny devatenáctého století postupně rostl. Vyvrcholením tohoto zájmu byly hromadné výpravy na pařížskou světovou výstavu 1900, které organizoval Čeněk Šulc v rámci nakladatelství Františka Topiče. Jak ukazují dochované seznamy českých hromadných výprav na světové výstavy, byly světové výstavy nejvíce navštěvovány učiteli, ať už středoškolskými či vysokoškolskými, a dále pak živnostníky, obchodníky, právníky, techniky a lékaři. Jednalo se tedy většinou o příslušníky vyšší a střední měšťanské vrstvy, kteří si mohli relativně nákladnou cestu do zahraničí dovolit. Dále pak byli na světové výstavy vysíláni státními nebo zemskými institucemi, firmami či spolky odborníci, kteří měli za úkol prostudovat na světové výstavě novinky v rámci konkrétního oboru, jako tomu bylo v případě Antonína Friče v roce 1862 nebo Františka Křížíka v roce 1878 a dalších. Někteří čeští odborníci se rovněž účastnili mezinárodních kongresů, které byly organizovány v rámci světových výstav. Jako příklad můžeme uvést delegaci českých lékařů, která se zúčastnila XIII. mezinárodního sjezdu lékařů v Paříži, který se konal od

2. do 9. srpna 1900. Na světové výstavy se mohli vypravit rovněž méně majetní řemeslníci, podařilo-li se jim získat stipendium buď od svého zaměstnavatele, od některé z obchodních a živnostenských komor nebo od některého spolku, například Průmyslové jednoty či obchodnického spolku Merkur. Na světové výstavy rovněž cestovaly české reprezentativní delegace (některé oficiálně jiné neoficiálně), ať už to byli Sokolové v roce 1889 nebo pražská městská rada v roce 1900.

Co se týče cesty samotné, mohl se cestovatel vypravit na světovou výstavu buď na vlastní pěst nebo v rámci organizované výpravy. Přípravy na cestu měla cestovateli ulehčit cestovní příručka, která ho poučovala nejen o pamětihodnostech, které mohl cestou navštívit, ale poskytovala mu rovněž informace o dopravě, ubytování a stravování. Mnohá cestovní příručka obsahovala rovněž konverzační příručku s nejčastějšími frázemi v cizím jazyce. Nej kvalitnější cestovní příručky, které byly v českých zemích dostupné, byly německy psané Baedekerovy příručky. Český cestovatel mohl samozřejmě využít i některou z česky psaných cestovních příruček, ty však zpravidla neobsahovaly tak podrobné a přesné informace jako příručky Baedekerovy. Autory těchto česky psaných cestovních příruček byli Češi, velmi často učitelé (J. Guth-Jarkovský, R. Nejedlý, J.

Hantich), kteří již některou ze světových výstav navštívili a nebo znali město, kde se světová výstava konala ze svých dřívějších zahraničních cest. Český cestovatel rovněž mohl pro přípravu své cesty využít služeb svých krajanů žijících v zahraničí, jako tomu bylo například v Paříži v případě Agence tchèque v roce 1889 nebo Českého výstavního bureau, zřízeného Výborem tělocvičné jednoty Sokol v Paříži v roce 1900. Tyto agentury nabízely zajištění ubytování a průvodcovské služby po Paříži v době konání světové výstavy. Co se dopravy týče, zatímco v polovině devatenáctého století představovala cesta na světovou výstavu bezmála dobrodružný podnik, v jeho závěru již nebyla považována za něco náročného či riskantního. Hustá železniční síť dokonce umožňovala různé varianty tras, jak se na světové výstavy dopravit. Dráhy rovněž poskytovaly návštěvníkům světových výstav slevy na jízdném. Nejkratší cesta z Prahy do Paříže přes Frankfurt, Mohuč a Mety trvala rychlíkem v roce 1889 pouhých 28 hodin. Ač čeští cestovatelé prakticky nevyužívali lůžkových vozů a museli tak, pokud nechtěli přenocovat v hotelu, strávit noc v sedě v kupé vozu, ač nebyly občerstvovací zastávky na nádražích příliš dlouhé, a přestože se mohly po cestě vyskytnout další nepříjemnosti, stále byla železnice oproti cestování dostavníky neuvěřitelně pohodlným a rychlým dopravním prostředkem. V místě konání světových výstav se Češi nejčastěji ubytovali ve levnějších hotelech či pronajatých pokojích. Okázalé utrácení peněz nebylo českým měšťanů vlastní, a tak se snažili úsporně hospodařit se svými penězi i na cestách. Zahraniční kuchyní většinou čeští cestovatelé nadšeni nebyli a i když ji třeba i pochválili, hned nezapomněli dodat, že s plzeňským pivem a buřtem s cibulí se zahraniční strava stejně nedá srovnávat.

K zodpovězení otázky, proč čeští cestovatelé jezdili na světové výstavy, nám pomůže námi vytvořená typologie českých cestovatelů, která rozlišuje cestovatele-turistu, cestovatele-vzdělance a cestovatele-politika. Poslednímu typu cestovatele se však tato diplomová práce nevěnuje. V rámci českých cestovatelů na světové výstavy bylo nejvíce cestovatelů-turistů. Český cestovatel-turista jezdil nejčastěji na světové výstavy s přesvědčením, že je jeho morální povinností zúčastnit se velkých oslav pokroku lidstva, jakými světové výstavy byly, a s touhou rozšířit své obzory vědění. Účast na světové výstavě byla otázkou společenské prestiže. Návštěvou světové výstavy český cestovatel-turista demonstroval, že mu není lhostejný technický pokrok, který má v budoucnu zajistit všeobecný blahobyt. Ve skutečnosti však byl český cestovatel-turista, který navštěvoval světové výstavy ve druhé polovině devatenáctého století, nenáročný návštěvník, který obvykle výstavě nevěnoval více než polovinu svého, již tak krátkého, pobytu. Zbývající čas zasvěcoval prohlídce pamětihodností města, kde se výstava konala. Jeho hlavním

zájmem bylo navštívit ta místa, která doporučovala cestovní příručka a cestovní příručka mu doporučovala především místa poskytující zábavu a rozptýlení. Naopak cestovatel-vzdělanec trávil na výstavišti většinu svého pobytu. Pokud nebyl na výstavišti, trávil čas studiem v knihovnách, muzeích, továrnách, školách či dobročinných institucích, podle toho, jaká byla jeho specializace. Samozřejmě, že i cestovatel-vzdělanec se občas rozptýlil v divadle či restauraci, ale hlavním cílem jeho návštěvy světové výstavy bylo nashromáždit nové poznatky a předat je doma svým krajanům. Z cest cestovatelů-vzdělanců měla mít prospěch celá česká společnost. Dále potom návštěva světových výstav umožňovala cestovatelům-vzdělancům navázat styky s vědci či vědeckými institucemi jiných zemí, jako tomu bylo například u Vojty Náprstka, který takto zprostředkoval výměnu odborných publikací mezi Muzeem království Českého a londýnskými vzdělávacími institucemi během londýnské světové výstavy 1862.

Vzdělávací efekt světových výstav byl u cestovatele-turisty nevelký neboť exotické a neobvyklé preferoval před poučným a prospěšným. Cestovatel-turista nakonec na světových výstavách hledal spíše zábavu a rozptýlení než studium a poučení. Jednou z možných příčin může být obrovské množství vystavovaných exponátů a rozlehlost jednotlivých výstavišť. Ty způsobovaly, že se návštěvník světové výstavy, který se chtěl obohatit o nové poznatky, musel orientovat alespoň v základech jednotlivých oborů, aby byl schopen pochytit představované novinky. Takovéto požadavky, ale často laikové z řad cestovatelů-turistů nesplňovali, a tak trávili většinu času na výstavišti návštěvou různých atrakcí. Názorným příkladem nám může být debata v PJ, zda na pařížskou světovou výstavu 1867 vyslat delegaci řemeslníků nebo raději techniků. Tomuto stále výraznějšímu trendu odpovídala i samotná organizace světových výstav. Koncepce světových výstav na konci devatenáctého století se velmi lišila od koncepce první moderní světové výstavy v Londýně 1851. Zatímco zábavní element byl na první světové výstavě omezen na živou hudbu v galerii strojů, nabízela pařížská světová výstava 1900 nepřehledné množství různých atrakcí, panoramaty počínaje a velkým nebeským glóblem konče. Zábavní aspekt světových výstav pomalu vytlačoval aspekt vzdělávací. Na světových výstavách sice byly stále vystavovány nejnovější technické vynálezy, ale cestovatelé-vzdělanci je museli hledat na detašovaných výstavištích na okraji města.

Byl-li cestovatel-vzdělanec vyslán na světovou výstavu nějakou institucí či spolkem, zpravidla bylo jeho úkolem, podat o svém bádání na výstavišti dotyčné instituci písemnou zprávu. O nově nabyté poznatky se mohl dotyčný cestovatel-vzdělanec rovněž

podělit na veřejných přednáškách, které organizovala například Pražská obchodní a živnostenská komora či PJ. Výsledky studijní cesty byly také vydávány knižně.

Čeští cestovatelé-turisté přijížděli do ciziny ovlivněni různými stereotypy a mýty, s nimiž se jejich zahraniční zkušenost často dostávala do rozporu. K vytváření a upevňování těchto mýtů v nemalé míře přispívaly právě cestovní příručky, které čeští cestovatelé používali. V nich bylo například město Paříž prezentováno jako kulturní centrum Evropy, jako město bulvárů, elegantní módy a uhlazených společenských mravů. Ačkoli se mnohý český návštěvník setkal v Paříži s naprosto odlišnou realitou (špinavé a smrduté postranní uličky bulvárů, neelegantní všední šaty Pařížanů), nezměnila tato zkušenost nic na obecné představě české společnosti o elegantní a uhlazené Paříži. Nutno rovněž podotknout, že v době světových výstav měnila města, kde se světová výstava konala, svou tvář. Myslil-li si proto cestovatel, že díky své návštěvě světové výstavy poznal Paříž či Londýn, musel se nutně mýlit. V Paříži, například, bylo během světových výstav k vidění více cizinců než Pařížanů, jejichž velká část se na dobu výstavy raději přestěhovala na venkov. Ať už byly podmínky pro poznání obyvatel cizích států jakékoli, hodnotili je čeští cestovatelé různě. Francouzi byli kritizováni pro povýšenost vůči ostatním národům, naopak oceňována byla jejich trpělivost a u pařížských dam jejich ladnost. Američané byli hodnoceni jako velmi pohostinní lidé, kteří však nemají dobrý vkus. Angličané byli českými cestovateli shledáváni jako čestní a ochotní, oproti tomu chování anglických turistů v zahraničí bylo často považováno za pobuřující.

Při styku s cizí kulturou nicméně začali čeští cestovatelé především jinak vnímat sami sebe. Při konfrontaci s francouzskou či anglosaskou kulturou si čeští cestovatelé nejednou uvědomili svoji provinciálnost a nedokonalost. Také zjišťovali, jak málo se v zahraničí o českém národu ví. Angličané o Čechách nevěděli téměř nic, Francouzi si je pletli s Maďary, popřípadě s cikány. Tato skutečnost dala několikrát vzniknout myšlence publikovat informační brožuru o českém národu. Možná právě kvůli skutečnosti, že Čechy v cizině téměř nikdo neznal, se čeští cestovatelé hrdě hlásili ke svému slovanskému původu. Úmyslně v zahraničí nepoužívali němčinu ani nečetli německé knihy, ve vlacích zpívali národní písně a cestovali v čamarách. Často pak měli legraci z toho, jak si cizinci lámou hlavu s tím, odkud pocházejí.

Světové výstavy byly v době svého konání poměrně frekventovaným společenským tématem, obzvláště v závěru devatenáctého století. O světových výstavách se psalo v tisku (hlavně v Hlasu národa a v Národních listech), debatovalo se o nich v kavárnách, hospodách a při soukromých návštěvách. V roce 1889 se pražské obchody

předháněly v tom, kdo bude mít ve výloze hezčí napodobeninu Eiffelovy věže, v roce 1900 byly vylepovány plakáty nabádající k návštěvě pařížské světové výstavy v rámci Topičových hromadných výprav. Světové výstavy byly zmiňovány rovněž v lidových kalendářích, z čehož můžeme usuzovat, že téma světových výstav nebylo vlastní pouze městskému obyvatelstvu, ale že proniklo rovněž mezi obyvatelstvo venkovské. Dalším dokladem o aktuálnosti tématu světových výstav v české společnosti je jeho užití v kázáních. Ohlas světových výstav se ale v české veřejnosti projevoval také konkrétnější formou. Jednalo se například o zřízení českého průmyslového muzea Vojtou Náprstkem, které bylo inspirováno jeho návštěvou londýnské výstavy 1862. Neradi bychom však přeceňovali ohlas světových výstav v české společnosti. Jednak proto, že každá výstava nevyvolala stejný zájem veřejnosti (nejvíce se v českém tisku psalo o pařížských světových výstavách) a také proto, že s ukončením výstavy obvykle zájem o tuto tematiku v české společnosti rychle opadl. Můžeme však říci, že světové výstavy se stávaly dočasným spojovacím můstkem mezi českými zeměmi a zahraničím.

Seznam pramenů a literatury

I. Prameny

a) Archivní fondy

- NA, fond : Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829-1950, karton č. 12, 16, 17, 33, 43, 45, 46, 64 a knihy inv. č. 12
- ARML, fond : Sbírka Q. Šimka, inv. č. 19S-D-1, rukopis Cesta do Paříže 1900
- Archiv V. Náprstka, karton č. 9, 37, 44, 50, 54, 60, 65, 70, 72, 77, 85, 88, 92, 98
- Archiv V. Náprstka, Sešit se zápisky Vojty Náprstka o jeho návštěvě londýnské výstavy 1862, zatím neinventarizováno

b) Tištěné prameny

- NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829-1950, úřední knihy I-výroční zprávy, Výroční zpráva Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách za 55. rok působnosti, 1888
- NA, fond: Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1829-1950, úřední knihy I-výroční zprávy, Výroční zpráva Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách za 56. rok působnosti, 1889
- NA, fond: Jednota pro povzbuzení průmyslu v Čechách 1829-1950, kniha, inv. č. 12, tištěná Jednatelská zpráva vrchního ředitelství za květen až listopad 1867

c) Dobový tisk (noviny a časopisy)

- Časopis turistů 1889, 1890, 1898, 1899, 1900, 1904
- Časopis pro průmysl chemický 1900
- Hlas národa 1889, 1900
- Maršnerův český Lloyd 1867, 1878, 1889, 1893, 1899, 1900
- Národní Listy 1862, 1867, 1876, 1878, 1889, 1900
- Nedělní listy, týdenní příloha Hlasu národa 1900
- Osvěta 1878, 1889, 1890, 1893, 1900

- Pražský ilustrovaný kurýr, ilustrovaná příloha Hlasu národa 1900
- Pražské noviny 1851, 1855
- Světozor 1878
- Škola a život 1855, 1862, 1867
- Učitelské noviny 1889
- Zlatá Praha 1889, 1893, 1900, 1904
- Živa 1861

d) *Vybrané články z dobového tisku*

- BŘEHOVSKÝ, Stanislav, Okolí Paříže, ČT, roč. X, 23. března 1898, č.4
- Deset dní v Paříži, ČT, roč. I, srpen 1889, č. 8
- Do Paříže !, ČT, roč. I, srpen 1889, č. 8
- FRIČ, Antonín, Cesta do Londýna 1861, Živa, roč. 9, 1861
- FRIČ, Antonín, Cesta do Londýna 1861 - dokončení, Živa, roč. 9, 1861
- GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří, Do Paříže, Pařížská příloha, ČT, roč. X, 1. ledna 1898, č. 1
- MAREŠ, L., Z Prahy do Paříže, Rozbor jízdy po dráze, ČT, roč. I, duben 1889
- RUŽIČKA, P., Vzpomínka na Paříž, O poslední výstavě světové, ČT, roč. I, květen 1889, č. 5
- Úvaha o výpravě do Paříže, ČT, roč. I, říjen 1889, č. 10

e) *Dobová literatura*

- ADÁMEK, Karel, Chicago, F. Šimáček, Praha 1893
- ADÁMEK, Karel, Paříž, Cestopisný úryvek, J. Otto, Praha 1872
- BAEDEKER, Karl, Guide pratique du voyageur, Paris 1860
- Cesty po Evropě a Americe Dra Antonína Friče, Edvard Beaufort, Praha 1900
- CÍSAŘ, Ferdinand, Chléb života, Postilla obsahující výklady písem svatých v řečech obecných i případných, A. Mareš, Čáslav 1892
- Do Paříže. Bezpečný a praktický rádce všem, kteří hodlají navštívit Paříž 1900, J. Lorenz, Třebíč 1900 (?)

- FRICH, J. V.; LEGER, Louis, La Bohême historique, pittoresque et littéraire, Paříž 1867
- GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří, Moje prázdniny v Americe, Feuilletony a causerie z výstavní cesty, Nakladatelství družstvo máje, Praha (rok vydání neuveden)
- GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří, Turistika, Turistický katechismus, Baset, Praha 2003
- HANTICH, Jindřich, Osm dní v Paříži, Rozpravy francouzsko-české, F. Topič, Praha 1900
- HANTICH, Jindřich, Paříž a okolí, Praktický průvodce, F. Topič, Praha 1900
- HANTICH, Jindřich, Světová výstava 1900, Praktický průvodce, F. Topič, Praha 1900
- HERING, F. A., Cestovní upomínky z Ameriky, J. Otto, Praha 1896
- JOANNE, Adolphe, Paris illustré, Nouveau Guide de l'étranger et du Parisien, Hachette, Paris 1863
- Kalendář koruny české na obyčejný rok 1877 pro svobodomyšlný lid český, uspořádal Vincenc Vávra-Haštalský, 11. ročník, E. Grégr, Praha 1877
- KLEPAL, Raoul, Krátké poučení o cestě do Paříže, J. R. Vilímek, 1889
- KREJČÍ, Jan, Cesta po Německu, Švýcarsku, Francii, Anglii a Belgii roku 1862. Se zvláštním ohledem na školství a průmysl, Eduard Grégr, Praha 1865
- KUFFNER, Josef, Chvilé a otázky, Volné listy z kroniky rozvoje společenského, národního a osobního 1883-1893, Bursík a Kohout, 1894
- LEJIKIN, N. A., Naši v cizině, Humoristický popis manželů Nikolaje Ivanoviče a Glafiry Semeněny Ivanových do Paříže a zpět, přeložil Jan Wagner, Matice lidu, roč. XXXIV, č. 3, E. Grégr, Praha 1900
- NAVRÁTIL, Michael, Paříž a její půvaby, Cestovní dojmy, Milan Nedvídek, Tábor 1900
- NAVRÁTIL, Michael, Svaté město Victora Huga, Vzpomínka na Paříž, J. R. Port, Plzeň 1897
- NEJEDLÝ, Roman, Do Paříže: praktická příručka pro toho, kdo neumí francouzsky, Litomyšl 1889
- Paříž a okolí, Praktický průvodce, včetně Rouen, Havre, Trouville, Několik slovanských poznámek, E. Beaufort, Praha 1889
- TESAŘ, František, O světové výstavě, Učitel'ský kalendář na rok 1874, roč. 4, nakl. Theodor Mourek, Praha 1874
- Vlastenecký kalendář na obyčejný rok 1890, uspořádal F.J. Peřina, 38. ročník, B. Stýbl, Praha 1890

- VOGEL, Karel, Zpráva o světové výstavě v Chicagu 1893, Plzeň 1894
- Z Prahy do Paříže, Průvodce po cestě Horními Rakousy, Solnohradskem, Tyrolskem, Vorarlberskem, Švýcarsy a Francií. Seznam účastníků červencové výpravy do Paříže 1889, Praha 1889

f) Literatura memoárového charakteru

- J. V. Frič v dopisech a denících, uspořádal Karel Cvejn, Československý spisovatel, Praha, 1955
- GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří, Paměti, díl II, Paměti olympijské 1894-1918, Hejda & Tuček, Praha 1929
- Kniha pamětní královského krajského města Plzně od roku 775 až 1870, sestavil Martin Hruška, V. Steinhauser, Plzeň 1883
- LEGER, Louis, Paměti slavomilcovy, nákladem týdeníku Student, Praha 1907
- Paměti Františka Křížíka, českého elektrotechnika, Knihnice dějin techniky, svazek 1, Technicko-vědecké vydavatelství, Praha 1952
- SLAMĚNÍK, František, Vzpomínky starého učitele, Knihovna Komenského, svazek VI, Zábřeh 1907

II. Literatura

a) Odborná literatura

- AGEORGES, Sylvain, Sur les traces des expositions universelles, Paris 1855-1937, À la recherche des pavillons et des monuments oubliés, Parigramme, Paris 2006
- AIMONE Linda; OLMO, Carlo, Les Expositions universelles 1851-1900, Belin, Paris 1993
- BOŠTÍK, Martin, Hnízdo kosů litomyšlských 1889-1903, K dějinám spolkového života v Litomyšli na přelomu 19. a 20. století, Regionální muzeum v Litomyšli, Litomyšl 2006
- BOŠTÍK, Martin, Quido Šimek (1857-1933), Život a dílo neobyčejného litomyšlského kupce, Paseka, Praha-Litomyšl, 2007

- ČERVINKA, František, Roman Nejedlý a Litomyšl, Krajský dům osvěty, Pardubice 1985
- DOBISÍKOVÁ, Jana, Počátky a rozvoj české turistiky do roku 1914, diplomová práce FF UK, Ústav českých dějin, ved. dipl. pr. prof. Dr. R. Kvaček, CSc., Praha 1990
- GAILLARD, Marc, Paris, Les Expositions universelles de 1855 à 1937, Les Presses franciliennes, 2003
- HALADA, Jaroslav; HLAVAČKA, Milan, Světové výstavy, Od Londýna 1851 po Hannover 2000, Libri, Praha 2000
- HLAVAČKA, Milan; ORLÍKOVÁ, Jana; ŠEMBERA, Petr, Alfons Mucha – Paříž 1900: pavilon Bosny a Hercegoviny na světové výstavě, Obecní dům, Praha 2002
- HLAVAČKA, Milan, Cestování v éře dostavníku, Všední den na střeoevropských cestách, Argo, Praha 1996
- HLAVAČKA, Milan, Jubilejní výstava 1891, Slovo k historii, č. 28, Melantrich, Praha 1991
- HLAVAČKA, Milan, Zlatý věk české samosprávy, samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862-1913, Libri, Praha 2006
- HORSKÁ, Pavla, Sladká Francie, Knihnice Dějiny a současnost, Praha 1996
- HORSKÁ, Pavla, Prague-Paris, Orbis, Praha, 1990
- ISAY, Raymond, Panorama des expositions universelles, Gallimard, Paris (?)
- KOŘALKA, Jiří, Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914, Argo, Praha 1996
- LANQUAR, Robert, Sociologie du tourisme et des voyages, Que sais-je ?, PUF, 3e édition, 1994
- LANQUAR, Robert, Le tourisme international, Que sais-je ?, PUF, 1964
- LERIVRAY, Bernard, Guides bleus, guides verts et lunettes roses, Les Éditions de CERF, Paris 1975
- LENDEROVÁ, Milena, Zdenka Braunerová, Mladá fronta, Praha 2000
- LESUR, Jean-Marc, Les Hôtels de Paris, De l'auberge au palace XIXe – XXe siècle, Editions Alphil, Neuchâtel 2005
- LOYRETTE, Henry, La tour Eiffel in: Les lieux de mémoire 3, sous la direction de Pierre Nora, Quarto Gallimard, 1997
- MACHAČOVÁ, Jana; MATĚJČEK, Jiří, Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781-1914, Slezské zemské muzeum, Opava 2002
- ORY, Pascal, Les Expositions universelles de Paris, Panorama raisonné avec des aperçus nouveaux et des illustrations par les meilleurs auteurs, Édition Ramsay, 1982

- POIRIER, René, Des foires, des peuples, des expositions, Plon, Paris 1958
- PINOT DE VILLECHENON, Florence, Les Expositions Universelles, Que sais-je ?, PUF, 1992
- PLUM, Werner, Les Expositions universelles au 19ème siècle, Spectacles du changement socio-culturel, Aspects sociaux et culturels de l'industrialisation, Bonn - Bad Godesberg 1977
- REZNIKOW, Stéphane, Frankofilství a česká identita 1848-1914, Karolinum, Praha 2008
- SCHROEDER-GUDEHUS, Brigitte; RASMUSSEN, Anne, Les Fastes du progrès, Le guide des Expositions universelles 1851-1992, Flammarion, Paris 1992
- ŠOLLE, Zdeněk, Vojta Náprstek a jeho doba, Felis, Praha 1994
- ŠTĚPÁNOVÁ, Irena, Renáta Tyršová, Paseka, Praha/Litomyšl 2005
- TISSOT, Laurent, Construction d'une industrie touristique au XIXe et XXe siècle, éd. Alphile, coll. Histoire, 2003
- UCHALOVÁ, Eva, Česká móda 1870-1918, Od valčíku po tango, Olympia, Praha 1997
- URBAIN, Jean-Didier, L'Idiot du voyage, Histoire de touristes, Petite Bibliothèque Payot, Paris 2002
- VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, Zlaté časy české reklamy, Karolinum, Praha 1999

b) Sborníkové studie

- BOYER, Marc, Les séries de guides imprimés portatifs de Charles Estienne au XIXe et XXe siècle, in: Les Guides imprimés du XVIe au XXe siècle, Villes, paysages, voyages, Belin, 2000, kapitola XXV
- CUILCHER, Coulves, Naissance et développement du guide de voyage imprimé: du guide unique à la série, une stratégie du conquête des lecteurs ?, in: Les Guides imprimés du XVIe au XXe siècle, Villes, paysages, voyages, Belin, 2000, kapitola VI
- Le Collectionneur de Baedeker ... Dr. G. Dohrn – von Rossum in: Une histoire du Rhin, ed. Marc FERRO, Édition Ramsay, Paris 1981
- LENDEROVÁ, Milena, Cestování a „obraz druhého“, „Obraz Čechů ve francouzských cestovních denících 19. století, in: Studie k sociálním dějinám 4 (11), 1999, s. 11-51

- LENDEROVÁ, Milena, Deux siècles de voyages ou la Bohême vue par les visiteurs français, in: Scientific Papers of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, 4, 1998, s. 171-195
- LENDEROVÁ, Milena, Francouzská inspirace české kultury, cestování do Francie v průběhu „dlouhého“ devatenáctého století, in: Scientific Papers of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, Supplement 3, 2000, s. 59-72
- LENDEROVÁ, Milena, Východní Čechy a Francie, in: Sborník prací východočeských archivů 8, 2000, s. 148-173
- MAJER, Jiří, Počátky musea Vojty Náprstka, in: Sborník Národního musea v Praze, Acta Musei nationalis pragrae, svazek X-A-historický č.3, red. Gustav Skalský, Praha 1956
- MANSFELD, Bedřich, Činnost Jednoty Průmyslové od let 1880, in: Sto let jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách 1833-1933, in: Sto let Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách 1833-1933, Sborník statí o vzniku, vývoji a působení Jednoty Průmyslové, Praha 1934
- MORET, Frédéric, L'Espace et le temps des guides. Représentations et déformations de l'espace urbain parisien dans les guides 1855 – 1900, in: Les Guides imprimés du XVIe au XXe siècle, Villes, paysages, voyages, Belin, 2000, kapitola XXXI
- RABAULT-MAZIERES, Isabelle, Les environs de Paris dans les guides touristiques du XIXe siècle, in: Les Guides imprimés du XVIe au XXe siècle, Villes, paysages, voyages, Belin, 2000, kapitola XXIII
- STLOUKAL, Karel, F. L. Rieger a Průmyslová jednota v prvních letech absolutismu, in: Sto let Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách 1833-1933, Sborník statí o vzniku, vývoji a působení Jednoty Průmyslové, Praha 1934
- TAPIA, Claude, Paris, ville de congrès, de 1850 à nos jours, in: Le Paris des étrangers depuis un siècle, sous la direction de André Kaspi et Antoine Marès, Imprimerie nationale, Paris 1889

c) *Odborné články*

- LENDEROVÁ, Milena, České frankofilství jako sociokulturní fenomén, ČČH, 99/1996, č. 1, s. 66-80
- LENDEROVÁ, Milena, Z Francie do srdce Evropy, Příspěvek k dějinám cestovních zpráv 18. století, ČČH, 99/2001, č. 2, s. 253-277

- RASMUSSEN, Anne, Les Congrès internationaux liés aux Expositions universelles de Paris 1867-1900, Cahiers Georges Sorel, 1989, svazek 7, č. 1

III. Encyklopedické slovníky

- LAROUSSE, Pierre, Grand dictionnaire universel du XIXe siècle, tome XV, première partie, Slatkine, Genève-Paris 1982
- Ottův slovník naučný, Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, díl XV, Argo – Paseka, 2002

Seznam příloh

- **Příloha č. 1** - Cestovní příručky zahraniční provenience, které byly vydány v době světových výstav ve druhé polovině devatenáctého století
- **Příloha č. 2** - Cestopisy a cestovní příručky české provenience z druhé poloviny devatenáctého století
- **Příloha č. 3** - Železniční spojení z Prahy do Paříže v roce 1889
- **Příloha č. 4** - Světové výstavy a kongresy I
- **Příloha č. 5** - Světové výstavy a kongresy II
- **Příloha č. 6** - Seznam účastníků srpnové výpravy do Paříže 1889
- **Příloha č. 7** - Seznam účastníků první výpravy českých cukrovarníků do Paříže 1900
- **Příloha č. 8** - Velký glób nebes
- **Příloha č. 9** - Křížíková oblouková lampa
- **Příloha č. 10** - Ubytování na světových výstavách
- **Příloha č. 11** - Netradiční cestování na pařížskou světovou výstavu 1900
- **Příloha č. 12** - Reklamní plakát Topičových výprav na přížskou světovou výstavu 1900
- **Příloha č. 13** – Cestovní oblek v devatenáctém století

Příloha č.1

Cestovní příručky zahraniční provenience, které byly vydány v době světových výstav ve druhé polovině devatenáctého století

- LEMAISTRE, F., Paris en miniature, guide pittoresque du voyageur suivi d'un guide à l'Exposition Universelle, Garnier frères, Paris 1855
- Paris et ses environs, Guide méthodique et Raisonné, Gustave Barba, Paris 1855
- Guide pour tous, Paris tel qu'il est, Paris et la vie parisienne, Lib. Nouvelle, Paris 1855
- SCHUT, C., Promenades artistiques, Paris en 1855, ses monuments, ses musées, Lib. Internationale, Bruxelles 1855
- Guide général dans Paris, Paulin et Lechevalier, Paris 1855
- WALANEUK, Manuel de la sécurité à Paris, Mores, Paris 1867
- BAEDEKER, Karl, Paris et la France du Nord, Manuel du voyageur, Baedeker, Coblenz 1867
- Guide sentimental de l'étranger dans Paris, par un Parisien, Calman-Lévy, Paris 1878
- TOURS, Constant de, Guide-album de touriste, Vingt jours à Paris pendant l'Exposition Universelle, Xantin, Paris 1889
- Exposition Universelle de 1889, Huit jours à Paris pour cent francs, Guide et méthode, par un Parisien, A. Waltener, Lyon 1889
- Guide des plaisirs à Paris, Paris le jour, Paris la nuit, Ce qu'il faut voir, ce qu'il faut faire, édition photographique, Paris 1900
- Guide universel de Paris et de l'Exposition de 1900, Aux bureaux de guide universel, Paris 1900
- BAEDEKER, Karl, Paris et ses environs, Manuel de voyageur, Karl Baedeker, Leipzig, Paul Ollendorf, Paris, 1900
- MARTIN, A., Une visite à Paris en 1900, La ville et l'Exposition vues en 15 jours, A. Hennuyer, Paris 1900

Zdroj: Frédéric MORET, L'Espace et le temps des guides. Représentations et déformations de l'espace urbain parisien dans les guides 1855 – 1900 in : Les Guides imprimés du XVIe au XXe siècle, Villes, paysages, voyages, Belin, 2000, s. 346-34

Příloha č. 2

Cestopisy a cestovní příručky české provenience z druhé poloviny devatenáctého století

- ADÁMEK, Karel, Chicago, F. Šimáček, Praha 1893
- ADÁMEK, Karel, Paříž, cestopisný úryvek, J. Otto, Praha, 1872
- FRIČ, Antonín, Cesta do Londýna 1861, Živa, roč. 9, 1861
- GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří, Moje prázdniny v Americe. Feuilletony a causerie z výstavní cesty, Nakladatelské družstvo máje, Praha, rok vydání neuveden
- HANTICH, Jindřich, Osm dní v Paříži, Rozpravy francouzsko-české, F. Topič, Praha 1900
- HANTICH, Jindřich, Paříž a okolí, Praktický průvodce, F. Topič, Praha 1900
- HANTICH, Jindřich, Světová výstava 1900, Praktický průvodce, F. Topič, Praha 1900
- HERING, F. A., Cestovní upomínky z Ameriky, J. Otto, Praha 1896
- KLEPAL, Raoul, Krátké poučení o cestě do Paříže, J. R. Vilímek, 1889
- KREJČÍ, Jan, Cesta po Německu, Švýcarsku, Francii, Anglii a Belgii roku 1862. Se zvláštním ohledem na školství a průmysl, Edvard Grégr, Praha 1865
- NAVRÁTIL, Michael, Paříž a její půvaby, Cestovní dojmy, Milan Nedvídek, Tábor 1900
- NAVRÁTIL, Michael, Svaté město Victora Huga, Vzpomínka na Paříž, nákladem Národní tiskárny J.R.Porta, Plzeň 1897
- NEJEDLÝ, Roman, Do Paříže: praktická příručka pro toho, kdo neumí francouzsky, Litomyšl 1889
- Paříž a okolí, Praktický průvodce, včetně Rouen, Havre, Trouville, Několik slovanských poznámek, E. Beaufort, Praha 1889
- VOGEL, Karel Zpráva o světové výstavě v Chicagu 1893, Plzeň 1894
- Z Prahy do Paříže, Průvodce po cestě Horními Rakousy, Solnohradskem, Tyrolskem, Vorarlberskem, Švýcarskem a Francií. Seznam účastníků červencové výpravy do Paříže 1889, Praha 1889

Příloha č. 3

Železniční spojení z Prahy do Paříže v roce 1889

Trasa č.	Přes města	Délka cesty v h.	zajímavosti	Celková délka cesty v h.	Cena cesty ve zlatých r.m.		
					I. tř.	II. tř.	III. Tř.
I	Praha-Frankfurt Frankfurt-Mohuč Mohuč-Mety- Paříž	14-20 1 13-20	Porýní, Lotrinsko + možné odbočky do Heidelberku a Wormsu	28-41	75	55	35
II	Praha-Mohuč Mohuč-Koblenz Koblenz-Mety- Paříž	15-21 3-5 13-16	Porýní, Lotrinsko + možné odbočky do Lucemburku a Emže	31-42	75	56	38
III	Praha-Koblenz Koblenz-Kolín Kolín-Cáchy- Lutych-Paříž	18-26 2-3 10,5-18	Lutych, Charleroi (belgická průmyslová oblast)	30,5-47	74	56	-
IV	Praha-Kolín n. L. Přes Lipsko, Magdeburg, Hannover Kolín-Brusel Brusel-Paříž	15,5-22 5-7 5-10	Belgie	25,5-47	71(O) 79(R)	53,5(O) 58(R)	37(O) -
V	Praha-Norimberk Nor.-Stuttgart St.-Karlsruhe K.-Strassburg Str.-Avricourt- Nancy-Paříž	10-14 4-8 2-4 2-3 12-14	Bavorsko, Bádensko, Württembersko, Alsasko	30-43	66(O) 70(R)	46(O) 51(R)	39(O) -
VI	Praha-Mnichov Mnichov- Augšpurk-Ulm- Stuttgart St.-Karlsruhe K.-Strassburg Str.-Avricourt- Nancy-Paříž	14-16 5 2-4 2-3 12-14		35-42	-	-	-
VII	Praha-Mnichov Mn.-Lindava Lindava-Kostnice Kostnice-Basilej Basilej-Paříž	14-16 5-8 2,5 3,5-5 9-15		34-46,5	80(O) 85(R)	57(O) 63(R)	39(O) 41(R)
VIII	Praha-Linec- Salzburg- Innsbruck- Bregenz Bregenz-Kostnice Kostnice-Basilej	23-26 2-3 3,5-5 9-15	Solná komora, Tyrolsko, Bodamské jezero, Franche Comté	37,5-49	80(O) 85(R)	57(O) 63(R)	39(O) 41(R)

	Basilej-Paříž						
IX	Praha-Basilej Basilej-Neuchâtel N.-Dijon-Paříž	- - -	Možná odbočka k Ženevskému jezeru, Lausane, Montreux	42-66	94(O) 100(R)	64(O) 67(R)	47(O) 49(R)
X	Praha-Salzburg- Feldkirch F.-Curych C.-Luzern L.-Bern B.-Paříž	22-35 3,5-5 1,25-2,5 2,5-3 12-20	Švýcarsko	42-65,5	90(O) 93(R)	64(O) 67(R)	44(O) 46(R)

Zdroj: L. MAREŠ, Z Prahy do Paříže, ČT, roč. I, duben 1889, č. 4, s. 50-53

Příloha č. 4

Světové výstavy a kongresy I

Místo konání světové výstavy	rok	Celkový počet kongresů za rok	Počet kongresů konajících se během světové výstavy	Podíl v %
Londýn	1851	4	2	50
Paříž	1855	3	3	100
Londýn	1862	9	4	44
Paříž	1867	24	14	58
Vídeň	1873	22	10	45
Filadelfie	1876	28	6	21
Paříž	1878	65	48	73
Sydney	1879	22	0	0
Melbourne	1880	43	1	2
Amsterdam	1883	27	3	11
Anvers	1885	36	8	22
Londýn	1886	24	3	12
Barcelona	1888	38	1	2
Paříž	1889	111	101 (z toho 1 v Sèvres)	90
Chicago	1893	95	55	57
Anvers	1894	62	12	19
Brusel	1897	84	28	33
Paříž	1900	232	203 (z toho 1 v Courbevoie)	87
Glasgow	1901	70	4	6
Buffalo	1901	70	2	3
Saint - Louis	1904	125	16	13
Liège	1905	161	51	31
Miláno	1906	133	25	19
Londýn	1908	161	14	8
Brusel	1910	258	83	32

Zdroj: Claude TAPIA, Paris, ville de congrès, de 1850 à nos jours in Le Paris des étrangers depuis un siècle, sous la direction de André Kaspi et Antoine Marès, Imprimerie nationale, Paris 1889, s. 39

Příloha č. 5

Světové výstavy a kongresy II

Místo konání světové výstavy	Rok	Celkový počet kongresů, které se konaly:			
		Ve stejném roce jako světová výstava	Z toho % kongresů uspořádaných ve městě, kde se konala světová výstava	V předcházejícím roce	V následujícím roce
Paříž	1867	24	58,3 %	5	6
Vídeň	1873	24	45,5 %	17	21
Filadelfie	1876	28	21,4 %	19	22
Paříž	1878	65	77 %	22	22
Melbourne	1880	41	2,4 %	22	34
Paříž	1889	111	83 %	38	39
Chicago	1893	95	58 %	52	62
Brusel	1897	84	35,7 %	78	77
Paříž	1900	242	87,2 %	66	70

Zdroj: Anne RASMUSSEN, Les Congrès internationaux liés aux Expositions universelles de Paris 1867-1900, Cahiers Georges Sorel, 1989, svazek 7, č. 1, s. 24

Příloha č. 6

Seznam účastníků srpnové výpravy do Paříže 1889

p.č.	jméno	povolání	bydliště	p.č.	jméno	povolání	bydliště
1	Adamec J.	učitel	Lipoltice	47	Duchoň J.	soukromník	Praha
2	Adámek B.	spisovatel	Hlinsko	48	Dus F.	dílovedoucí	Kladno
3	Anderle F.	učitel	Čáslav	49	Eger F.	profesor	Chrudim
4	Balík A.	JUDr	Mělník	50	Eichler K.	---	Praha
5	Balík J.	JUDr	Vlašim	51	Elger Z.	studující	Praha
6	Bartoněk V.	akadem. Malíř	Praha	52	Emlerová M.	slečna	Praha
7	Batěk E.	říd. učitel	Lidice	53	Fahnrich K.	obchodník	Jičín
8	Batěk jun.	---	Lidice	54	Fejfar J.	---	Hořice
9	Beber F.	právník	Kostelec n. Orlicí	55	Fiala	učitel	Modřany
10	Beck K.	---	Buštěhrad	56	Fialová M.	---	Modřany
11	Běhounek	technic. Učitel	Louny	57	Fiedler	tajemník zem. výboru	Praha
12	Bílek R.	úředník	Praha	58	Filípek J.	c. k. profesor	Brno
13	Bílek V.	obuvník	Praha	59	Fischer L.	dr.	Praha
14	Blabolová K.	slečna	Vlašim	60	Frauenberg A.	učitel	Rychnov
15	Borket J.	---	Kostomlaty	61	s chotí		Rychnov
16	Bráf A.	profesor	Plzeň	62	Fryšová E.	ředitelka	Soběslav
17	Bráfová K.	---	Praha	63	Fuxa J.	hodinář	Kutná Hora
18	Bráf V.	profesor	Praha	64	Gautschová V.	učitelka	Týn n. Vltavou
19	Brambergerová M.	učitelka	Praha	65	Gregorová F.	---	Praha
20	Brauner A.	JUDr	Praha	66	Hakl H.	---	Jilemnice
21	Březnovský V.	rukavičkář	Praha	67	Hampl J.	okr. Starosta	Bohnice
22	Brouček B.	c. k. profesor	Praha	68	Hampl R.	úředník	Praha
23	s chotí		Praha	69	Hauptmann E.	arch.	Bechyň
24	Brzák V.	rolník	Bohnice	70	Hauserová K.	slečna	Praha
25	Buchal J.	číšník	Praha	71	Hausmannová O.	slečna	Praha
26	Bureš V.	---	Kožlany	72	Havlíčková B.	paní	Praha
27	Cafourek J.	mlynář	Písek	73	Havlíčková E.	slečna	Praha
28	Cibulka A.	stavitel	Loučeň	74	Hejlák J.	---	Němčovice
29	Cikhart K.	JUDr	Tábor	75	Heinicová M.	učitelka	Praha
30	Conrat A.	úředník	Praha	76	Herbst F.	ředitel cukrovaru	Filipov
31	Cul J.	komorník	Žamberk	77	Herfurt J.	obchodník	Opočno
32	Čecháč B.	inženýr	Praha	78	Herolt P.	měšťan	Příbram
33	s chotí		Praha	79	Hess V.	inženýr	Králův Dvůr
34	Čermák B.	ředitel prům. školy	Mělník	80	Hladík K.	obchodník	Praha
35	Černá A.	---	Vinohrady	81	Hladíková V.	---	Praha
36	Černý A.	---	Plzeň	82	Hlaváček J.	správce školy	Kubice
37	Červinka K.	právník	Hradec Králové	83	Hofbauer K.	c. k. auskult	Praha
38	Červinka O.	c. k. notář	Vysoké	84	Hoffmann J.	knihař	Písek
39	Čížek K.	ředitel měst. kanceláře	Karlín	85	Holeček A.	stavitel	Jičín
40	Davidová	slečna	Praha	86	Holeček B.	starosta	Vršovice
41	Dlabač J.	inženýr	Mladá Boleslav	87	Holeček M.	učitel	Hostivař
42	Dobrovský A.	stavitel	Hradec Králové	88	Holub F.	obchodník	Praha
43	Dobrovský F.	inženýr	Praha	89	Holubová K.	učitelka	Praha
44	Domalíp K.	profesor	Praha	90	Hons J.	---	Nový Bydžov
45	Drahoňovský J.	učitel	Dolní Kalná	91	Horák E.	MUC	Vinohrady
46	Drubek J.	c. k. notář	Rokycany	92	Horák J.	učitel odbor. Školy	Králův Hradec

93	Horáková M.	---	Vinohrady	144	Král A.	---	Plzeň
94	Horálek	obchodník	Kouřim	145	Krejčí	MUDr, asistent	Praha
95	Hron J.	c. k. profesor	Králov Hradec	146	Krupař J.	cukrmistr	Pardubice
96	Hruška Č.	učitel	Doudleby	147	Kryšpín J.	profesor	Jičín
97	Hrušková A.	slečna	Nebužily	148	Křemen K.	profesor	Vysoké Mýto
98	Hulakovský J. E.	profesor	Smíchov	149	Kříž P.	---	Plzeň
99	Jakesch J.	knihvedoucí	Praha	150	Kubias A.	učitel	Vamberk
100	Jakoubek F.	soukromník	Praha	151	Kubíčková E.	učitelka	---
101	s chotí		Praha	152	Kubín F.	správce	Běchary
102	Janatka L.	studující	Mšeno	153	Kubr A.	stavitel	Praha
103	Janošík J.	profesor	Praha	154	Kudláček J.	---	Choceň
104	Jansa F.	profesor	Uherské Hradiště	155	Kudrnovský F.	---	Pecka
105	Jaroš B.	mydlář	Praha	156	s chotí		Pecka
106	Jedlička K.	kavárník	Praha	157	Kulda A.	obchodník	Rtyně
107	Jedlička V.	---	Váp. Podol.	158	Kulhánek A.	studující fil.	Plzeň
108	Jeřička A.	tajemník	Jičínoves	159	Kunz j.	tesař	Žižkov
109	Jindráčková F.	učitelka	Humpolec	160	Kunz V.	---	Zábřeh
110	Jonášová R.	učitelka	Kolín	161	Kurz J.	učitel	Louny
111	Joujová M.	---	Budějovice	162	Lepš J.	říd. učitel	Slavňov
112	Jungfeldová H.	---	Praha	163	Lešák V.	zlatník	Praha
113	Kabátník B.	soukromník	Nové Město	164	Lindaker A.	obchodník	Plzeň
114	Kabeláč K.	obchodník	Chrudim	165	Lór A.	katecheta	Příbram
115	Kantor A.	obchodník	Jičín	166	Loukota T.	mechanik	Praha
116	Karban J.	učitel	Chlumec	167	Ludvík J.	---	Jeníkovice
117	Káš V.	učitel	Věšín	168	Ludvík K.	úředník	Morav. Budějovice
118	Kašpar J.	profesor	Čáslav	169	Lustig K.	učitel	Milevsko
119	Kavka K.	tajemník	Vinohrady	170	Lustig T.	adjunkt	Bučice
120	Keřlík F.	obchodník	Praha	171	Machová K.	slečna	Praha
121	Kirschbaum L.	právník	Vinohrady	172	Macháček A.	učitel	Uhřetěves
122	Kittl K.	lékárník	Vlašim	173	Maloch T.	chemik	Dvůr Králové
123	s chotí		Vlašim	174	Mannermann H.	sochař	Bl. Boleslav
124	Klapková L.	statkářka	Beroun	175	Marek K.	---	Vinohrady
125	Klazar J.	---	Kruh.	176	Marek V.	profesor	Čáslav
126	Klazar O.	---	Kruh.	177	Mareš L.	---	Praha
127	Klečka J.	učitel	Louny	178	s chotí		Praha
128	Klenot B.	profesor	Rychnov	179	Mašek B.	ředitel	Jilemnice
129	Klíma F.	---	Jičín	180	Matějček J.	učitel	Pacov
130	Knapp H.	kaplan	Velíš	181	Maxantová B.	slečna	Praha
131	Knittlová M.	---	---	182	Meinlová M.	učitelka	Beroun
132	Kocián F. jun.	---	---	183	Mergl J.	---	Vysoké Mýto
133	Kocourek V.	rukavičkář	Praha	184	Metelka F.	JUDr	Blovice
134	Kolísko H.	učitel	Rtyně	185	Misař K.	---	Štýr. Hradec
135	Komers L.	dr.	Praha	186	Mixa B.	---	Příbram
136	Koníček F.	učitel	Tursko	187	s chotí		Příbram
137	Konitopský	advokát	Klatovy	188	Moravec A.	továrník	Kostelec n. Orlicí
138	Konrád R.	obchodník	Praha	189	Moravec B.	architekt	Hořice
139	Kopecký F.	učitel	Bechyně	190	Mrazík J.	učitel	Hor. Bezděkov
140	Kosina V.	---	Plzeň	191	Muller A.	řed. hospodář. školy	Humpolec
141	Kout J.	učitel	Březnice	192	Muller J.	soukromník	Kutná Hora
142	Krátký K.	učitel	Svojsice	193	Muller K.	technik	Třebíč
143	Krčmář K.	lékárník	Frydek	194	Mužik K.	studující	Kralupy

195	Naumann L.	učitel	Troj.	246	Rudl A.	učitel	Hořice
196	s chotí		Troj.	247	Růžička F.	plukovník	Praha
197	Nekut F.	profesor	Praha	248	Růžička J.	obchodník	Opočno
198	Nepomucký	obchodník	Vinohrady	249	Růžička P.	JUDr	Praha
199	Neumannová M.	paní	Mělník	250	Řepka V.	---	Trutnov
200	Nikolau K.	obchodník	Praha	251	Schneibergová M.	---	Šopka
201	Novák F.	inženýr	Plzeň	252	Schneider - Svoboda	stát. návladní	Kutná Hora
202	Novák J.F.	pokladník	Praha	253	Schonfeld B.	---	Brandýs nad Labem
203	Novotný B.	---	Žižkov	254	Siedek F.	---	Mratín
204	Novotný F.	knihvedoucí	Annathal	255	Sika V.	soukromník	Praha
205	Nový J.	inženýr	Plzeň	256	Skach	učitel	Freiřtat
206	Nový V.	inženýr	Golčův Jeníkov	257	Skála K.	profesor	Horažďovice
207	Ossendorf J.	---	Praha	258	Skokan V.	zámečník	Praha
208	Paleček F. A.	učitel	Liberec	259	Skořepa P.	ředitel	Smířice
209	Palečkový O.	slečna	Vinohrady	260	Slavík H.	inspektor dráhy	Plzeň
210	Pancocha B.	c. k. adjunkt	Litoměřice	261	Sosna J.	správce	Dolní Cetno
211	Patejdl J.	---	Plzeň	262	Sotola L.	úředník	Pradubice
212	Paukert B.	JUC	Zábřeh	263	Springer E.	inženýr	Vysoké Mýto
213	Paul J.	profesor	Praha	264	Staněk J.	inženýr	Praha
214	Pazdírek L. R.	říd. učitel	Moštěnice	265	Starý P.	MUDr	Plzeň
215	Pazourek J.	učitel	Hořice	266	Stocký M.	učitel	Čížová
216	Pecka B.	JUDr	Jičín	267	Stocký K.	voskář	Písek
217	Pejskar J.	dílovedoucí	Kladno	268	Stolz J.	sládek	Mirovice
218	Peka J.	právník	Brno	269	Strimpl L.	obchodník	Praha
219	Pešková M.	slečna	Praha	270	Strimplová M.	slečna	Praha
220	Pícek Jan	fotograf	Jičín	271	Strnad J.	učitel	Rovensko
221	Pícek Josef	fotograf	Jičín	272	Studnička A.	ředitel	Jaroměř
222	Pitter A.	katecheta	Pardubice	273	Stušek J.	hodinář	Jičín
223	Pituš	říd. učitel	Úpice	274	Suchan J.	rukavičkář	Olomouc
224	Plecháč B.	---	Kalná	275	Svoboda K.	úředník	Vinohrady
225	Pleskač K.	učitel	Slatina	276	Sýkora O.	profesor	Chrudim
226	Pokorný V.	---	Praha	277	Šantroch J.	učitel	Mnichovo Hradiště
227	Polák K.	---	Praha	278	Šeda A.	učitel	Slatiňany
228	Polák Q.	JUDr	Skuč	279	Šede K.	---	Vinohrady
229	Ponec V.	učitel	Hradec Králové	280	Šmíd J.	účetní rada	Vinohrady
230	Procházka J.	---	Karlín	281	Šnobl F.	obchodník	Praha
231	Procházka J.	sládek	Čistá	282	Špannagl B.	továrník	Praha
232	Přibík V.	učitel	Řevnice	283	Štěpán	MUDr	Mělník
233	Ptáčník F.	MUDr	Dol. Brousov	284	Štěpán A.	inženýr	Praha
234	Raab G.	MUDr	Benátky	285	Štěpánek F.	ředitel	Nový Bydžov
235	Rakušan A.	---	Čáslav	286	Štěpánek S.	---	Skuč
236	Relich L.	---	Plzeň	287	Šubrt E.	sládek	Mělník
237	Riedl J.	---	Jilemnice	288	s chotí		Mělník
238	se synem		Jilemnice	289	Šupich J.	inženýr	Něm. Brod
239	Roslová A.	slečna	Praha	290	Tachecí J.	mlynář	Nymburk
240	Rosa F.	kovář	Uhřetěves	291	se synem		Nymburk
241	Rosenberg J.	dr.	Mladá Boleslav	292	s dcerou		Nymburk
242	Rubeš V.	faktor	Praha	293	Teplý J.	farář	Vilímov
243	Rubeš V.	sládek	Praha	294	Tesánek J.	lékárník	Beroun
244	s chotí		Praha	295	Thein Z.	---	Praha
245	s dcerou		Praha	296	s chotí		Praha

297	Tomášek A.	---	Lab. Týnec
298	Tomek J.	vychovatel	Smiřice
297	Tomášek A.	---	Lab. Týnec
298	Tomek J.	vychovatel	Smiřice
299	Truneček J.	technik	Tursko
300	Václ J.	učitel	Netolice
301	Vainová M.	paní	Mělník
302	Valeský R.	lékárník	Humpolec
303	Vašíček A.	zahradník	Plzeň
304	Vavřínek F.	advokát	Jičín
305	Vejnarová K.	slečna	Hrabačov
306	Vejnar P.	studující	Hrabačov
307	Vlezl J.	---	Mělník
308	Veps V.	---	Louny
309	Veyr K.	oficiál	Vinoř
310	s chotí		Vinoř
311	Veyrová M.	paní	Praha
312	Větrovec F.	továrník	Louny
313	Vlach F.	obchodník	Pradubice
314	Vlach J.	profesor	Smíchov
315	Volková A.	slečna	Rychnov
316	Votruba J.	profesor	Praha
317	Votruba J.	kontrolor	Netolice
318	Votruba V.	právník	Praha
319	Vrána T.	obchodník	Hořice
320	Vraný V.	rolník	Tursko
321	Všetečka J.	učitel	Třebechovice
322	Vykysal E.	hostinský	Mělník
323	Vykysal K.	soukromník	Mělník
324	Weidenhoffer A.	továrník	Něm. Brod
325	Wiesenberger O.	---	Beroun
326	Zámečník A.	---	Nechanice
327	Zemek J.	inženýr	Praha
328	Zitta F.	učitel	Libčany
329	Žabka J.	profesor	Jičín

Zdroj: Hlas národa, 7. 8. 1889, č. 216, Srpnová výprava do Paříže

Příloha č. 7

Seznam účastníků první výpravy českých cukrovarníků do Paříže 1900

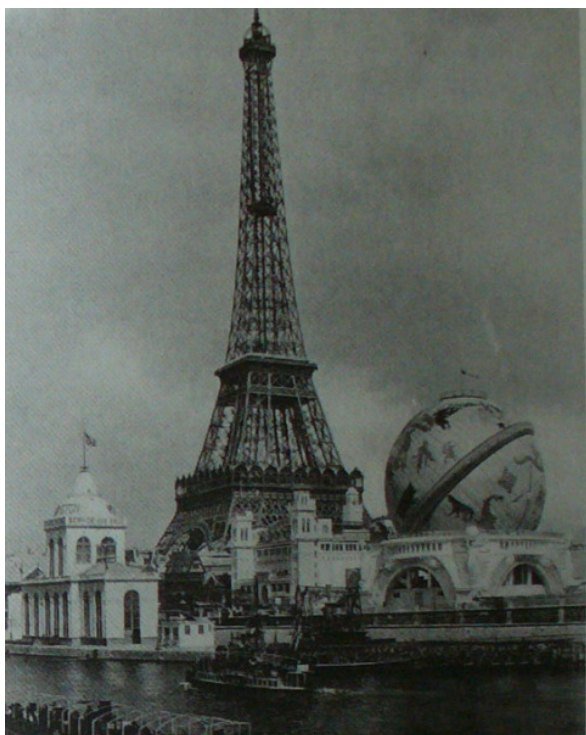
p. č.	jméno	povolání
1	Bayer Ferdinand	ředitel cukrovaru v Zlonicích
2	Beneš Josef	ředitel cukrovaru v Nov. Bydžově
3	Benešová	choť Josefa Beneše
4	Blahník Antonín	statkář v České Skalici
5	Blahníková	choť Antonína Blahníka (?)
6	Borovec Josef	ředitel cukrovaru v Chrudimi
7	Dušek	správce cukrovaru v Českém Brodě
8	Fiala Ladislav	statkář v Praze
9	Francová Milada	Kněžívka
10	Goller T.	JUC v Praze
11	Hodek rytíř Jarolím ze Zelevic	chemik v Praze
12	Herbst K.	ředitel cukrovaru v Kutné Hoře
13	Hruška Čeněk	tech. Úředník cukrovaru v Rusku
14	Hruška František	ředitel cukrovaru v Lounech
15	Hubner Emanuel	ředitel cukrovaru v Domažlicích
16	Hubnerová	choť Emanuela Hubnera
17	Jakš Václav	tech. adjunkt v Dymokurech
18	Kamm A. L.	prokurátor firmy Wohanka a spol. v Praze
19	Karlík K.	ředitel cukrovaru v Nymburce
20	Karlíková Ludmila	dcera K. Karlíka
21	Karlíková Františka	dcera K. Karlíka
22	Kašpar Karel	ředitel cukrovaru v Mšeně
23	Kašparová	choť Karla Kašpara
24	Kroutil	ředitel cukrovaru v Kolíně
25	Kroutilová	choť Kroutila
26	Mareš	ředitel cukrovaru v Močovicích
27	Mládek Josef	inspektor na Král. Vinohradech
28	Mládková	choť Josefa Mládky
29	Neumann K. C.	chemik v Praze
30	Pilař František	ředitel cukrovaru v Dymokurech
31	Prager J.	velkoobchodník v Praze
32	Protivinský	ředitel cukrovaru v Hospozíně
33	Protivinská	choť Protivinského
34	Reindl D.	ředitel cukrovaru ve Vranovicích
35	Reindlová	choť D. Reindla
36	Schneider Jindřich	ředitel cukrovaru v Berouně
37	Sochor Jan	ředitel cukrovaru v Pardubicích
38	Šesták Josef V.	ředitel cukrovaru v Brodce
39	Šestáková	dcera J. V. Šestáka
40	Šimonek Václav	statkář v Doubraviciích
41	Tepiš Josef st.	likvidátor Živnostenské banky v Brně
42	Toman František	velkostatkář v Mšeně
43	Trnka František	obchodník s cukrem ve Stankově
44	Trnka Karel	obchodník s cukrem v Domažlicích
45	Tvrdek Antonín	statkář v Chlumčanech
46	Vondráček Alois	tech. úředník cukrovaru v Doudlebech
47	Wagner	ředitel cukrovaru v Cholticích

48	Weyer Bedřich	ředitel cukrovaru v Předměřicích n. L.
49	Winter Antonín F.	obchodník v Praze
50	Wittoch Viktorín	zástupce firmy Waldek a Wágner v Praze
51	Záhorský	ředitel cukrovaru v Mochově
52	Záruba Václav	dr. v Seidenbergu
53	Zimmer Jan	zástupce firmy Muller a spol. v Praze

Zdroj: Hlas národa, 25. Května 1900, č. 144, Výprava českých cukrovarníků na světovou výstavu v Paříži

Příloha č. 8

Velký glób nebes

Jedna z hlavních atrakcí pařížské světové výstavy 1900 : « Globus nebes » (Le Grand Globe céleste), planetárium o průměru 45 metrů, sloužící díky vnějšímu schodišti také jako rozhledna.

Zdroj: Linda AIMONE, Carlo OLMO, Les expositions universelles 1851-1900, Belin, Paris 1993, s. 61

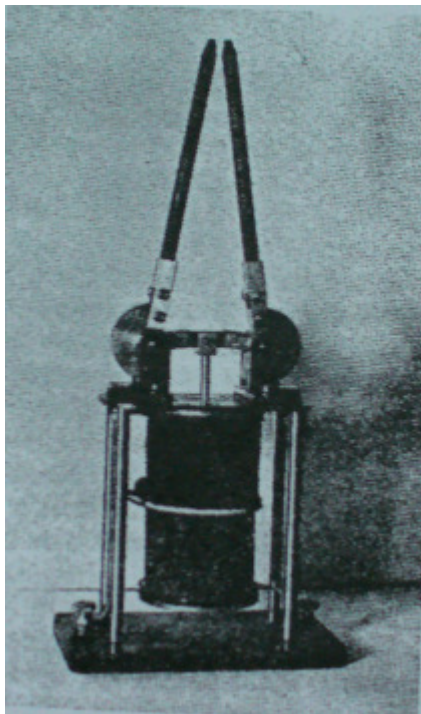

Počátkem května 1900 došlo na výstavišti v Paříži k nehodě. Narychlo postavená cementová lávka pro pěší spojující Martova pole s Globem nebes a vedoucí nad ulicí Souffren, se zřítila a ve svých troskách pohřbila devět lidí.

Zdroj : Pražský ilustrovaný kurýr, příloha Hlasu národa č. 126 a 127, 7. a 8. května 1900, Velké neštěstí na pařížské výstavě

Příloha č. 9

Křižíkova oblouková lampa

První pokusná konstrukce Křižíkovy obloukové lampy z roku 1878.

Zdroj : Paměti Františka Křižíka, českého elektrotechnika, Knižnice dějin techniky, svazek 1, Technicko-vědecké vydavatelství, Praha 1952, s. 61

Příloha č. 10

Ubytování na světových výstavách

Obrázky karikující nocleh turistů, kteří si včas nezajistili ubytování v Paříži během světové výstavy 1900 : jedni spí na kulečnickovém stole v sále hostince, jiní à la Diogenes v truhlářské dílně.

Zdroj : Pražský ilustrovní kurýr, příloha Hlasu národa č. 173, 24. června 1900, Noclehy v Paříži za výstavy

Příloha č. 11

Netradiční cestování na pařížskou světovou výstavu 1900

Pan Poledna-Vlkovský dosáhl svého cíle – města Paříže. Vyfotografován na nádvoří Louvru.

Zdroj : Pražský ilustrovaný kurýr, příloha Hlasu národa č. 234, 24. srpna 1900, Poslední meta v Paříži

Veřejný posluha číslo 151 Jan Vágner z pražské společnosti Express, s reklamním plakátem firmy na výrobu cyklistických kol Šubert, Tombo a spol., se kterým se rozhodl dojít pěšky na pařížskou světovou výstavu 1900. Na fotce ve Vodičkově ulici v Praze obklopený davem zvědavců.

Zdroj : Pražský ilustrovaný kurýr, příloha Hlasu národa č. 243, 2. září 1900, S plakátem do Paříže

Vítěz mezi pražskými kurýry: Hynek Javorský dorazil bos, s dvoukolákem, za 21 dní z Prahy do Paříže. Vyfotografován před restaurací Čecha Vyhnálka v rue d'Argenteuil v Paříži.

Zdroj: Pražský ilustrovaný kurýr, příloha Hlasu národa č. 269, 28. září 1900, Bos došel do Paříže za jedenadvacet dní

Příloha č. 12

Reklamní plakát Topičových výprav na přížskou světovou výstavu 1900

Zdroj: Pavla HORSKÁ, *Sladká Francie, Lidové noviny, Praha 1996, s. 102*

Příloha č. 13

Cestovní oblek v devatenáctém století

Dámský cestovní oblek ve druhé polovině devatenáctého století.

Zdroj: Eva UCHALOVÁ, Česká móda 1870-1918, Od valčíku po tango, Olympia, Praha 1997, s. 54

Pánský cestovní oblek ve druhé polovině devatenáctého století.

Zdroj: Eva UCHALOVÁ, *Česká móda 1870-1918, Od valčíku po tango*, Olympia, Praha 1997, s. 114